

Hoogstamboomgaarden in het Haspengouws landschap

Waarderingsonderzoek: Sint-truiden en omgeving

Jonas Claes

Faculteit Ontwerpwetenschappen
Opleiding Erfgoedstudies
Academiejaar 2017 - 2018
Masterproef ingediend tot het behalen van de graad Master in de Erfgoedstudies
Promotor: Frank Gelaude
Copromotoren: Anse Kinnear en dr. Lies Messely

Hoogstamboomgaarden in het Haspengouws landschap

Waarderingsonderzoek: Sint-Truiden en omgeving

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Ontwerpwetenschappen, Universiteit Antwerpen

Opleiding Erfgoedstudies

Voor het behalen van de graad Master in de Erfgoedstudies

Door Jonas Claes (20145290)

Promotor: Frank Gelaude

Copromotor: Anse Kinnaer (Agentschap Onroerend Erfgoed, Vlaamse overheid, Brussel)

Copromotor: dr. Lies Messely (Instituut voor Landbouw en Visserijonderzoek, Gent)

Ingeleverd op 9 januari 2018

Dankwoord

In dit voorwoord wil ik iedereen bedanken die zijn bijdrage geleverd heeft met de totstandkoming van deze master thesis.

Op de eerste plaats wil ik mijn promotor Frank Gelaude (Universiteit Antwerpen) bedanken voor zijn bijdrage tot deze master thesis. Zo dank ik mijn copromotoren Anse Kinnaer van het 'Agentschap Onroerend Erfgoed' (Vlaamse overheid, Brussel) en dr. Lies Messely van het 'Instituut voor landbouw-, visserij en voedingsonderzoek' (Vlaamse overheid, Gent) voor hun constante steun en bijdragen aan dit onderzoek.

Verder dank ik ook alle respondenten die deelgenomen hebben aan de interviews voor het kwalitatieve luik van dit onderzoek. Zonder hun enthousiaste medewerking had dit onderzoek niet tot stand kunnen komen.

Ik dank ook al mijn professoren en medestudenten die mij de afgelopen 3 jaar lieten delen in hun kennis en ervaring.

Tot slot dank ik ook mijn ouders en grootouders die mij altijd gesteund hebben op diverse wijzen in mijn studieloopbaan.

Samenvatting

Het onderwerp van dit onderzoek is de waarneming van hoogstamboomgaarden in Haspengouw. De huidige situatie omtrent hoogstamboomgaarden in Haspengouw wordt vaak als bedreigd omschreven. Het steeds teruglopend areaal heeft invloed op de bijzondere ecosystemen in hoogstamboomgaarden, op de esthetische kwaliteit van het landschap en de streekidentiteit. Om te achterhalen welke problemen zich bij lokale actoren voordoen, het is belangrijk om de visie van lokale actoren in kaart te brengen. Deze inbreng is voornamelijk van belang bij de uitwerking van beheers- en beleidsvorming.

Daarom is het doel van dit onderzoek af te toetsen op welke manier lokale actoren het landschap ervaren met betrekking tot hoogstamboomgaarden. Dit is nodig om een maatschappelijk gedragen waarderingsskader en plan te ontwikkelen; Eenvoudig gesteld, hoe meer er naar elkaar geluisterd wordt en van elkaar geleerd, hoe succesvoller het uiteindelijke beheer zal zijn.

Om antwoorden te bieden op de kernvraag: *“Hoe ervaren diverse actoren het landschap met betrekking van hoogstamboomgaarden”* werd een kwalitatief onderzoek gevoerd met semigestructureerde diepte-interviews. Voorafgaand aan de interviews werd eerst een uitgebreide literatuur- en documentatiestudie uitgevoerd naar de evolutie van het (historische) landschapsbeheer en ontwikkeling op het vlak van landschappen en hoogstamboomgaarden; gevolgd door een uiteenzetting van de (historische) ontwikkeling van de fruitteelt in Haspengouw en de huidige beleidsmatige situatie die er bestaat rond hoogstamboomgaarden.

Vanuit de literatuurstudie kon men afleiden dat voornamelijk de ontwikkelingen na 1950 de grootste impact hebben gehad op het landschap van Haspengouw. De opkomst van de intensieve laagstamcultuur, de rooipremies, de ruilverkavelingen en de steeds grotere drang naar schaalvergroting heeft er voor gezorgd dat hoogstamboomgaarden, samen met andere kleine landschapselementen, steeds meer onder druk kwamen te staan. Over het algemeen heeft het agrarische erfgoed te lijden gehad onder deze ontwikkelingen.

Uit het kwalitatief onderzoek kan worden afgeleid dat de lokale stakeholders, voornamelijk uit de fruitteeltsector, het landschap benaderen vanuit een economisch denken. De fruitsector en de toeristische sector komen regelmatig aan bod als belangrijke economische factoren. Het eigenlijke probleem schuilt voornamelijk in het feit dat deze groep vindt dat zij de percelen die in gebruik zijn door hoogstamboomgaarden niet kunnen benutten. Doordat de beheers- en instandhoudingskosten te zwaar doorwegen, is de instandhouding binnen deze groep niet gegarandeerd.

De beleidsmakers en particuliere groep van recreatieve telers vinden dat de instandhouding van hoogstamboomgaarden nuttig is voor ecologische en toeristische doeleinden. De reden waarom recreatieve telers de hoogstamboomgaarden in stand houden is doorgaans uit een nostalgische of esthetische overweging. Uit het onderzoek komt naar voor dat de toegekende erfgoedwaarde doorgaans beperkt is, al kan dit te wijten zijn aan een gebrek aan kennis omtrent de erfgoedwaarde.

Er wordt vaak gekeken naar de overheid voor steun. Deze steun hoeft niet altijd in een directe financiële vorm te worden aangeboden. Het aanleveren van gratis bomen of fiscale voordelen is het al mogelijk om deze groep te stimuleren. Ook is het interessant om nieuwe particuliere spelers aan te trekken door eigenaars van percelen die in aanmerking komen voor een nieuwe boomgaard, aan te spreken. Ook de mogelijkheid van samenwerkingsverbanden wordt in de praktijk misschien nog niet voldoende gebruikt. Dit zou mogelijkheden kunnen scheppen voor mensen die niet in staat zijn om zelf een hoogstamboomgaard te bezitten.

Op van de antwoorden de respondenten kan bijkomend worden afgeleid dat er nog diverse onderwerpen, pistes en mogelijkheden dienen te worden onderzocht. Zo zal het creëren van een economisch en/of maatschappelijk doel voor hoogstamboomgaarden noodzakelijk worden om de (lokale) waardering te bevorderen. Het opwaarderen van het imago van boomgaarden en het verspreiden van kennis zal hier deel van uitmaken. Verder moeten er andere pistes worden onderzocht zoals het aanleggen van nieuwe boomgaarden, de locatie(s) en vooral de omvang ervan. Deze elementen zijn noodzakelijk om de instandhouding te verzekeren.

INHOUDSOPGAVE

Dankwoord

Samenvatting

Inhoudsopgave.....	6.
Inleiding.....	9.
1. Context en probleemstelling.....	10.
2. Doelstelling en onderzoeksvraag.....	11.
3. Thesisstructuur.....	11.

DEEL I ALGEMENE ANALYSE

1. Geografische context	14.
1.1 Geografie van Haspengouw.....	14.
1.1.1 Substraat.....	15.
1.1.2 Bodem.....	16.
1.1.3 Reliëf.....	17.
1.1.4 Hydrografie.....	18.
1.2 Klimaat van Haspengouw.....	19.
1.3 Haspengouw-west: Sint-Truiden.....	19.
1.3.1 Substraat	20.
1.3.2 Bodem.....	20.
1.3.3 Reliëf.....	20.
1.3.4 Hydrografie.....	20.
1.3.5 Landgebruik.....	22.
2. Hoogstamboomgaarden in het landschap.....	24.
2.1 Definitie van een hoogstamboomgaard.....	24.
2.2 Verschil tussen hoogstam- en laagstamboomgaarden.....	25.
2.3 Het nut van hoogstamboomgaarden.....	27.
2.4 De betekenis van hoogstamboomgaarden.....	27.
2.5 De inplanting en opbouw van een hoogstamboomgaard in het landschap.....	28.
2.6 Opbouw van een fruitboom.....	29.
2.6.1 De onderstam met wortels.....	30.
2.6.2 De entplaats.....	30.
2.6.3 De stam.....	30.
2.6.4 De kroon.....	30.
2.6.5 Kroonvormen.....	30.
2.7 Snoei.....	32.
2.8 Levensfasen van hoogstamfruitbomen.....	32.
2.8.1 De jeugdfase.....	32.
2.8.2 De productiefase.....	32.
2.8.3 De ouderdomsfase.....	33.
2.9 Vermoedelijke levensduur van hoogstambomen.....	34.
2.10 Opbouw Haspengouwse hoogstamboomgaard.....	34.
2.10.1 Hagen en levende perceelomranding.....	35.
2.10.2 Barrieren of hekken.....	38.
2.11 Beheersvormen.....	41.

2.12	Beheer van oude boomgaarden.....	42.
2.12.1	Scheve bomen.....	42.
2.12.2	Schoorpalen of Stippen.....	44.
2.12.3	Rooien en vervangen.....	44.
2.12.4	Snoeihout.....	45.
2.12.5	Sleunen.....	45.
2.12.6	Kalken of witten van fruitboomstammen.....	47.
3.	Historische context	49.
	Periode 1830 – 1880: De wortels van de commerciële fruitteelt.....	50.
	Periode 1880 – 1920: De geleidelijke groei.....	51.
	Periode 1920 – 1930: De succesjaren.....	53.
	Periode 1930 – 1945: De grote crisis.	54.
	Periode 1945 – 1960: Het ontstaan van de fruitstreek en de achteruitgang van de hoogstamcultuur.....	55.
	Periode 1960 – 1970: Rooipremies.....	56.
	Periode 1970 tot heden.....	60.
4.	Huidige situatie van hoogstamboomgaarden.....	62.
4.1.	Beleidskader.....	63.
4.2.	Bedreigingen.....	71.
4.2.1	Economische factoren en intensivering van de landbouwcultuur.....	71.
4.2.2	Gronddruk.....	72.
4.2.3	Achterstallig onderhoud en veroudering.....	74.
4.2.4	Vandalisme.....	75.
4.3.	Indirecte bedreigingen.....	76.

DEEL II WAARNEMINGSONDERZOEK

1.	Ontwikkelingen van landschap binnen het erfgoed domein.	79.
1.1.	Definitie van landschap.....	81.
1.2.	Landschapswaarneming, -zorg, -waardering en -beheer.....	82.
1.3.	Landschapsonderzoek.....	83.
2.	Waarnemingsonderzoek hoogstamboomgaarden Haspengouw.....	85.
2.1	Methodologie.....	85.
2.2	Casestudiegebied.....	85.
2.2.1	Maatschappelijke context studiegebied.....	87.
2.3	Dataverzameling en selectie respondenten.....	87.
2.4	Opbouw interviews.....	91.
2.5	Dataverwerking.....	91.
2.6	Representativiteit van het onderzoek.....	95.
2.7	Resultaten.....	95.
2.7.1	Waarneming van het landschap.....	95.
2.7.2	Het verdwijnen van hoogstamboomgaarden.....	100.
2.7.3	Overheid en beleid.....	104.
2.7.4	Toekomstperspectief voor hoogstamboomgaarden.....	106.
Conclusie	.....	113.
Aanbevelingen en ideeën voor de toekomst.....		117.

Bibliografie.....	119.
Herkomst illustraties.....	130.
Bijlagen.....	134.

Inleiding

Haspengouw! Soms ook wel het ‘Toscane van het België’ genoemd, gelegen in een van de groenste provincies van Vlaanderen, Limburg.¹ Het Haspengouws landschap vormt al vele jaren het decor waarin mensen werken, wonen en ontspannen. De mens heeft het landschap nodig om zijn leven te kaderen.² Ondanks deze pracht en het belang voor de lokale bewoners heeft deze regio ook haar problemen. De instandhouding van het landschap kent, vaak door tegenstrijdige belangen, diverse en complexe problemen.

De regio Haspengouw staat voornamelijk bekend als de fruitstreek van België en is na Zuid-Tirol een van de grootste fruitstreken van Europa.³ De fruitteelt en haar geschiedenis vertegenwoordigden dus een belangrijk deel van de identiteit van de regio. Binnen deze geschiedenis vertegenwoordigen hoogstamboomgaarden een belangrijk deel van de agrarische geschiedenis van de streek. De resterende hoogstamboomgaarden hebben niet zozeer een productiefunctie meer, maar worden wel nog gewaardeerd omwille van hun landschappelijke, toeristische, ecologische en cultuurhistorische meerwaarde aan de streek.⁴

“Het voortbestaan van hoogstamboomgaarden in Haspengouw staat meer en meer onder druk: economisch gezien leveren ze niet veel meer op, maar het onderhoud kost wel geld.”⁵

Ondanks haar cultuurhistorische waarde, het belang voor de lokale bewoners, het landschap en de natuur, worden hoogstamboomgaarden steeds meer bedreigd. Het aantal hoogstamboomgaarden is de afgelopen vijftig jaar sterk afgenomen.⁶ Hoe komt dit? Vaak zijn het de lokale bewoners die de kwaliteit voor de gemeenschappelijke leefomgeving gaan bepalen. De mensen hebben invloed op het landschap maar zijn zich er vaak niet van bewust. Door het gebrek aan het bewust omgaan met het landschap zal de verstedelijking blijven toenemen en de intensivering van de land- en tuinbouw zal het kostbaar en kwetsbaar landschap van Haspengouw steeds meer bedreigen.

---

¹ (Ritchie, Vodegel, & Melgers, 2005(?)) blz. 8

² (Janssen, 2009) blz. 11

³ (Toerisme Limburg vzw, 2017) webpagina

⁴ (Demeyer & Turkelboom, 2017) blz. 8

⁵ (Demeyer & Turkelboom, 2017) blz. 8

⁶ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, s.d.) blz. 1

1. Context en probleemstelling

De afgelopen jaren groeide de bezorgdheid dat het typische landschap van Haspengouw verloren gaat. Onder meer het Regionaal Landschap stelde vast dat essentiële landschapselementen in Haspengouw en Voeren onder druk staan.⁷ Het karakter van het landschap wordt in grote mate mee bepaald door de aanwezigheid van 'Kleine Landschapselementen'.⁸ Dit erfgoed bestaat voornamelijk uit houtkanten, holle wegen, hagen en hoogstamboomgaarden.⁹

Algemeen wordt aangenomen dat het huidige beleidskader ontoereikend is en aan zijn doel voorbijgaat. Het hoogstamareaal blijft afnemen.¹⁰ De cijfers tonen aan dat het hoogstambomen areaal de afgelopen 50 jaar sterk in aantal is afgenomen.¹¹ Naar schatting blijft er tot op vandaag nog maar 10% van het oorspronkelijk areaal over.¹²

Na herhaaldelijke oproepen van de publieke opinie om een gestructureerde en gebiedsdekkende oplossing,¹³ zal er op vraag van het 'Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren' een 'Onroerenderfgoedrichtplan' worden opgestart.¹⁴ Het 'Onroerenderfgoedrichtplan' (OERP) is een nieuw instrument binnen het 'Agentschap Onroerend Erfgoed' (Vlaamse Overheid, Brussel) en kadert binnen het 'Onroerenderfgoeddecreet' (1 januari 2015).¹⁵

Het doel van een 'Onroerenderfgoedrichtplan' is om een geïntegreerde en gedragen langetermijnvisie te creëren voor erfgoed. Door te werken met een brede interdisciplinaire en sectoroverschrijdende aanpak moet dit leiden tot een visie die verder gaat dan louter de cultuurhistorische invulling en moet voorkomen worden dat de verschillende sectoren tegenstrijdige doelstellingen nastreven.¹⁶

Het plan omvat een uitvoeringsgericht actieprogramma, dat gekoppeld kan worden aan een brede waaier van instrumentaria uit de domeinen van diverse actoren en niet uitsluitend uit het onroerend erfgoed domein. Aan het programma zijn geen strikte rechtgevolgen gekoppeld. Het programma vormt wel een formeel engagement. Hierbij kan het 'Onroerenderfgoedrichtplan' (OERP) ook de basis vormen voor de opmaak van een erfgoedlandschap.¹⁷

Hiernaast kadert dit waarderingsonderzoek ook binnen de huidige reeks sociale waarderings- en landschapsonderzoeken die uitgevoerd zijn binnen Haspengouw. Zo is er onder meer het werk van Nathalie Ceunen "Het landschap vertelt" (2011),¹⁸ "Sociale waardering van het Voerense landschap" (2016-2017)¹⁹, uitgevoerd door het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek. De "Identificatie van ecosysteemdiensten en stakeholders van

---

⁷ (Ceunen, Het landschap vertelt. Sporen van twee eeuwen wonen en werken in het Haspengouwse landschap 1800 - 2011, 2011) blz. 100 & (Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, 2012) blz. 6

⁸ (Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, 2016) blz. 4

⁹ (Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, 2016) blz. 4

¹⁰ (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2016) blz. 4

¹¹ (Thoonen, De Meyer, Desmet, & Turkelboom, 2017) blz. 5

¹² (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2016) blz. 9

¹³ (Decock, SOS hoogstamboomgaarden in Borgloon, 2012) & (Decock, Hoogstamboomgaarden Borgloon schreeuwen om hulp, 2014)

¹⁴ (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2016) blz. 9

¹⁵ (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2014) blz. 1 & (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2016) blz. 1

¹⁶ (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2016) blz. 1

¹⁷ (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017) blz. 1

¹⁸ (Ceunen, Het landschap vertelt. Sporen van twee eeuwen wonen en werken in het Haspengouwse landschap 1800 - 2011, 2011)

¹⁹ Thoonen, De Meyer, Desmet, & Turkelboom, 2017)

hoogstamboomgaarden”, (2017)²⁰ en “Socio-economische valuatie van publieke goederen voorzien door landbouw: een casestudy over hoogstamboomgaarden in Haspengouw” (2017).²¹

2. Doelstelling en onderzoeksvraag

Het doel van dit onderzoek is een beter inzicht te verkrijgen in de waarneming van de lokale actoren met betrekking tot het landschap van Haspengouw, met een focus op hoogstamboomgaarden. Het onderzoek heeft als doel de uiteenlopende visies van lokale actoren in kaart te brengen.²² De meningen en de opmerkingen van de lokale actoren zijn waardevolle bronnen van informatie zowel voor de beheerders als voor de beleidsmakers; alsook kunnen zij inzichten verschaffen voor het gewenste erfgoedbeheer.²³ Op deze manier wil het onderzoek een basis vormen voor een maatschappelijk en beleidsrelevant waarderingskader. Concreet wil het onderzoek antwoord bieden op de vraag:

“Hoe ervaren verschillende bewoners- en gebruiksgroepen (actoren) het landschap met betrekking tot hoogstamboomgaarden?”

Door het in kaart brengen van de gepercipieerde landschapswaarden wil dit onderzoek in beeld brengen welke knelpunten of kansen er zijn in relatie tot het landschap van Haspengouw.²⁴ De waarneming van het landschap verschilt van persoon tot persoon; dit betekent dat verschillende waarnemers die naar eenzelfde gebied kijken, andere landschappen zien.²⁵ Door tijdig knelpunten of opportuniteiten te identificeren is het mogelijk om deze op te nemen binnen nieuwe strategieën en in het beleidskader. Bijkomend kan het een stimulans zijn voor nieuw toekomstig onderzoek.²⁶

3. Thesisstructuur

Om een antwoord te bieden op de onderzoeksvraag wordt er aan de hand van een tweeledig onderzoek gewerkt:

Het hierop volgende deel, Algemene analyse (Deel I), bestaat voornamelijk uit een literatuur- en beleidsanalyse die als doel heeft het onderwerp te kaderen in tijd en ruimte. Het eerste deel is opgedeeld in 4 hoofdstukken met als eerste hoofdstuk de geografische context. Binnen dit hoofdstuk wordt er een korte analyse van de ‘cultuurhistorische onderlaag van het Haspengouws landschap’ weergegeven.

In hoofdstuk 2, Hoogstamboomgaarden in het landschap, wordt een beknopte beschrijving van de definitie van hoogstamboomgaarden gegeven, met daaropvolgend een analyse van wat hoogstamboomgaarden zijn, welke verschillen er zijn, hun landschappelijke betekenis; alsook hun verschijningsvorm in het landschap zal worden toegelicht. Aansluitend wordt ook de levensduur en beheersvormen van hoogstamboomgaarden beknopt worden uiteengezet.

Daarna volgt hoofdstuk 3 met een bespreking van de Historische context van de Haspengouwse fruitteelt en hoogstamboomgaarden. Binnen dit hoofdstuk worden diverse belangrijke periodes toegelicht. De chronologische opdeling in tijdsvakken of periodes volgt het voorbeeld van Veerle

---

²⁰ (Demeyer & Turkelboom, Identificatie van ecosysteemdiensten en stakeholders van hoogstamboomgaarden, 2017)

²¹ (Vaes, 2017)

²² (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017) blz. 3 & (Thoonen, De Meyer, Desmet, & Turkelboom, 2017) blz. 5

²³ (Joly, 2016) blz. 7

²⁴ (Thoonen, De Meyer, Desmet, & Turkelboom, 2017) blz. 5

²⁵ (Antrop, 2016) blz. 67 & (Thoonen, De Meyer, Desmet, & Turkelboom, 2017) blz. 5

²⁶ (Thoonen, De Meyer, Desmet, & Turkelboom, 2017) blz. 5

Jacobs en Maryse Goffings²⁷ De fruitteelt van Haspengouw wordt gekaderd binnen deze van andere fruitcentra van Vlaanderen.

Afsluitend wordt er binnen hoofdstuk 4 focust op de huidige situatie omtrent hoogstamboomgaarden. Het huidige beleidskader wordt toegelicht en de directe en indirecte bedreigingen worden aan de hand van diverse invalshoeken besproken en in kaart gebracht. Binnen dit hoofdstuk worden ook de beschikbare statistische gegevens besproken en geanalyseerd.

In het tweede deel, Waarnemingsonderzoek (deel II), wordt eerst de ontwikkeling van het landschap binnen het erfgoeddomein uitgelicht. Waarna het waarnemingsonderzoek volgt. Het waarnemingsonderzoek wordt uitgevoerd aan de hand van semigestructureerde diepte interviews die zich beperken tot het studiegebied Sint-Truiden en omgeving, dat als het hart van de Haspengouwse fruitstreek wordt beschouwd.²⁸ De resultaten van het waarnemingsonderzoek worden getoetst aan de literatuurstudie en er zal worden besproken of de verkregen resultaten de bevindingen in de literatuurstudie al dan niet bevestigen. Doordat de literatuurstudie eerst werd uitgevoerd, is het ook mogelijk om af te toetsen welk (juiste) kennis de respondenten achter de hand hebben wat betreft hoogstamboomgaarden. Dit heeft als voordeel dat het onderzoek eventuele hiaten in de bestaande kennis kan blootleggen.

Tenslotte zal er een besluit vloeien uit de voorgaande analyse waarbij een antwoord zal worden geformuleerd op de doelstelling en de onderzoeksvraag.

---

²⁷ (Jacobs, Geschiedenis van de fruitteelt, 1992) & (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) & (Goffings, s.d.)

²⁸ (Ritchie, Vodegel, & Melgers, 2005(?)) blz. 90

DEEL I ALGEMENE ANALYSE

1. Geografische context

De natuurlijke ruimtelijke structuur van Haspengouw is het substraat voor de huidige landschapsstructuur. Het oorspronkelijke, natuurlijke landschap is nog moeilijk herkenbaar. Toch is deze natuurlijke onderlegger van bodem, water en reliëf structureerbepalend geweest voor het huidige 'cultuurlandschap' van Haspengouw.²⁹ De historische ontwikkelingen en de ruimtelijke implementatie van de erfgoedelementen zijn een rechtstreeks gevolg van de Haspengouwse geografische context.³⁰

1.1 Geografie van Haspengouw

Het karakter van Haspengouw wordt voornamelijk gevormd door haar afwisselende verschijning. Een glooiend, open- en gesloten landschap, dat afgewisseld wordt door kleine dorpen, kasteeldomeinen, grote (vierkant)hoeves, bossen, holle wegen, boomgaarden en akkerland. De streek staat bekend om haar vruchtbare bodems en is oorspronkelijk een zacht naar het noorden afhellend plateaulandschap, dat door riviererosie een zwak tot sterk golvend karakter kreeg.³¹ De streek is gelegen op het zogenaamde Haspengouws Plateau.

Kaart 1: Geografische streken/ bodemkaart. Bron: (Van Hecke, Vanderhallen, & Callemeyn, 2012) blz. 14

Het Haspengouws Plateau vertoont twee duidelijke te onderscheiden landschappen: Droog- en Vochtig-Haspengouw. In het zuiden, Droog-Haspengouw, is er voornamelijk een zacht golvend

²⁹ (Digneffe, Hermans, & Rijvers, 2016) blz. 12

³⁰ (Digneffe, Hermans, & Rijvers, 2016) blz. 12

³¹ (Depuydt, Daels, Goossens, Paulissen, & Van Ermen, 1995) blz. 157

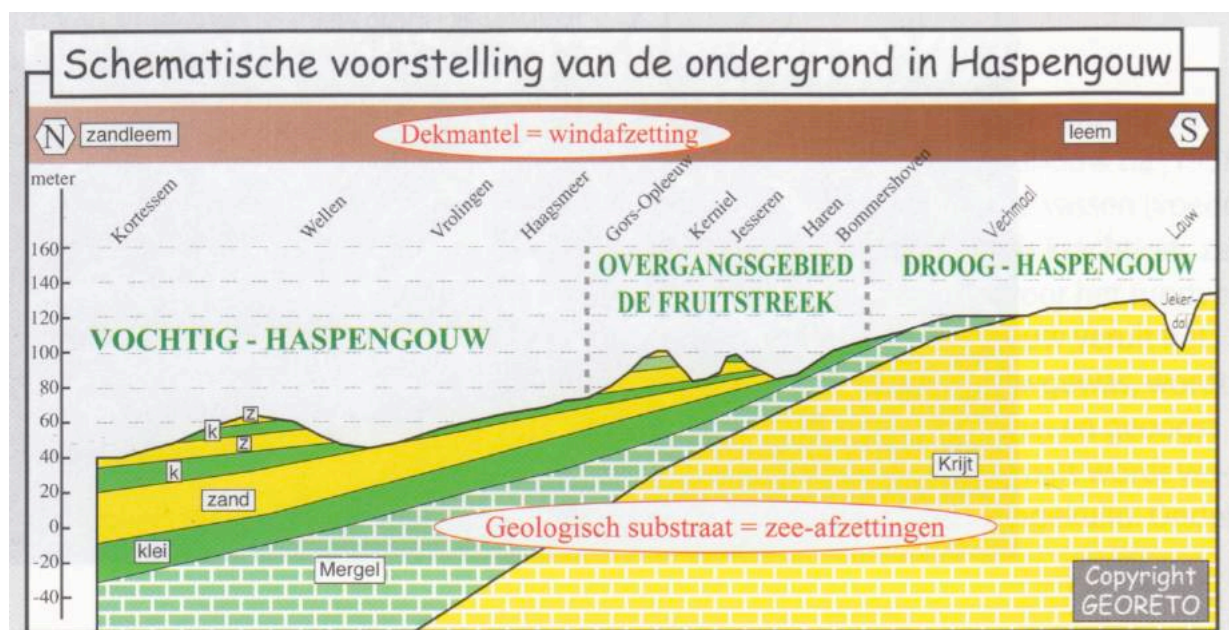
plateau met veel vergezichten en open landschappen. Het noordelijk deel, de Vochtig-Haspengouw, is een zacht golvend landschap. In de literatuur wordt het overgangsgebied dat bekend staat als de Fruitstreek voornamelijk tot Vochtig-Haspengouw gerekend.

Over de omvang van Haspengouw bestaan nog wat misverstanden. Officieel is deze 'gouw' of landstreek een geografisch gebied groter dan het gebied dat vaak wordt aangeduid in Limburg.³² Strikt genomen ligt het gebied ten zuiden van de lijn Tienen – Sint-Truiden – Tongeren – Eigen Bilzen (even ten westen van Maastricht), ten oosten van de lijn Tienen – Gembloers – Namen, en de zuidelijke en westelijke grens wordt gevormd met de Maas.³³ Dit betekent dat Haspengouw verspreid ligt over 4 provincies: het gehele zuiden van Limburg, de noordwestelijke hoek van Luik, het noorden van Namen en het zuidoostelijke deel van Brabant.³⁴

1.1.1 Substraat

Het substraat van Haspengouw bestaat voornamelijk uit krijt, mergel, zand en klei. Het betreft zeeafzettingen gevormd tijdens het *Mesozoïcum* en het *Tertiair* (Paleoceen en Oligoceen). Bijgevoegd figuur (fig. 1) geeft een geologische dwarsdoorsnede weer door de Haspengouw van noord naar zuid.³⁵

In het krijtsubstraat van de Droog-Haspengouw bevinden zich meerdere, weliswaar artificiële grotten, de meest bekende zijn deze van Zichen-Zussen-Bolder en Kanne (Krijtplateau Mille-Riemst).³⁶ De ondergrond van de Zuid-Limburgse Fruitstreek bestaat uit dunner wordende zand- en kleilagen en mergel.³⁷

Figuur 1: De ondergrond in Haspengouw. Bron: (Diriken, 2013) blz. 44

³² (Ritchie, Vodegel, & Melgers, 2005(?)) blz. 12

³³ (Van Remoortere, 1982) blz. 114

³⁴ (Van Remoortere, 1982) blz. 114

³⁵ (Diriken, 2013) blz. 168

³⁶ (Diriken & Van Nuffel, De ruimtelijke landschapkenmerkenkaart Limburg, 2000) blz. 2

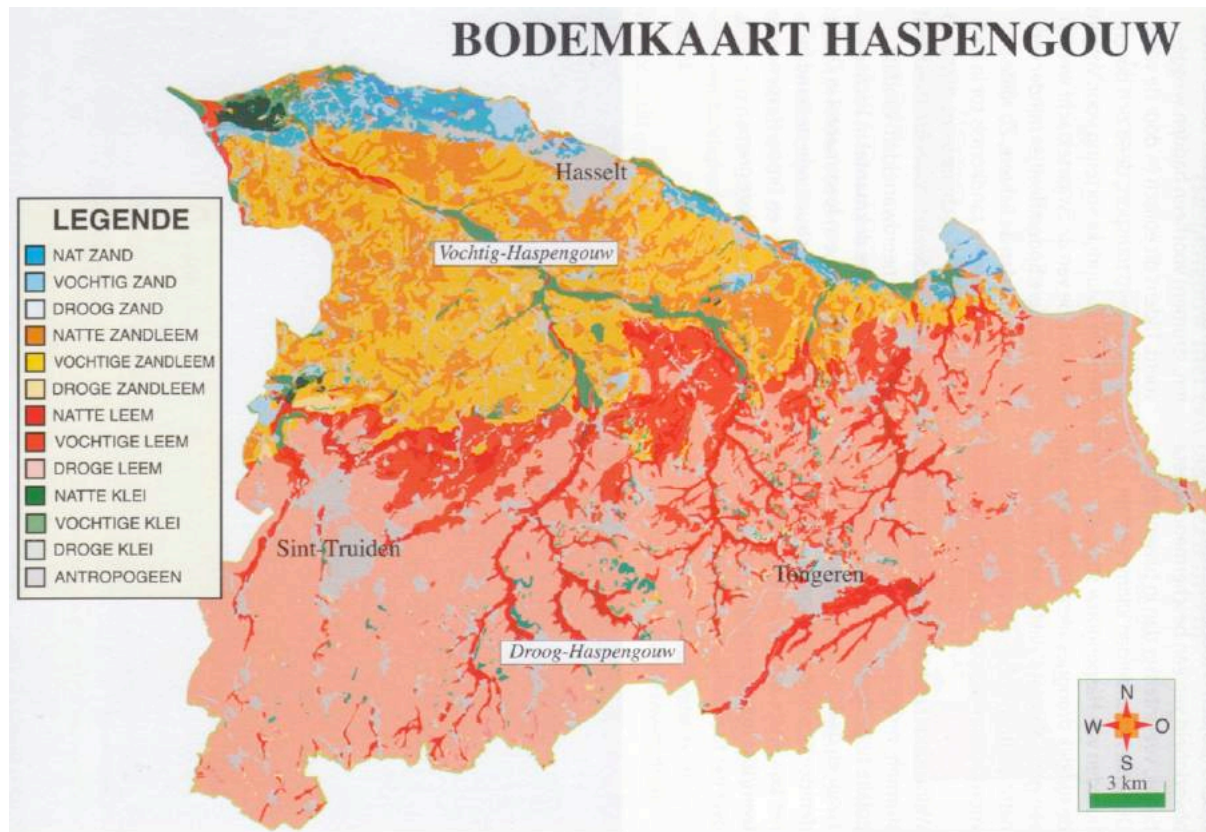
³⁷ (Diriken, 2013) blz. 171

1.1.2 Bodem

De Haspengouwse bodems ontwikkelden zich op een moederlaag van löss (leem), zoals dat ook elders in de Leemstreek het geval is. Löss is een geelbruin, los en kalkrijk gesteente dat goed doorlaatbaar is en vocht en meststoffen goed vasthoudt.³⁸

Het noordelijk deel (Vochtig- Haspengouw) heeft een vlak, laaggelegen reliëf met natte zandleembodems. Het zuidelijke deel is een sterk golvend reliëf met natte leembodems.³⁹ Het bodemgebruik wordt in dit gebied gekenmerkt door de aanwezigheid van veeteelt. Het landschap bestaat uit een afwisselend open-fieldlandschap met akkers en weiland met populieren die zorgen voor een gesloten karakter.⁴⁰

Kaart 2: Bodemkaart Haspengouw. Bron: (Diriken, 2013) blz. 44

De bodems van Droog-Haspengouw bestaan voornamelijk uit een dikke leemlaag, waarin het regenwater gemakkelijk doorzijpelt, zodat het grondwater zeer diep zit. Vandaar de benaming Droog-Haspengouw. Een dik pakket van homogene kalkrijke lagen stoffeert de soliede geologische sokkel van Droog-Haspengouw.⁴¹ Het bodemgebruik in dit gebied wordt gekenmerkt door de traditionele hoogstamboomgaarden en dieper in de fruitstreek door de intensieve laagstamboomgaard en de teelt van zacht fruit zoals aardbeien.⁴²

³⁸ (Depuydt, Daels, Goossens, Paulissen, & Van Ermen, 1995) blz. 157

³⁹ (Depuydt, Daels, Goossens, Paulissen, & Van Ermen, 1995) blz. 158

⁴⁰ (Diriken, Leeruitstap Haspengouw, s.d.) Blz. 4 & 16

⁴¹ (Diriken, 2013) blz. 170

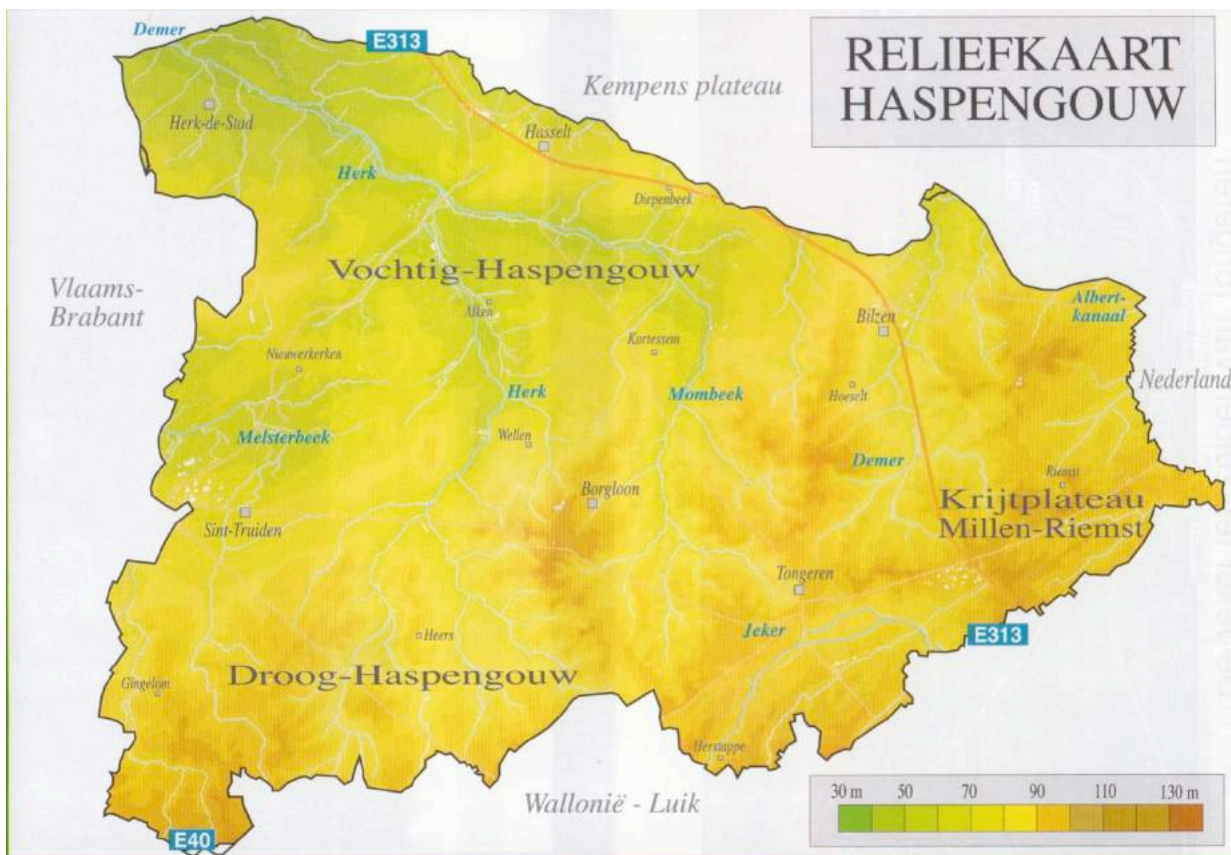
⁴² (Diriken, Leeruitstap Haspengouw, s.d.) Blz. 7 & 10

Waterlopen zijn beperkt in dit gedeelte van Haspengouw in vergelijking met Vochtig-Haspengouw. Het geologische substraat bestaat afwisselend uit zand- en kleilagen. De bodem varieert van nat lemig zand in het noorden naar matig natte zandige leem in het zuiden.⁴³

1.1.3 Reliëf

Het Zuid-Limburgs reliëf is het resultaat van fluviatiele erosie op een geologisch substraat waarvan de gesteentelagen aan de oppervlakte jonger worden van zuid naar noord. Deze geologische uitgangssituatie induceert en conditioneert een hele reeks onderlinge verschillen en accentverschuivingen in de landschapskenmerken en -elementen tussen Droog- en Vochtig-Haspengouw.⁴⁴ De hoogte van Haspengouw in zijn geheel varieert van 30 meter in het noordwesten tot 100 meter in het zuiden.⁴⁵

Kaart 3: Reliëfkaart Haspengouw. Bron: (Diriken, 2013) blz. 40

Het reliëf van Vochtig-Haspengouw is vlak tot zwak golvend, variërend tussen ca. 35 meter en ca. 70 meter boven het zeeniveau.⁴⁶ Dit reliëf is het resultaat van bronwerking en differentiële erosie: de weinig weerstand biedende zandlagen versus resistente kleilagen.⁴⁷ In het Droog-Haspengouw golft en glooit het reliëf, op het ritme van droge dalen, tussen hoogtelijnen van 100 tot 150 meter boven het zeeniveau.⁴⁸ Het breed golvend reliëf is mede het resultaat van de nivellerende invloed van de leemmantel op een Pré-Quartair reliëf dat toen beduidend meer geaccidenteerd was.

⁴³ (Diriken, 2013) blz. 169

⁴⁴ (Diriken & Van Nuffel, De ruimtelijke landschapskenmerkenkaart Limburg, 2000) blz. 2

⁴⁵ (Diriken, 2013) blz. 171

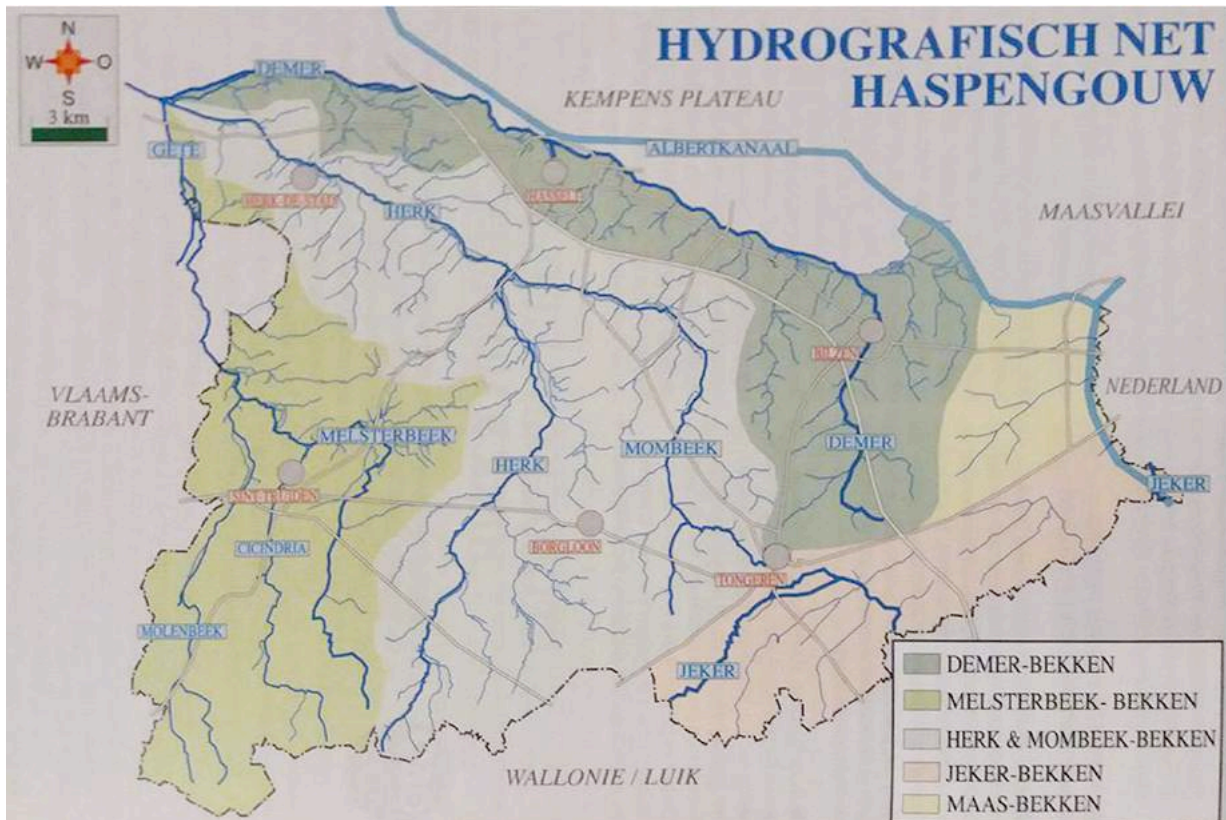
⁴⁶ (Diriken, 2013) blz. 169

⁴⁷ (Diriken & Van Nuffel, De ruimtelijke landschapskenmerkenkaart Limburg, 2000) blz. 3

⁴⁸ (Diriken, 2013) blz. 170

1.1.4 Hydrografie

Water speelt een cruciale rol in de ontstaansgeschiedenis van het Haspengouws reliëf en natuurlandschap. Het water, voornamelijk het eroderend vermogen van water, heeft het reliëf gestalte gegeven. Geomorfologen onderscheiden hierbij enerzijds fluviatiele erosie (d.i. insnijding van beken en rivieren), anderzijds hellingsprocessen.⁴⁹

Kaart 4: Hydrografische kaart Haspengouw. Bron: (Diriken, 2013) blz. 26

In Zuidoost-Limburg is de waterscheidingskam tussen Schelde en Maas verbreed tot een zacht golvend plateau met een aantal zuidwest-noordoost georiënteerde ruggen in de lemige dekmantel.⁵⁰ De Haspengouw is een bijna vlak tot zacht golvend laagplateau, met weinig of geen valleien en rivieren: enkel de bovenlopen van de Gete, Herk en de Demer en de diep ingesneden Jeker. Het gevolg van de diepe grondwatertafel is een zeer open landschap met droge valleien, zonder grachten, hagen of boomrijen en geconcentreerde dorpen.⁵¹

In Droog-Haspengouw zijn de valleibodems eerder smal met relatief steile hellingen. In Vochtig-Haspengouw zijn de beekdalen opmerkelijk breder en verzwakken de hellingen. In de alluviale vlakten komt het microreliëf van oeverwallen en komgronden doorgaans goed tot uiting. Ten behoeve van de talrijke watermolens in de streek zijn de rivierbeddingen van de meeste beken minstens plaatselijk voor een deel rechtgetrokken. Overal in Haspengouw zijn de beekdalen asymmetrisch.⁵²

⁴⁹ (Diriken, 2013) blz. 28

⁵⁰ (Diriken & Van Nuffel, De ruimtelijke landschapskenmerkenkaart Limburg, 2000) blz. 2

⁵¹ (Gelaude, 2016) blz. 61

⁵² (Diriken & Van Nuffel, De ruimtelijke landschapskenmerkenkaart Limburg, 2000) blz. 6

1.2 Klimaat van Haspengouw

Naast geografische kenmerken zijn ook de klimatologische eigenschappen van de streek belangrijk. Algemeen kan gesteld worden dat Haspengouw een meer 'continentaal klimaat' heeft in vergelijking tot de kuststreek. In de praktijk betekent dit dat het in de zomer warmer is en in de winter kouder in vergelijking tot de kust.⁵³ De klimatologische invloeden zijn bij meerjarige gewassen (zoals fruitbomen) van groter belang dan op eenjarige gewassen. Voornamelijk de hoeveelheid neerslag (regen, sneeuw en hagel), temperatuur, hoeveelheid zonlicht en de (overheersende) windrichting.⁵⁴

Het klimaat wordt mee bepaald door de overheersende windrichting. Voor België zijn dit hoofdzakelijk zuidwestenwinden. Dit zorgt voornamelijk voor schade bij rukwinden. Minder voorkomend zijn de noordoostenwinden. Deze zijn voornamelijk gevaarlijk voor de fruitteelt tijdens de bloeiperiode. De combinatie noordoostenwind met zeer lage temperaturen zorgen voor grote vorstschade in de land- en tuinbouw.⁵⁵

1.3 Haspengouw-west : Sint-Truiden

De omgeving van Sint-Truiden stond al reeds voor de komst van de Romeinen bekend als een belangrijke plek. Water en vruchtbare gronden zorgden voor een zekere welvaart.⁵⁶ Door de welvaart is de mens de daaropvolgende eeuwen sterk gaan ingrijpen in het landschap. Dit heeft er voor gezorgd dat het oorspronkelijk natuurlandschap in deze regio verbouwd werd tot het cultuurhistorische landschap Haspengouw: een traditionele landbouwstreek waarin Sint-Truiden zich profileert als de hoofdplaats van de fruitteelt.⁵⁷

Kaart 5: Haspengouw, Zuid-Limburg. Bron: Basis kaart (Limburg.be) © J. Claes

⁵³ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 29

⁵⁴ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 29

⁵⁵ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 30

⁵⁶ (Venken, 1993) blz. 167

⁵⁷ (Diriken, 2004) blz. 9

1.2.1 Substraat

De ondergrond is een afwisseling van zand- en kleilagen die in de zuidelijke deelgemeente rusten op meer kalk- en mergelrijke afzettingen. Deze laatste horen bij de formaties van het Heersiaan, met daarin de mergels van Gelinden en het Landeniaan.⁵⁸ De mergels van Gelinden, die onder meer in het natuurgebied Overbroek ontsloten zijn, werden vroeger ontgonnen voor bemesting van landerijen. Zo rijkte men 'uitgemergelde' gronden terug aan met calciumcarbonaat. De klei- en zandlagen behoren tot de formaties van het Tongeriaan en het Rupeliaan.⁵⁹

1.2.2 Bodem

De Tertiaire afzettingen zijn bedekt met een laag leem (zuiden) en zandleem (noorden) met een maximale dikte van ca. 10 meter. Het leemgehalte van de bodems op het grondgebied van Sint-Truiden neemt van noord naar zuid dan ook geleidelijk toe. In het noorden spreekt men van een zandlemige bodem, in het zuiden is de bodem lemig.⁶⁰

1.2.3 Reliëf

Het reliëf van Sint-Truidense landschap helt van ca. 100 meter in het zuiden tot ca. 45 meter in het noorden.⁶¹ De zachte plateaugolven zijn veelal veroorzaakt door het voorkomen van droge dalen.⁶² In de ijstijden ontstonden de zogenaamde droge dalen: zacht glooiende dalletjes waarin thans geen beek te bespeuren zou zijn.⁶³ Droge dalen komen in de leemstreek veelvuldig voor. Ze ontstonden in het Pleistoceen door erosie op een ondoorlaatbare bevroren ondergrond.⁶⁴ In deze periode verworven alle beekdalen hun asymmetrische dwarsprofiel waarbij de oost- en noordhellingen beduidend steiler zijn dan hun westelijke of zuidelijke tegenhangers.⁶⁵

In de zuidelijke deelgemeenten zijn de klei- en zandlagen van het Tongeriaan en Rupeliaan volledig weggesleten zodat de kalk en mergelhoudende lagen van het Heersiaan en het Landiaan er de top van de Tertiaire ondergrond vormen. In het noorden daarentegen vormen compacte kleilagen een obstakel voor het insijpelend regenwater.⁶⁶

1.2.4 Hydrografie

Het grondgebied van Sint-Truiden telt drie beekvalleien. De waterlopen in deze valleien zijn de Molenbeek, de Cicindria en de Melsterbeek, allen zijn onbevaarbare waterlopen, gelegen in het Getebekken (kaart 6). De Molenbeek en de Cicindriabeek monden uit in de Melsterbeek in Sint-Truiden waarna de Melsterbeek vervolgens in de Gete terecht komt die op zijn beurt uitmondt in de Demer.⁶⁷

---

⁵⁸ (Diriken, 2004) blz. 9

⁵⁹ (Diriken, 2004) blz. 9

⁶⁰ (Diriken, 2004) blz. 12

⁶¹ (Diriken, 2004) blz. 9

⁶² (Collen, 1977) blz. 11

⁶³ (Diriken, 2004) blz. 11

⁶⁴ (Geysenbergh & Robijns, 1987) blz. 12

⁶⁵ (Diriken, 2004) blz. 11

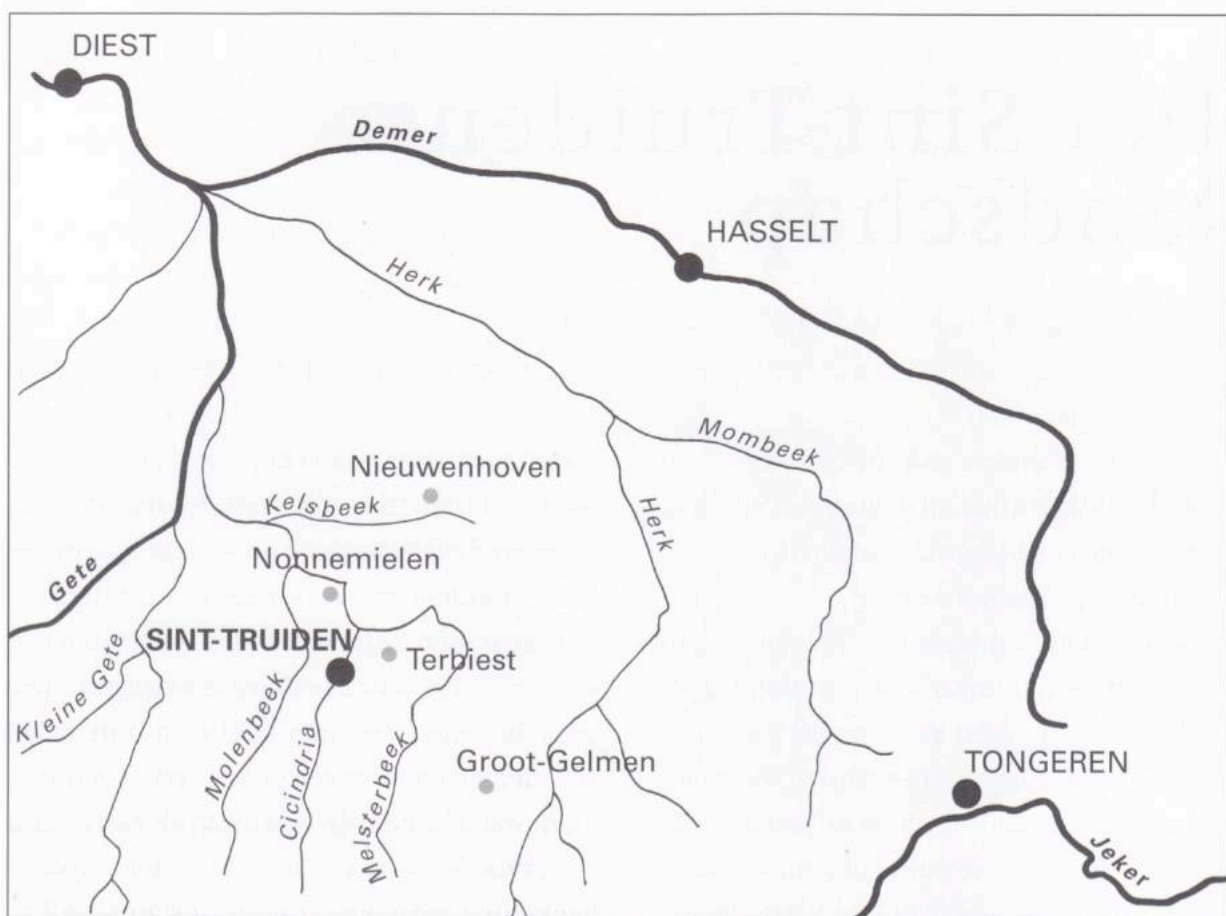
⁶⁶ (Diriken, 2004) blz. 11

⁶⁷ (Cools, 2012) blz. 10

De Molenbeek ontspringt nabij Kortijs (deelgemeente Gingelom) en stroomt in noordelijke richting via Runkelen om uit te monden in de Melsterbeek. De hoogte van het punt van oorsprong bedraagt 140 meter en de benedenloop heeft een hoogte van 30 meter. Dit komt overeen met een verval van 110 meter op een afstand van 21 km van bron tot monding.⁶⁸ De beek dankt zijn naam aan het aanzienlijk aantal watermolens die gebouwd zijn op de waterloop.

De Cicindria of de Cicindriabeek ontspringt in Hasselbroek (een gehucht van Jeuk in de gemeente Gingelom) vlak aan de taalgrens. De Cicindria stroomt in noordelijke richting en mondt uit in de Melsterbeek. De Cicindria loopt over de dorpen Buvingen, Muizen en Kerkom-bij-Sint-Truiden richting Sint-Truiden waar de beek, volledig overweld, door het centrum stroomt.⁶⁹ De loop van de is van bijzonder belang geweest voor de ontwikkeling en waterhuishouding van de stad Sint-Truiden. De Cicindriabeek beïnvloedde de aanleg van grote straten en speelt een rol bij de economische ontwikkeling zoals bijvoorbeeld watermolens en bleekweides.⁷⁰

Kaart 6: Waterlopen van Sint-Truiden, Gelegen in het Getebekken. Bron: (Diriken, 2004) blz. 10

De Melsterbeek ontspringt in het zuidoosten van de gemeente Gingelom, in het gehucht Heiselt (Jeuk), op een hoogte van 110 meter.⁷¹ Deze beek stroomt in noordelijke richting via Boekhout, Mielen-boven-Aalst, Aalst richting Sint-Truiden. De loop van de Melsterbeek loopt in een wijde boog rond het stadscentrum. De Melsterbeek mondt in de Gete nabij Donk (deelgemeente Herk-

⁶⁸ (Cools, 2012) blz. 13

⁶⁹ (Delvaux, s.d.) webpagina

⁷⁰ (Cools, 2012) blz. 16

⁷¹ (Delvaux, s.d.) & (Cools, 2012) blz. 19

de-Stad).⁷² De Melsterbeek is 34,8 km lang en is gekenmerkt door een verval van 2,5 meter/km. De oppervlakte van het stroomgebied bedraagt 150,5 km².⁷³

1.2.5 Landgebruik.

Tijdens de Gallo-Romeinse tijd ontwikkelde zich een goed gestructureerde landbouweconomie waarin akkerbouw en voornamelijk de graanteelt fundamentele hoekstenen waren. Dit betekende dat de vruchtbare omgeving verregaand ontbost werd. Het voornaamste spoor van landschappelijke aard is echter de weg die Tongeren via Straten met Tienen en verder verbond. Langs deze weg stonden op regelmatige afstand villa's of landbouwuitbatingen, ook op het grondgebied van het huidige Sint-Truiden.⁷⁴

Bij de Frankische landbouw lag het accent op veeteelt zodat de akkerbouw degradeerde en het bos weer aan ruimte won.⁷⁵ In de Karolingische tijd (9de – 10de eeuw) vormden zich op het platteland grote landbouwdomeinen. Het Karolingische rijk was opgedeeld in gouwen. Een daarvan was Haspengouw, een gebied tussen Dijle, Demer en Maas. Volgens het verdrag van Meerssen waren er in Haspengouw vier graafschappen: in één ervan, de streek van de Grote en Kleine Gete, ligt Sint-Truiden.⁷⁶

In de loop van de 13de eeuw ruimden de bossen in de omgeving van Sint-Truiden plaats voor akkers en weilanden: en gesloten boslandschap werd een open cultuurlandschap. Rond Sint-truiden vestigden zich opvallend veel kloosters, commanderijen en de abdij. Door de omvang van hun bezittingen (bossen, landbouwgronden, winningen, watermolens) drukten zij een sterke stempel op de landbouwactiviteiten in de streek.⁷⁷

Afbeelding 1: De Fruitstreek in Haspengouw. Bron: (Ritchie, Vodegel, & Melgers, 2005(?)) blz. 6

Tot de 18de eeuw bleven het landgebruik en ontbossing vrijwel ongewijzigd. Op het grondgebied van Sint-Truiden ontplooit zich een lappendeken van valleigebonden nederzettingen. In het zuiden kwamen voornamelijk komdorpen voor, in het noorden overwegend straatdorpen en

---

⁷² (Delvaux, s.d.) webpagina

⁷³ (Cools, 2012) blz. 19

⁷⁴ (Diriken, 2004) blz. 12

⁷⁵ (Diriken, 2004) blz. 13

⁷⁶ (Diriken, 2004) blz. 13

⁷⁷ (Diriken, 2004) blz. 15

gehuchten. Rond de woonkernen ligt een gordel van omhaagde weilanden en boomgaarden.⁷⁸ Op de hellingen en de zones tussen de beekvalleien liggen overwegend akkers met een grote diversiteit aan teelten.⁷⁹

Vlaanderen telde in de loop van de 19de eeuw een aantal geografische streken waar specifieke landbouwproducten verbouwd werden zoals de Hoppenstreek rond Popperinge (West-Vlaanderen), de Bloemenstreek in het Gentse (Oost-Vlaanderen), de Druivenstreek in Hoeilaart – Overijse (Vlaams-Brabant), de Groentestreek rond Mechelen (Antwerpen) en de Fruitstreek in Droog-Haspengouw (Limburg). Sint-Truiden werd stilaan het economische hart van de Zuid-Limburgse Fruitstreek.⁸⁰ In Sint-Truiden bepaalden tot enkele decennia geleden hoogstamboomgaarden samen met hun typische meidoornhagen en ‘barrier’ mee het cultuurlandschap van de Fruitstreek in Haspengouw.

---

⁷⁸ (Diriken, 2004) blz. 15

⁷⁹ (Diriken, 2004) blz. 15

⁸⁰ (Diriken, 2004) blz. 16

2. Hoogstamboomgaarden in het landschap

Al eeuwenlang planten inwoners van Haspengouw en Voeren hoogstamfruitbomen in het landschap. Zowel appel-, peren-, pruimen-, kersen- en notenbomen staan er op hun plaats.⁸¹ Steeds opnieuw hebben de mensen ook nieuwe rassen en boomvormen ontwikkeld. Hoogstamfruitbomen komen voor als productieboomgaarde of huis- en boerenboomgaarden. Ze komen ook voor op historische buitenplaatsen.⁸² Een hele tijd waren deze boomgaarden minder geliefd, maar het tij is aan het keren. Steeds meer mensen zijn het erover eens: ze zijn karakteristiek en onmisbaar voor het landschap.⁸³

Afbeelding 2: Hoogstamboomgaard omgeving Gelinden, Limburg. Bron: faunaflora.blogspot.be

2.1 Definitie van hoogstamboomgaarden

Als het woord 'boomgaard' etymologisch ontleed wordt, verwijst 'boom' uiteraard naar de 'fruitboom'. Het woord 'gaard' verwijst naar een zone nabij het huis, die afgeschermd is tegen slechte weersomstandigheden en ongewenste bezoekers. Afscherming kan verwijzen naar hagen, muren, windschermen, paal en draad, enz. De gaard is vandaag de tuin geworden.⁸⁴

Wat is een 'hoogstamboomgaard'? Het woord is tot op heden nog niet opgenomen in het woordenboek van de Nederlandse taal. Enkel in de thesaurus van het Agentschap Onroerend Erfgoed zijn er definities opgenomen:

Een boomgaard is een omsloten stuk (weide)grond beplant met vruchtbomen.⁸⁵

⁸¹ (Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, s.d.) *Hoogstamfruitbomen*. blz. 1

⁸² (Brand, 1985) blz. 5

⁸³ (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw, 2009) module 7, blz. 7- 03

⁸⁴ (Provinciebestuur West-Vlaanderen & De Nationale Boomgaardenstichting, 2005) blz. 9

⁸⁵ (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2016)

Een hoogstamboomgaard is een aanplant van hoogstamfruitbomen op grasland. De takvrije stamhoogte bedraagt minstens twee meter. Een hoogstamboomgaard laat multifunctioneel landgebruik toe (fruitteelt en beweiding). De bomen worden op rechte lijnen geplant volgens een strak plantverband.⁸⁶

De definitie uit de thesaurus is een van de weinige omschrijvingen waarbij een beeld kan worden gevormd van wat een hoogstamboomgaard inhoudt. Een opvallend afwezig element in deze omschrijving, en niet onbelangrijk, is dat hoogstamboomgaarden omsloten zijn. Dit omsloten karakter, door hagen, hekken of andere vormen van afspanningen, maken het multifunctioneel gebruik mogelijk zoals begrazing door vee.

2.2 Verschil tussen hoogstam- en laagstamboomgaarden.

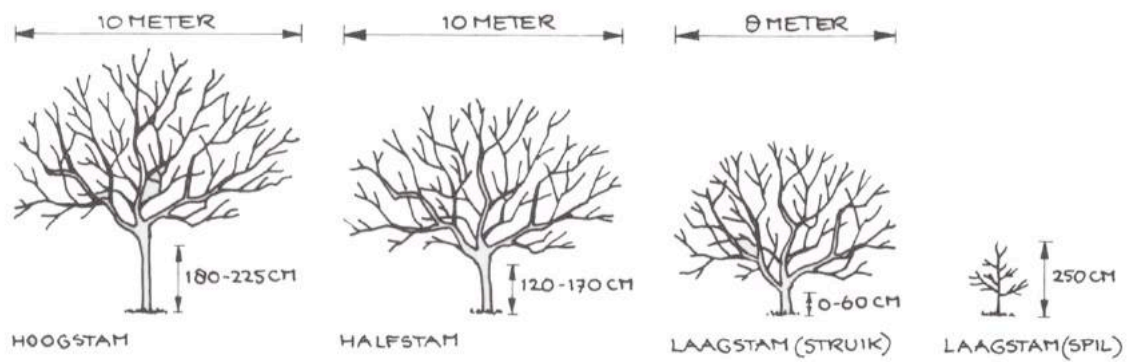
Tussen hoogstam- en laagstamboomgaarden zijn er grote verschillen.⁸⁷ Op de eerste plaats is er de verschijningsvorm in het landschap. Naast hoogstam- en laagstamboomgaarden zijn er ook tussenvorm half-hoogstam, laagstamstruik of leifruitbomen. Deze laatste worden binnen deze studie buiten beschouwing gelaten. In de praktijk (en volksmond) wordt er meestal niet gesproken over laagstamboomgaarden, maar over laagstamplantages of kortweg plantages. Hiernaast zijn er diverse andere kenmerken en eigenschappen:

Hoogstamboomgaard	Laagstamboomgaard
Eerste oogst: 10 – 15 jaar na aanplanting	Eerste oogst: na 3 jaar
Productietijd: +/- 50 jaar	Productietijd: 10 – 15 jaar
Hoge ecologische waarde	Lage ecologische waarde
Multifunctioneel gebruik mogelijk (beweiding)	Eenzijdig gebruik (enkel fruitteelt)
Algemeen een hogere ziekteresistentie	Kunstmatige ziektebestrijding
Diversiteit aan rassen en soorten	Monocultuur (een of twee variëteiten)
Regionaal ontwikkelde rassen (aangepast aan het lokale omstandigheden/lagere resistentie)	Globaal ontwikkelde rassen (minder aangepast aan lokale omstandigheden/lagere resistentie)
Moeilijk en gevaarlijk onderhoud (snoeien op hoogte)	Makkelijke en eenvoudige snoei (lager bij de grond)
Moeilijk en gevaarlijke oogst (hoge stam)	Makkelijke en vlotte oogst
Beurtjaren (wisselende opbrengst)	Constante opbrengst
Fruit rijpt op de boom (complexer smaakpalet)	Fruit rijpt niet ten volle op de boom (eenzijdig of beperkt in smaken)

Tabel 1: Vergelijking hoogstam- en laagstamboomgaard. Bron: (Nationale Boomgaardenstichting, 2014) blz. 25

⁸⁶ (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2016)

⁸⁷ (van Blitterswijk & Baeten, 2006) blz. 5

Afbeelding 3: Boomvormen. Bron: (Brand, 1985) blz. 64

Afbeelding 3: Hoogstamboomgaard. Bron: (Nationale Boomgaardenstichting, 2014) blz. 25

Afbeelding 5: Laagstamboomgaard. Bron: (Nationale Boomgaardenstichting, 2014) blz. 25

2.3 Het nut van hoogstamboomgaarden

Hoogstamboomgaarden verloren hun economische betekenis door de opkomst van de meer rendabele laagstamboomgaarden. Voor de natuur, onze leefomgeving en de biodiversiteit zijn hoogstamboomgaarden dan weer van onschatbare waarde.⁸⁸ Hiernaast zijn ze vaak nog de levende getuigen van de typische eigenheden van onze voorouders.⁸⁹

Naast hun functie voor de fruitproductie hebben ze ook een landschappelijke betekenis ze vormen een leefgebied voor diverse organismen (slaap- en broedplaats voor vogels, schuil- en eetplaats voor ongewervelde, foerageerplaats voor egel en wezel, enzovoort). In (oude) hoogstamboomgaarden groeien vaak ook bijzonder zeldzame fruitvariëteiten, die op het punt staan te verdwijnen en in de ondergroei van de hoogstammen handhaaft zich vaak een soortenrijke kruidenvegetatie.⁹⁰

Aan hoogstamboomgaarden worden ook diverse waarden toegekend binnen de ecosysteemdiensten.⁹¹ Voornamelijk het belang van de biodiversiteit wordt vaak aangehaald. Maar hiernaast hebben zij ook een belangrijk rol op het vlak van de natuurbeleving en worden zij beschouwd als een typisch streekeigen element (streekidentiteit) met diverse erfgoedwaarde. Daarnaast kunnen zij ook bodemerosie tegengaan.⁹²

Een ander nut dat hoogstamfruitbomen kunnen dragen is deze als 'bestuiver'. Er bestaat een kleine minderheid van rassen die zichzelf bestuiven (zelfbestuivers). Andere rassen kunnen dit niet en hebben stuifmeel nodig van een andere boom (ander ras van de zelfde soort) om te worden bestoven (kruisbestuiving).⁹³ In de hedendaagse laagstamboomgaarden zijn bestuivers nog steeds noodzakelijk.

2.4 De betekenis van hoogstamboomgaarden

Vanouds zijn de boomgaarden gekoppeld aan de dorpen.⁹⁴ Landbouwers vestigen zich nabij goede landbouwgronden, grasland voor het vee, (drink)water en materialen om te bouwen. Dit in combinatie met territoriale controle en een goede bereikbaarheid spelen mee bij het kiezen van een vestigingsplaats.⁹⁵ Dit alles zal de locatie van boomgaarden mee bepalen. Voornamelijk goed gelegen heuvels zijn hierdoor een aantrekkelijke plek.

Zowel de vroegere intensieve hoogstamboomgaarden als de huidige laagstamboomgaarden zijn aangelegd met de bedoeling om voornamelijk fruit voor de handel te produceren. Een belangrijk verschil tussen beide type boomgaarden is echter dat hoogstamboomgaard meestal een ondergeschikte rol speelde binnen het bedrijf. De gronden onder de bomen werd vaak belangrijker gevonden dan de vruchtbomen zelf. De fruitteler was vroeger meer een veehouder of landbouwer.⁹⁶

De boomgaarden werden dus doorgaans gebruikt als veeweide. Het vee vond er schaduw en gras. Het fruit was een aangename bijkomstigheid voor de landbouwer en zijn familie die het fruit meestal behielden voor eigen gebruik of voor een kleine lokale afzetmarkt. Boomgaarden

---

⁸⁸ (Nationale Boomgaardenstichting, 2014) blz. 3

⁸⁹ (Nationale Boomgaardenstichting, 2014) blz. 9

⁹⁰ (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw, 2009) module 10, blz. 34

⁹¹ (Demeyer & Turkelboom, Identificatie van ecosysteemdiensten en stakeholders van hoogstamboomgaarden, 2017) blz 11

⁹² (Demeyer & Turkelboom, Identificatie van ecosysteemdiensten en stakeholders van hoogstamboomgaarden, 2017) blz 11 & 12

⁹³ (Nationale Boomgaarden Stichting, s.d.) *Cursus hoogstamboomgaarden* blz. 12

⁹⁴ (Burm & Haartsen, 2003) blz. 162

⁹⁵ (Ceunen, Het landschap vertelt. Sporen van twee eeuwen wonen en werken in het Haspengouwse landschap 1800 - 2011, 2011)

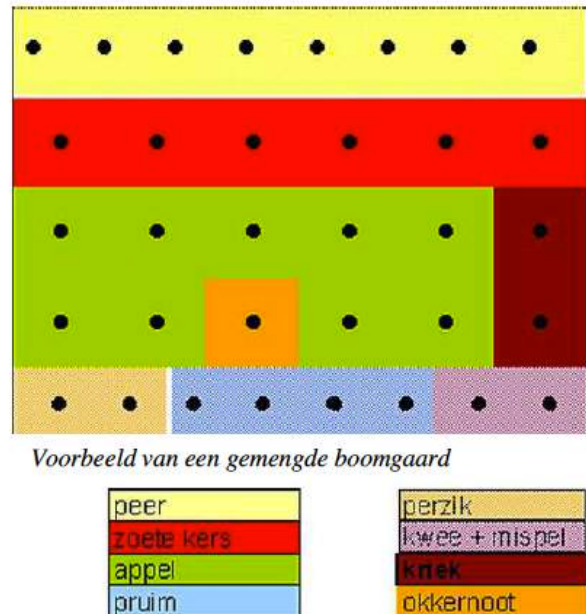
⁹⁶ (Brand, 1985) blz. 63

kenden verscheidene benamingen, zo waren de namen “fruitweide”, “varkensboomgaard” of “kalverboomgaard” gebruikelijk. Dergelijke weides hadden een beperkte oppervlakte en waren in de meeste gevallen niet groter dan 1 hectare.⁹⁷

2.5 De inplanting en opbouw van een hoogstamboomgaard

De inplanting van hoogstamboomgaarden staat meestal in functie van de zon en windrichting, deze elementen zijn van belang voor het welslagen van de boomgaard. Het is voornamelijk van belang voor een goede oogst en om vorstschade te vermijden. Een slechte inplanting kan als gevolg hebben dat de boomgaard gevoeliger wordt voor ziektes en virussen en zal meer last ondervinden van beurtjaren.*

In een klassieke boomgaard zijn de bomenrijen doorgaans noord-zuid georiënteerd⁹⁸ en is het perceel omringd door hagen om wind en koude buiten te houden. Bij weideboomgaarden is het ook van belang om het vee binnen de perceelgrenzen te houden. De samenstelling van de boomgaard is op de eerste plaats afhankelijk van waarvoor deze

werd aangelegd en van de oriëntatie van het perceel en de bodemgesteldheid. De bodemgesteldheid zal invloed hebben op de vruchtbaarheid. Laaggelegen en natte gronden zijn minder gunstig voor fruitteelt, zo ook de gronden die naar het noorden afhellen.⁹⁹ Figuur 2 geeft een voorbeeld van een (klassieke) gemengde boomgaard.

Figuur 2: Voorbeeld van de opbouw van een gemengde boomgaard. Bron: Nationale Boomgaardenstichting

Aangezien bomen groot worden, zijn er richtlijnen op welke afstand een boom tot elkaar ingeplant kan worden. De plant afstand wordt meebepaald door de bodemgesteldheid. Hoe vruchtbaarder de bodem, des te groter kunnen de bomen worden. Daarom is het van belang om de plantafstand aan te passen naar gelang de bodemgesteldheid. (Zie tabel 2)

Soort	Hoogstambomen (stam 2m)		
	Vruchtbaarheid (plantafstand in meter)		
	LAAG	MATIG	HOOG
Appel	8 x 8	8 x 10	10 x 10
Peer	6 x 6	6 x 8	8 x 8
Pruim	6 x 6	6 x 8	8 x 8
Kers	10 x 10	10 x 12	12 x 12
Perzik	6 x 6	6 x 8	8 x 8

⁹⁷ (Goffings) (sd). blz. 11

⁹⁸ (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, 2009) module 7, blz. 7- 15

⁹⁹ (Hiemeleers, 1946) blz. 65

* Beurtjaren: Een verschijnsel dat optreedt bij fruitbomen. Het een jaar draagt de boom veel vruchten waardoor de boom uitgeput raakt. Het daarop volgende jaar zal de boom weinig tot geen vruchten dragen

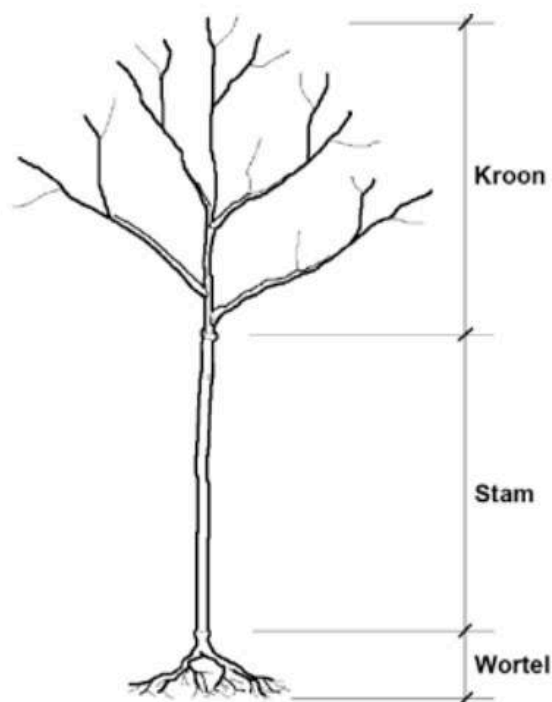

Kriek	10 x 10	10x 12	12 x 12
Kweepeer	6 x 6	6 x 8	8 x 8
Amandel	6 x 6	6 x 8	8 x 8
Abrikoos	6 x 6	6 x 8	8 x 8
Peerlijsterbes	6 X 6	6 x 8	8 x 8
Mispel	6 x 6	6 x 8	8 x 8
Tamme Kastanje	10 x 10	10 x 12	12 x 12
Walnoot	10 x 10	10 x 12	12 x 12
Moerbeï	6 x 6	6 x 8	8 x 8
Nectarine	6 x 6	6 x 8	8 x 8

Tabel 2: Plantastand per fruitsoort. Bron: (Ramaekers, s.d.) blz. 7

2.6 Opbouw van een fruitboom

Hoogstamfruitbomen zijn alle wilde en gecultiveerde appelen-, kersen-, peren en pruimenbomen. Een hoogstamfruitboom heeft een stamlengte van 1,80 tot 2,30 meter. Vanaf deze hoogte wordt de kruin gevormd. De hoogstamfruitboom is het resultaat van een bijzondere teeltwijze.¹⁰⁰ Praktisch elke fruitboom is geënt. Dat wil zeggen dat bij de opkweek een plantendeel van een ras (een ent of een oog) vergroeid is met een plant die de gewenste worteleigenschappen heeft. Deze techniek is al zeer oud. Op deze manier zijn nieuwe bomen te kweken van een bepaald ras. Zaaïen is alleen nodig om nieuwe rassen te kweken en voor het kweken van zaailingen-onderstammen.¹⁰¹ Fruitbomen bestaan uit de volgende onderdelen:

Figuur 3: Opbouw hoogstamboom. Bron: (Provinciaal centrum voor landbouw en Milieu, 2009) blz. 3

¹⁰⁰ (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw, 2009) module 7, blz. 7- 03

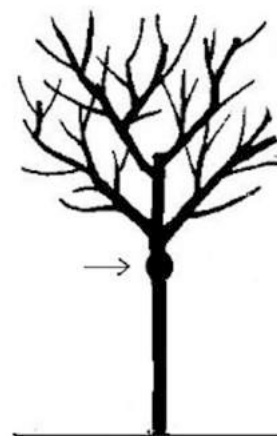
¹⁰¹ (van den Ban, 2008) blz. 14

1.7.1 De onderstam met wortels

De onderstam is het gedeelte onder de entplaats, een stukje stam met wortels. De onderstam bepaalt voor een groot deel de uiteindelijke grootte en de groeikracht van de boom. Een sterk groeiende onderstam vormt een groot wortelgestel, wat zorgt voor een goede verankering in de grond en voor een voldoende opnamen van water en voedingsstoffen. Sterk groeiende onderstammen zijn heel geschikt voor hoogstamfruitbomen.¹⁰² Anderzijds betekent dit ook dat bomen beter zullen groeien op slechtere gronden in vergelijking tot zwakkere groeiende onderstammen omdat zij hun water en mineralen dieper en verder uit de grond kunnen halen.

1.7.2 De entplaats

Bij het enten wordt een deel van een twijg verenigd met een onderstam (met wortel). Bij het oculeren wordt een oog op een onderstam gezet. De entplaats is later zichtbaar aan een overgang in de bast, de entknobbel. Door te enten is de gewenste groeikracht verenigd met de gewenste vrucht. De entplaats zit bij hoogstambomen net onder de kroon.¹⁰³

Figuur 4: Entknobbel Bron: houtwal.be

1.7.3 De stam

Boven de grond kunnen de bomen in elke vorm geleid worden, op voorwaarde dat de groeieigenschappen van de soort in acht genomen worden. Zo kunnen we de stam opschoneren (het zijhout weghalen) tot op minimum 1,80 meter en daardoor een hoogstamboom vormen.

1.7.4 De kroon

Alle takken van de boom vormen samen de kroon of kruin. In de kroon speelt zich het meer zichtbare leven van de boom af. Hier vindt de ontwikkeling van niet alleen takken, maar ook bladeren, bloemen en vruchten plaats. De belangrijkste takken zijn de gesteltakken en, indien aanwezig, de harttak. De gesteltakken dragen het vruchthout.

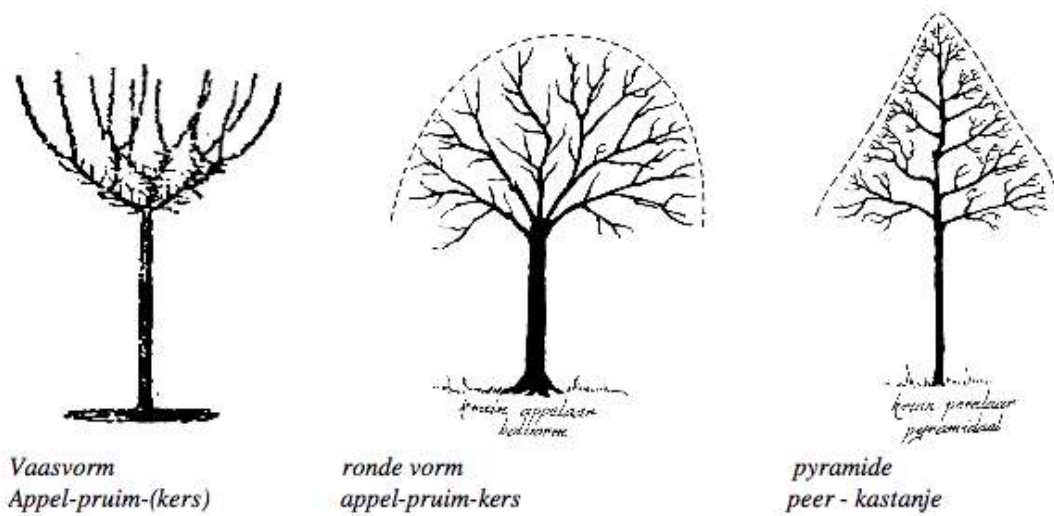
1.7.5 Kroonvormen

De vorm van de kroon wordt voor een groot deel bepaald door de vruchtsoort. De bolvorm is kenmerkend voor appel en de piramide voor de peer. Het verschil in vorm komt vooral doordat bij peren vaker een harttak aanwezig is dan bij appel. Kersen- en pruimenbomen zullen meestal een tussenvorm van de bol- en de piramidale kroon ontwikkelen. Hierbij ontwikkelt de kers een hoge, brede kroon (ook wel zuilvorm genoemd) en de pruim een min of meer bolvorm.¹⁰⁴ De volgende kruinvormen komen vaak voor :

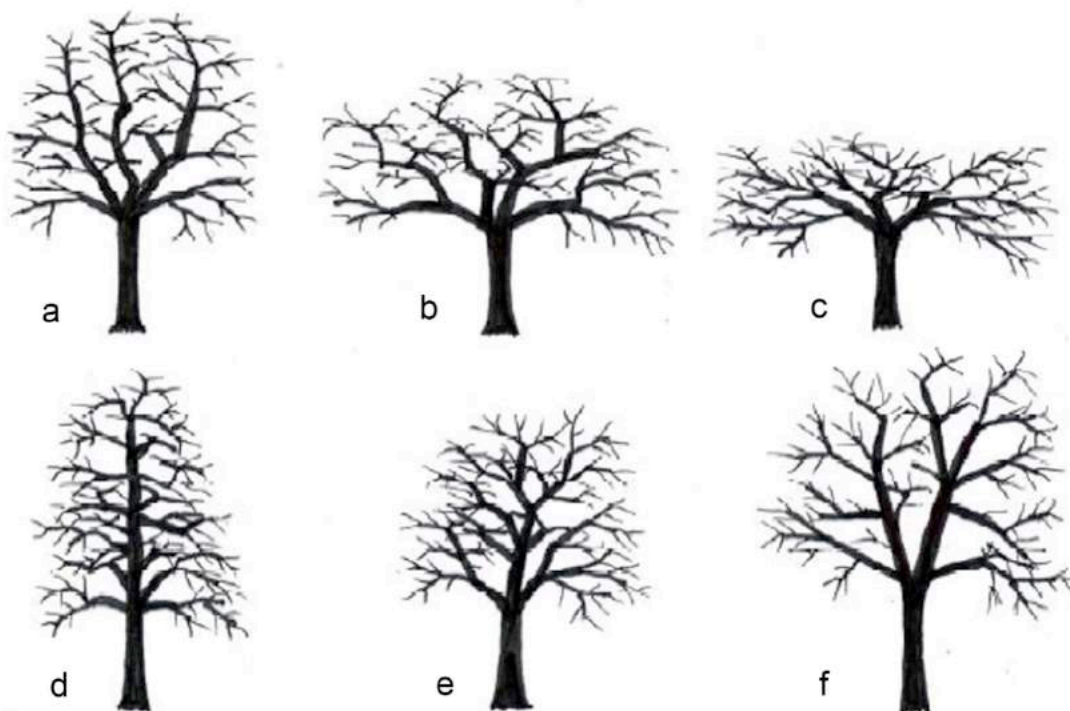
¹⁰² (van den Ban, 2008) blz. 14

¹⁰³ (van den Ban, 2008) blz. 15

¹⁰⁴ (van den Ban, 2008) blz. 15

Figuur 5: Meest voorkomende boomvormen. Bron: Nationale Boomgaardenstichting, s.d.

- a: appelboom met hoge bolvorm, een aantal opgaande gesteltakken en meerdere etages
- b: appelboom met bolvorm en ongeveer twee etages
- c: appelboom met parapluvorm en ongeveer een etage
- d: perenboom met piramidevorm, harttak en meerdere etages
- e: perenboom met bolvorm en een soort harttak en meerdere etages
- f: perenboom met bolvorm, twee opgaande gesteltakken en meerdere etages

Figuur 6: Kroonvormen. Bron: (van den Ban, 2008) blz. 22

2.7 Snoei

Het snoeien van fruitbomen is noodzakelijk om de bomen gezond en vitaal te houden. Daarbij kan een juiste snoeiwijze de kwaliteit van de oogst aanzienlijk verbeteren.¹⁰⁵ De gevolgen van niet snoeien hebben een op termijn een sterke invloed op de bomen, namelijk:

- Snel uitgeput (veel vegetatieve groei/ zwakke scheuten);
- Te dichte kroon/ te dicht bladerdek (slechte vruchtvorming);
- Slechte kleuring van de vruchten;
- Gevoeliger voor schimmelziektes ;
- Snoei zorgt voor een regelmatigere vruchtzetting;
- Niet gesnoeide bomen dragen kleinere vrucht (energie gaat verloren aan vegetatieve groei).

Op het vlak van snoeitechniek zal er binnen deze studie niet dieper worden ingegaan.

2.8 Levensfasen van hoogstambomen

Een boom doorloopt in zijn leven verschillende levensfasen. Deze levensloop kan worden opgedeeld in drie fasen: namelijk de jeugdfase, de productiefase en de ouderdomsfase.

2.8.1 De jeugdfase

De jeugdfase wordt gekenmerkt door een sterke groei en er zal nauwelijks of geen vruchtzetting optreden. Een veel voorkomende denkfout is dat er de eerste (tien) levensjaren niet gesnoeid moet worden. De snoei is in deze fase voornamelijk gericht op de (begeleiding van de) vorming en de opbouw van de kroon.¹⁰⁶ Deze vormsnoei vindt plaats gedurende de hele opkweekperiode. Naast het bepalen van de vorm van de boom zal het snoeien op zich de groei ook stimuleren. Bij hoogstambomen duurt deze periode tussen de 10 en 15 jaar. Dit is een belangrijke fase in het leven van de boom, want de wijze waarop de boom nu wordt gesnoeid is bepalend voor de rest van zijn leven.¹⁰⁷

2.8.2 De productiefase

In de productiefase, tussen de vijftien tot dertig jaar, zal de boom een aanzienlijke omvang hebben bereikt. In deze fase heeft de boom zijn globale vorm verkregen en wordt er voornamelijk onderhoudssnoei toegepast. Het is van belang om een lichte en luchtige kruin te bekomen om een goede vruchtzetting te bevorderen.

Het vruchthout komt nu in grote mate voor. Langzamerhand ontstaat er ook een beter evenwicht tussen groei en vruchtbaarheid. Omdat een boom voornamelijk op twee- en driejarig hout draagt, moet het vruchthout regelmatig worden vervangen. Daarom is het noodzakelijk om vervangings- of verjongingssnoei toe te passen.¹⁰⁸

---

¹⁰⁵ (Stangl, 2009) blz. 7

¹⁰⁶ (van den Ban, 2008) blz. 22

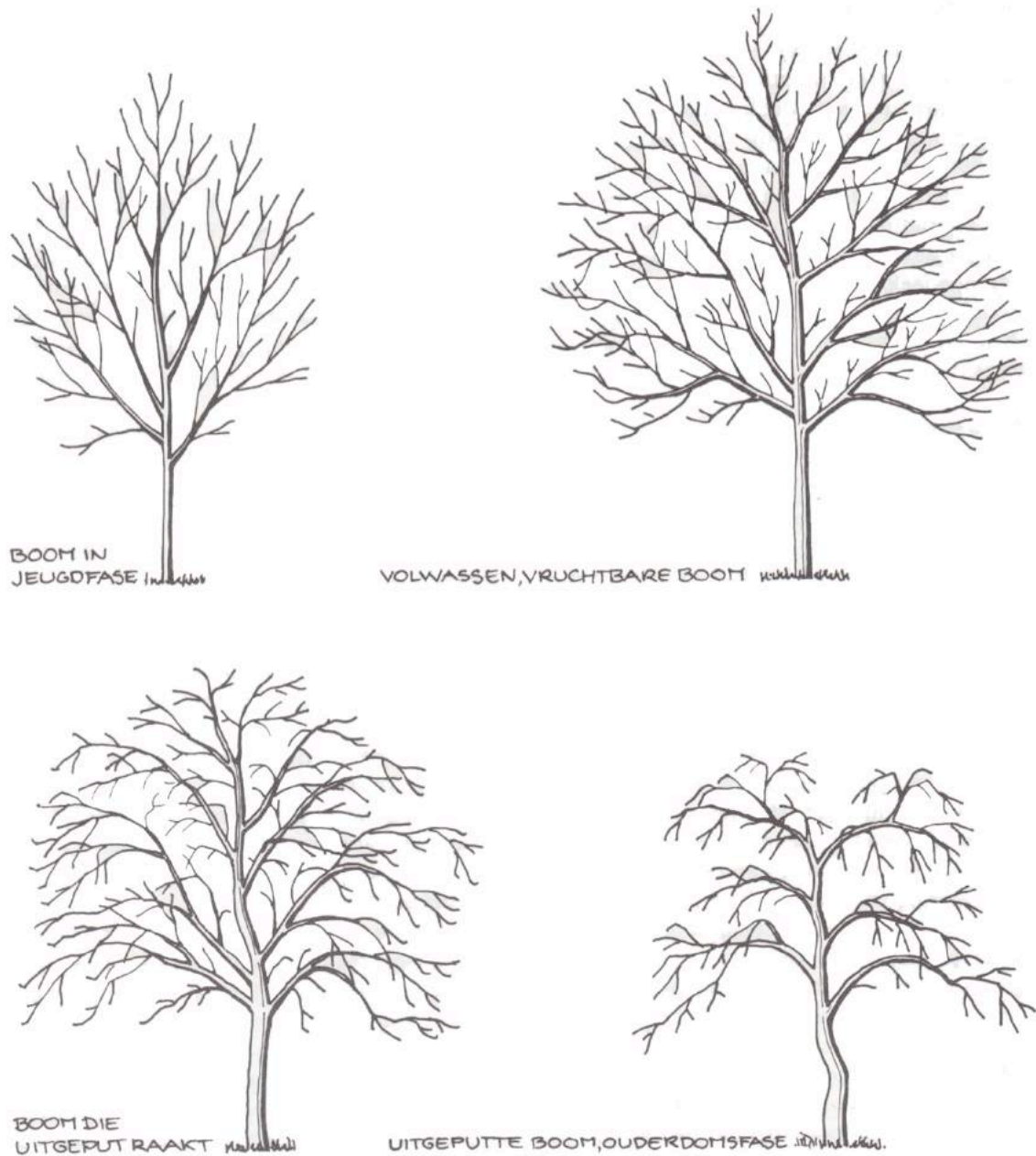
¹⁰⁷ (Brand, 1985) blz. 63

¹⁰⁸ (Brand, 1985) blz. 63

2.8.3 De ouderdomsfase

De groei neemt steeds meer af. Ondanks de vaak nog mooie opbrengst, is de kwaliteit van het fruit matig (klein, weinig kleur en smaak).¹⁰⁹ In deze fase zal het voorkomen van beurtjaren frequenter zijn. De boom reageert weinig op snoei. Er verschijnt steeds meer dood hout in de kroon en de boom wordt bevattelijk voor ziektes en schimmels.¹¹⁰

Figuur 7: De levensfasen van een hoogstamfruitboom. Bron: (Brand, 1985) blz. 64

¹⁰⁹ (Brand, 1985) blz. 63

¹¹⁰ (van den Ban, 2008) blz. 22

2.9 Vermoedelijke levensduur van hoogstamfruitbomen.

De levensduur van een boomgaard is nooit met zekerheid te bepalen. Toch is er per fruitsoort een gemiddelde levensverwachting te voorspellen. Volgens de landbouw- en tuinbouwkundig ingenieur Jozef Hiemeleers¹¹¹ is de levensverwachting van fruitbomen onderhevig aan diverse factoren die zowel een positieve als negatieve invloed kan hebben op de levensduur. Hiemeleers stelt het volgende:¹¹²

De levensduur wordt positief beïnvloed door:

- Te dicht bij elkaar geplant;
- Te veel hout in de kruin;
- Sterke aantasting door ziektes of insecten;
- Te hoge waterstand van de bodem;
- Slechte onderstam.

De levensduur zal langer zijn:

- Als de fruitsoort/variëteit afgestemd is op de grondsoort;
- Goede bemesting en juiste verzorging van de bomen;
- Laat in opbrengst komende variëteiten;
- Bij een voldoende tot ruime plantafstand.

Niet alleen de fruitsoort (bv: appel of peer) maar ook de variëteit heeft een invloed op de levensduur van de bomen. Praktijkvoorbeeld: De gemiddelde levensduur van appelbomen wordt geschat op 60 jaar. De levensduur van de appelvariëteiten Keuleman en Grijsje Reinette kunnen vaak met gemak meer dan 100 jaar oud worden.¹¹³ Kort samengevat is de leeftijd sterk afhankelijk van de bodemtoestand, de gebruikte onderstam, de verzorging en het ras.¹¹⁴

Fruitsoort	Gemiddelde levensduur	Komen in opbrengst na	Stijgende opbrengst periode	Volle opbrengst periode	Afnemende opbrengst periode
Appel	60 jaar	10 jaar	20 jaar	20 jaar	10 jaar
Peer	70 jaar	8 jaar	20 jaar	27 jaar	15 jaar
Pruim	30 jaar	6 jaar	10 jaar	10 jaar	4 jaar
Kers	60 jaar	8 jaar	20 jaar	22 jaar	10 jaar
Noten	80 jaar	15 jaar	30 jaar	35 jaar	---

Tabel 3: Gemiddelde verwachte levensloop van hoogstamfruitbomen, volgens Hiemeleers. (Hiemeleers, 1946) blz. 59

2.10 Opbouw Haspengouwse hoogstamboomgaard

Een intacte hoogstamboomgaard heeft drie typische elementen: een meidoornhaag, een *barrier* en hoogstamfruitbomen. Vaak is een van deze drie elementen verdwenen. Poorten staan als zwijgende getuigen van een verdwenen hoogstamboomgaard voor een laagstamboomgaard of een weide waaruit zowel de meidoornhaag als de hoogstamfruitbomen verdwenen zijn.¹¹⁵

¹¹¹ (Hiemeleers, 1946) blz. 58

¹¹² (Hiemeleers, 1946) blz. 58

¹¹³ (Hiemeleers, 1946) blz. 58

¹¹⁴ (van den Ban, 2008) blz. 22

¹¹⁵ (Cassaert, 2015) blz. 30

Deze deelelementen behoren tot de groep van 'kleine landschapselementen'. 'Kleine landschapselementen' zijn meestal niet-spectaculair opvallende elementen in het landelijk gebied. De meeste landschappen bevatten 'kleine landschapselementen' waarbij de aard, het aantal, de dichtheid en de vorm van de 'kleine landschapselementen' in belangrijke mate het karakter van het landschap bepalen.¹¹⁶ In het algemeen kan worden gesteld dat 'Kleine landschapselementen' bijdragen tot de schoonheid van landschappen en de belevingswaarde ervan verhogen.¹¹⁷

De meeste 'kleine landschapselementen' zoals hoogstamboomgaarden, hagen, houtkanten,.. hebben geen economische waarde meer. Het economische nut van weleer is verdwenen. Zo vervangt prikkeldraad de traditionele meidoornhagen als afsluiting. Enkel de ecologische en esthetische belevingswaarde van 'kleine landschapselementen' blijven over.¹¹⁸ De kleine landschapselementen worden vaak verwaarloosd of verdwijnen soms volledig, de kwaliteit van het landelijk gebied gaat hierdoor sterk achteruit en de biodiversiteit staat er door onder druk.

2.10.1 Hagen en levende perceelsomrandingen

Hagen en heggen bepalen voor een groot deel het typische landschapsbeeld van Haspengouw. Ze begeleiden onze landelijke wegen en omzomen tal van hoogstamboomgaarden en weiden.¹¹⁹ Helaas heeft op veel plaatsen de meidoorhaag plaats moeten ruimen voor prikkeldraad en (niet levende) afsluitingen.¹²⁰ Onder een heg verstaan we een dichte rij struiken of bomen die vrij mag uitgroeien en minder dan 1 keer om de 2 jaar wordt gesnoeid. Een haag heeft eenzelfde opbouw als een heg, maar wordt frequent (ongeveer jaarlijks tot 2 jaarlijks) gesnoeid.¹²¹

Foto 1: Haag van meidoorn. (Kuttehoven, Borgloon, Limburg) (31/08/2016) Bron: © J. Claes

¹¹⁶ (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, 2009) module 8, blz. 8- 03

¹¹⁷ (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw, 2009) module 8, blz. 8- 03

¹¹⁸ (Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, 2012) blz. 6

¹¹⁹ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, hagen en heggen) (sd). blz. 1

¹²⁰ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, hagen en heggen) (sd). blz. 1

¹²¹ (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw, 2009) module 8, blz. 8- 07

De hagen rond oude boomgaarden hadden een belangrijke functie als veekering en als perceelscheiding. Het onderhoud daarvan was in het verleden niet gericht op het verkrijgen van sierlijke, strak gesnoeide, jaarlijks onderhouden hagen, zoals we die tegenkomen in siertuinen. Vaak werd er pas gesnoeid wanneer de groei van de haag “uit de hand” liep of de haag wat te wild werd en een onverzorgde aanblik bood.¹²²

Ook zorgde de meidoornhaag voor het levensnoodzakelijke brandhout. De uitgeschoten haag werd in de winter gekapt tot op een hoogte van ongeveer een meter. Het takhout werd vervolgens bij elkaar gebonden tot bussels van een meter lang en een diameter van ongeveer dertig centimeter.: een *mutsaard*. Dit winterwerk zorgde tot ver in de vorige eeuw voor voldoende brandhout voor onder andere broodovens.¹²³

Typisch voor Haspengouw zijn de geschoren meidoornhagen.¹²⁴ In Haspengouw komen twee soorten meidoorn courant voor: de eenstijlige (*Crataegus monogyna*) en de tweestijlige meidoorn (*Crataegus laevigata*).¹²⁵ In april-mei loopt het diep uitgesneden blad uit, kort hierna komen de witkleurige bloemen tot bloei. Vanaf september dragen de struiken rode bessen die de hele winter blijven hangen. Op de takken zitten stekels. De eenstijlige meidoorn kan tot 10 meter hoog worden en uitgroeien tot een boom, terwijl de zeldzamere tweestijlige meidoorn een struik is die tot vier en een halve meter hoog kan worden. De twee soorten vormen met elkaar bastaarden zodat het verschil vaak niet erg duidelijk is.¹²⁶

Afbeelding 6: Links: blad van de eenstijlige meidoorn. Rechts: blad van de tweestijlige meidoorn. Bron: floravannederland.nl

Lokaal bestaan bijzondere verschillen. Zo werden in de streek rond Sint-Truiden ook opmerkelijk meer Gele Kornoelje (*Cornus mas*), onder de vorm van een kruishaag (of gekruiste haag), aangeplant dan elders in Haspengouw. Dit type haag is van een steeds zeldzamer wordende vorm van perceelsafsluiting, typerend voor de streek rond Sint-Truiden. Door alle uitgeselecteerde twijgen, meestal van bij het tijdstip van aanplant, kruiselings in te vlechten wordt er een natuurlijke verenting beoogd.¹²⁷ Hierdoor ontstaat een ondoordringbare haag die de weide beschermd tegen ongewenste gasten van buiten af en houdt het vee binnen.

Afbeelding 7: Kruishaag in Gele Kornoelje (*Cornus mas*) Bron: inventaris.onroerendergoed.be

¹²² (Brand, 1985) blz. 87

¹²³ (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Breemt, 2001) blz.41 & (Cassaert, 2015) blz. 109

¹²⁴ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, hagen en heggen, s.d.) blz. 1

¹²⁵ (Cassaert, 2015) blz. 114

¹²⁶ (Cassaert, 2015) blz. 114

¹²⁷(Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017) webpagina

Door de schuil- en voedselmogelijkheden van hagen en heggen bezitten deze 'kleine landschapselementen' een hoge natuurwaarde. Ze zijn van onschatbare waarde voor de fauna en flora in het landschap. Sommige vogels vinden er ook plek voor broedgelegenheid. Ten slotte hangt ook een deel van de ecologische betekenis van hagen/heggen af van het ruimtelijke patroon waarvan ze onderdeel uitmaken. De stapsteen- of corridorfunctie van deze 'kleine landschapselementen' tussen twee natuurgebieden is groter dan een geïsoleerde haag.¹²⁸

Naast de natuurwaarde bezitten deze elementen ook een niet te onderschatten landbouwwaarde. Alhoewel de meest voor de hand liggende functies door de jaren heen zijn weggefallen, kunnen hagen en heggen vandaag nog steeds van dienst zijn in de landbouw.¹²⁹ Al is dit standpunt soms omstreden. Zo worden dikwijls nadelen als onderhoud, grondbeslag, vochtonttrekking en beschaduwden van aanpalende landbouwgewassen aangehaald. Toch zijn er evenveel voordelen:¹³⁰

- Tegengaan van **bodemerosie**;
- **Drainage** van natte gronden;
- **Windschermfunctie**: fruitbomen die beschermd worden tegen de wind hebben veel minder last van gebroken takken, schade aan bloesem en vrucht;
- **Bescherming voor vee**: schaduw plekken;
- **Driftbeperking**: één van de belangrijkste factoren die drift van pesticiden veroorzaakt, is de windsnelheid tijdens het toepassen ervan. Hagen kunnen door hun functie als windscherm dus ook de ongewenste drift van gewasbeschermingsmiddelen naar het oppervlaktewater, de aangrenzende percelen en de woonzones beperken. Dit draagt bij tot een meer milieuvriendelijke teelt;¹³¹
- **Nuttige organismen**;
- **Veekering**.

Het grote nadeel van hagen is het onderhoud. Hagen kunnen alleen blijven bestaan als ze onderhouden worden. Er bestaat het reële gevaar dat slecht onderhouden hagen verdwijnen en nieuwe aangeplante hagen verwilderen. Om de Haspengouwse hagen niet te laten verkommen en stimuleringsmaatregelen vruchteloos te laten, is het noodzakelijk het onderhoud van hagen structureel aan te pakken.¹³² De laatste decennia zijn er nieuwe ontwikkelingen die ervoor zorgen dat het werk aanzienlijk minder arbeidsintensief is geworden. Met de hagendorser is het eenvoudiger om hagen duurzaam en efficiënt te onderhouden.¹³³

Afbeelding 8: Scheren van een haag met een armmaaiër. Bron: boerenlandschap.be

¹²⁸ (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw, 2009) module 8, blz. 8- 10

¹²⁹ (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw, 2009) module 8, blz. 8- 11

¹³⁰ (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw, 2009) module 8, blz. 8- 11

¹³¹ (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw, 2009) module 8, blz. 8- 14

¹³² (Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, 2012) blz. 13

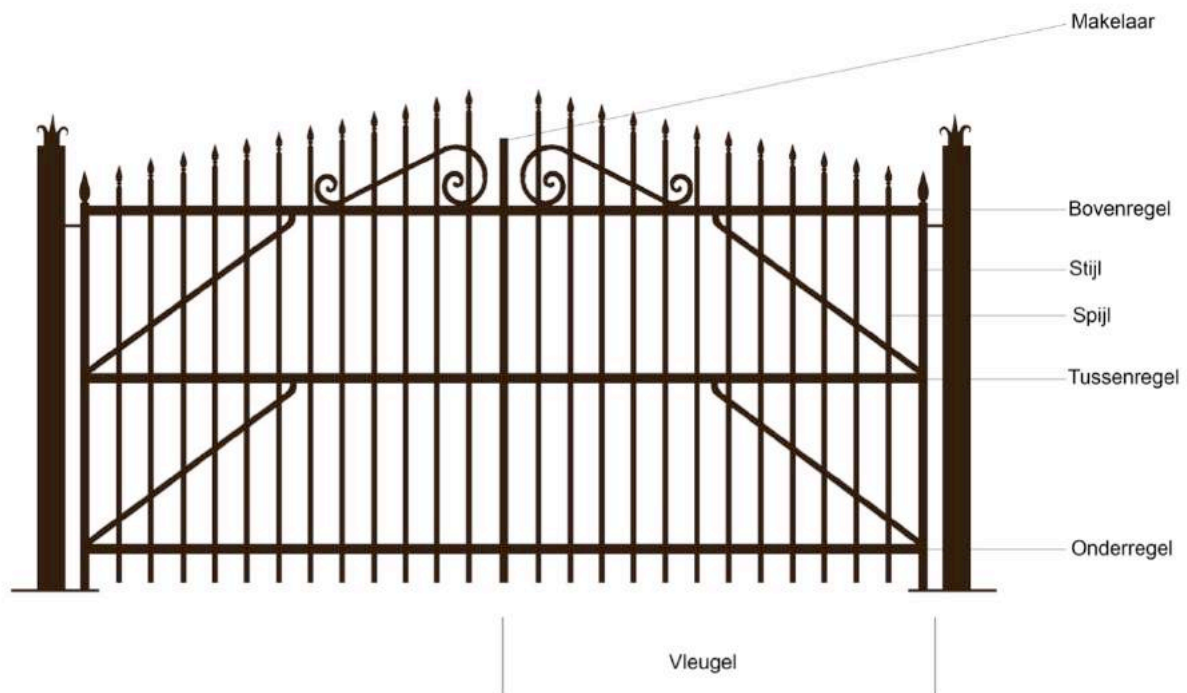
¹³³ (Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, 2012) blz. 11

2.10.2 Barrieren of hekken

Barrieren zijn typische hekken in de fruitstreek.¹³⁴ Deze hekken of ‘*barrieren*’ komen vanaf het midden van de 19de eeuw voor in de streek. Het woord ‘*barrier*’ komt uit de volkstaal (dialect) van Haspengouw en is vermoedelijk een verbastering van het Franse woord ‘*barrière*’ dat zoveel betekent als hek of versperring. Het gebruik van het woord ‘*barrieren*’ is zo ingeburgerd, dat het Agentschap Onroerend Erfgoed deze benaming hanteert voor deze typologie van hekken in de (online) Inventaris van het Onroerend Erfgoed.

De verschijningsvorm van deze hekkens variëren van uitermate sober en gestileerd tot monumentaal, niet zelden afgewerkt met sierlijk giet- en smetijzerwerk. Deze poorten of ‘*barrieren*’ waren een teken van welstand. De grootte van de boomgaard en van de toegangspoort bepaalde de status van de eigenaar. Dat verklaart waarom sommige poorten echte kunstwerken zijn.¹³⁵ De kleuren variëren van een roestbruin tot rood, wit en een uitgesproken groen. Ook onderlinge combinaties wit - groen en rood - wit komen voor.

Ook de wijze van plaatsing is uiteenlopend. Doorgaans gevat tussen gietijzeren profielen of paaltjes, maar ook betonnen paaltjes, al dan niet met decoratieve elementen. In andere gevallen worden de hekkens geplaatst tussen vakkundig metselwerk en gedecoreerd met arduinenbanden, dekplaten, vazen, sierappels, enz. Al is dit laatste eerder een uitzondering dan regel en kan dit worden gelinkt aan domeinen die behoorden tot kastelen of herenboeren.¹³⁶

Afbeelding 9: Schematische voorstelling van een *barrier*. Bron: © J. Claes

De structurele opbouw van “*barrieren*” bestaat uit een eenvoudig stijl- en regelwerk, niet zelden gedecoreerd met krullen en tegenkrullen. De “*barrier*” bestaan uit twee delen of vleugels. Vaak oplopend van laag aan de buitenzijde naar een hoger punt in het midden. Zeldzamer zijn de poorten die van hoger aan de buitenzijde en lager in het midden zijn. De exemplaren uit de 19^{de}

¹³⁴ (De Maegd, 2001) blz. 61

¹³⁵ (Cassaert, 2015) blz. 30

¹³⁶ (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Bremt, 2001) blz.51

eeuw zijn vrij vol van materiaal en hebben een driedimensionale uitwerking. Terwijl de hekkens uit het einde van de 19de eeuw en begin van de 20ste eeuw eenvoudiger uitgewerkt zijn.¹³⁷

Het merendeel van de overgebleven hekkens dateren van eind 19de eeuw tot 1945. De exemplaren uit deze periode bestaan doorgaans uit bandijzer. De hekkens van na 1945 zijn doorgaans rechthoekig van vorm en vertonen minder artistieke kwaliteiten dan de exemplaren uit het eerste deel van de 20ste eeuw. Ooit moeten deze 'barriers' bijzonder talrijk geweest zijn.¹³⁸

Een ander probleem dat ontstond met het machinaliseren van de land- en tuinbouw is dat de toegangen te smal werden voor de steeds groter wordende landbouwvoertuigen en dus noodzakelijkerwijs verbreed moesten worden. Hierdoor kwamen de vooroorlogse hekkens onder druk te staan. De boerenzuinigheid zorgt er echter voor dat in sommige gevallen het hekwerk gerecupereerd wordt door de vleugels te verlengen. In de meeste gevallen niet met evenveel oog voor het artistiek origineel. Op foto 2 is te zien dat beide vleugels van het hek tot tweemaal toe verlengd werden.

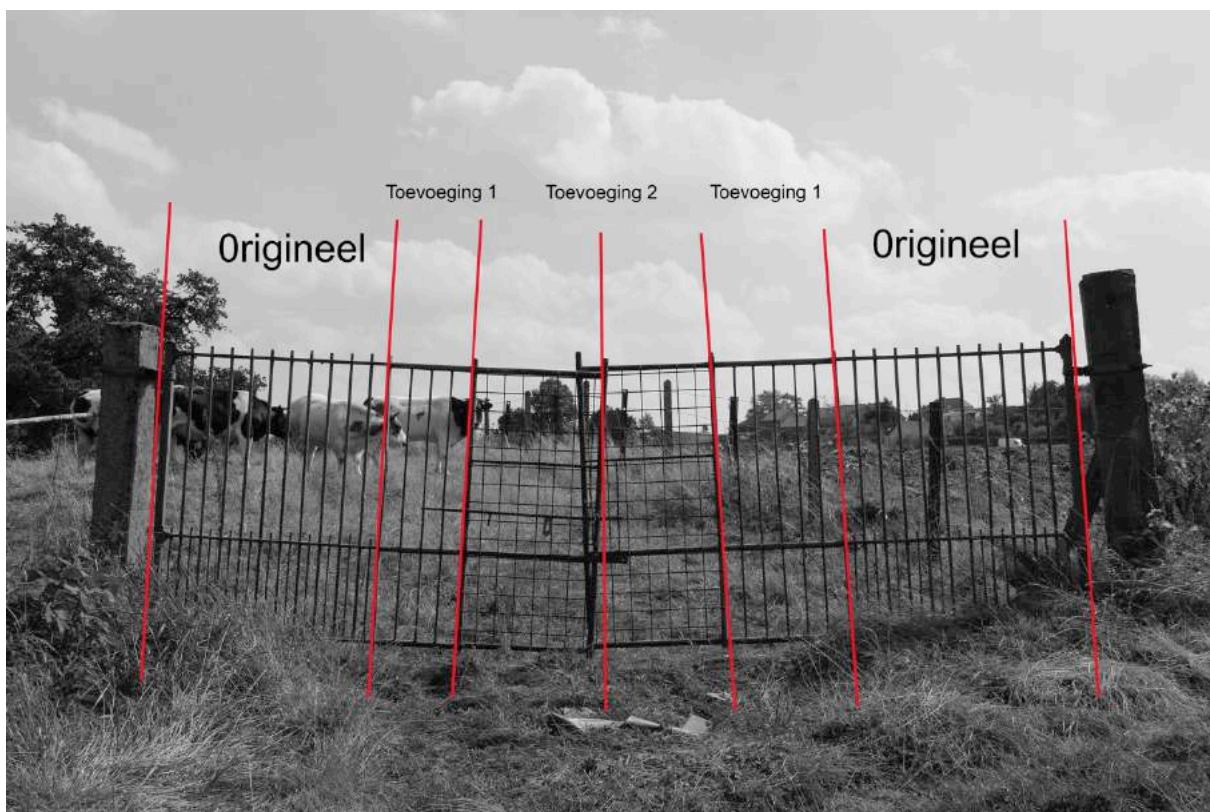

Foto 2: **Barrier van een verdwenen boomgaard. (Kuttehoven, Borgloon, Limburg) (31/08/2016) Bron: © J. Claes**

De laatste decennia belandden deze staaltjes van ambachtelijk hekwerk met tientallen tegelijk bij bouwantiquairs of erger, de schroothoop. Ze werden vervangen door industrieel vervaardigd en gelaste poorten en hekken van hol staafwerk, met als resultaat de banalisering en verarming van de visuele beleving van dit historische erfgoed en zijn omgeving.¹³⁹

De motieven voor het verwijderen ervan zijn uiteenlopend. Het argument 'minder onderhoud' waarmee men ooit levende hagen of de houten poorten opofferde voor duurzamer ijzer, hoor je nu ook weer. De verbreding van wegen, wijzigingen aan toegangstracé en het in onbruik raken

¹³⁷ (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Bremt, 2001) blz.51

¹³⁸ (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Bremt, 2001) blz.51

¹³⁹ (De Maegd, 2001) blz. 64 & (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Bremt, 2001) blz.51

van inritten zijn aanleiding voor verwaarlozing en verval en uiteindelijk opruiming. Ook gemakzucht speelt mee: een gietijzeren poort is te zwaar voor automatisering, de doorgang is te smal voor de auto of landbouwvoertuigen. Maar de belangrijkste oorzaak is ongetwijfeld onwetendheid, het niet (in)zien van de waarde, schoonheid en rijkdom van hekken in giet- en smeedijzer.¹⁴⁰

Foto 3: *Barrier* aan een hoogstamboomgaard. (Kuttekoven, Borgloon, Limburg) (31/08/2016) Bron: © J. Claes

Foto 4: *Barrier* van een verdwenen (kasteel)boomgaard. (Kuttekoven, Borgloon, Limburg) (31/08/2016) Bron: © J. Claes

---

¹⁴⁰ (De Maegd, 2001) blz. 65

Foto 5: *Barrier* aan een boomgaard. (Kuttekoven, Borgloon, Limburg) (31/08/2016) Bron: © J. Claes

2.11 Beheersvormen

Om een geschikte beheersvorm te kiezen moet er rekening gehouden worden met diverse factoren. Het betreft onder andere de ligging en de situering van de boomgaard, de eigendomsverhouding, de boomvormen, het plantverband, rassenassortiment, etc. Met andere woorden: hoe ziet de boomgaard er uit, hoe is de staat van onderhoud en in hoeverre is het mogelijk één of meerdere functies in de boomgaard te verwezenlijken.¹⁴¹

Historische beheersvormen waren sterk individueel bepaald. Het kwam er op neer dat iedere eigenaar zijn eigen methode van beheer en onderhoud had.¹⁴² Anderzijds moest er ook rekening gehouden worden met plaatselijke of regionale gewoonten en gebruiken. Juist de eisen die men aan een boomgaard stelde hebben er toe geleid dat er diverse type van boomgaarden zijn ontstaan. Hieronder worden een aantal mogelijke beheersvormen beschreven:¹⁴³

- **Intensief traditioneel beheer:** intensieve gewasbeschermingsmaatregelen, regelmatig onderhoud en een eenvormige leeftijdsopbouw. De ondergroei wordt intensief bemest en gemaaid of in stroken zwart gehouden. Het beheer is primair gericht op het verkrijgen van opbrengst, waaraan andere functies in min of meerdere mate ongeschikt zijn.¹⁴⁴
- **Extensief traditioneel beheer:** gevarieerde hoogstamboomgaarden, zowel naar leeftijd als naar fruitsoorten. Over het algemeen minder gewasbeschermingsmaatregelen en minder intensief. Jaarlijkse of tweejaarlijkse onderhoudssnoei. Beweiding van de boomgaard is mogelijk. De ondergroei is kruidrijk en wordt voornamelijk bemest door het grazend vee. Vele huis- en boerenboomgaarden lenen zich voor deze beheersvorm.¹⁴⁵

¹⁴¹ (Brand, 1985) blz. 56

¹⁴² (Burm & Haartsen, 2003) blz. 165

¹⁴³ (Brand, 1985) blz. 57

¹⁴⁴ (Brand, 1985) blz. 57

¹⁴⁵ (Brand, 1985) blz. 57

De opbrengst is bijkomstig en zeer wisselvallig.¹⁴⁶ Het type 'boerenboomgaard sluit hier het beste aan. Onderhoud wordt tot een minimum beperkt, de opbrengst volgt een natuurlijk ritme (tweejaarlijks) en het fruit wordt terplekken geconsumeerd.¹⁴⁷

- **Ecologisch beheer:** deze beheersvorm richt zich voornamelijk op de instandhouding en de ontwikkeling van het landschappelijk element en als leef- en verblijfplaats voor verschillende planten en dieren. De fruitopbrengst is van ondergeschikt belang. De boomgaard wordt benaderd als een half natuurlijk ecosysteem. Bestrijdingsmiddelen worden pas in uiterste noodzaak toegepast. Beweiding blijft mogelijk. De bemesting gebeurt slechts door de mest van het grazend vee. De variatie in leeftijd van het bomenbestand en de rassenkeuze vergroot het aantal beschikbare biotopen voor vogels en zoogdieren.¹⁴⁸ Dode bomen worden niet te snel vervangen, ook deze hebben ecologisch gezien een belangrijke functie.¹⁴⁹

De boomgaarden vormen op deze manier een belangrijk leefgebied van diverse planten als korstmossen, maretak, vogels en insecten. Ecologisch gezien is een hoogstamboomgaard te vergelijken met een open bos met een grote menselijke invloed. In bosarme gebieden kunnen hoogstamboomgaarden, met name de oudere met een wisselende leeftijdsopbouw, een gedeeltelijke compensatie vormen voor het ontbreken van bos.¹⁵⁰

- **Cultuurhistorisch beheer:** instandhouding en ontwikkeling van boomvormen en fruitrassen staan centraal. Deze beheersvorm leent zich uitstekend voor op buitenplaatsen, kasteel- en kloostertuinen, maar ook voor fruitrassen-musea en arboreta. De intensiteit van het beheer wordt voornamelijk bepaald door de snoei.¹⁵¹ Het type 'fruituin' sluit hier het beste aan.¹⁵²

In de praktijk zal het uiteindelijke beheer vaak een mengeling zijn van de hierboven vernoemde beheersvormen, omdat het wordt afgestemd op plaatselijke mogelijkheden en gebruiken.¹⁵³

2.12 Beheer van oude boomgaarden

Oude boomgaarden vragen een specifieke zorg om het maximale uit de (oude) bomen te halen. Afhankelijk van welke beheersvorm zal het praktisch beheer en onderhoud qua intensiteit variëren.

2.12.1 Scheve bomen

In oude boomgaarden, vooral met een hoge grondwaterstand, komen nog al eens bomen voor die de loop der jaren zijn scheefgegroeid of door een flinke storm zijn scheefgewaaid. Op deze bomen kunnen na verloop van tijd een grote verscheidenheid aan mossen en korstmossen voorkomen. Indien er niet wordt ingegrepen dan zullen ze steeds verder scheefzakken en na een tijd omvallen als gevolg van het gewicht van de kruin of door een sterke rukwind.¹⁵⁴

---

¹⁴⁶ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie, 1997) blz. 49

¹⁴⁷ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie, 1997) blz. 48

¹⁴⁸ (Brand, 1985) blz. 58

¹⁴⁹ (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw, 2009) module 7, blz. 7- 11

¹⁵⁰ (Burm & Haartsen, 2003) blz. 167

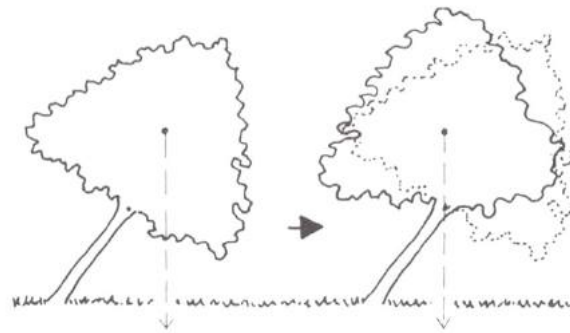
¹⁵¹ (Brand, 1985) blz. 58

¹⁵² (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie, 1997) blz. 48

¹⁵³ (Brand, 1985) blz. 58

¹⁵⁴ (Brand, 1985) blz. 83 & (Provinciebestuur West-Vlaanderen & De Nationale Boomgaardenstichting, 2005) blz. 158

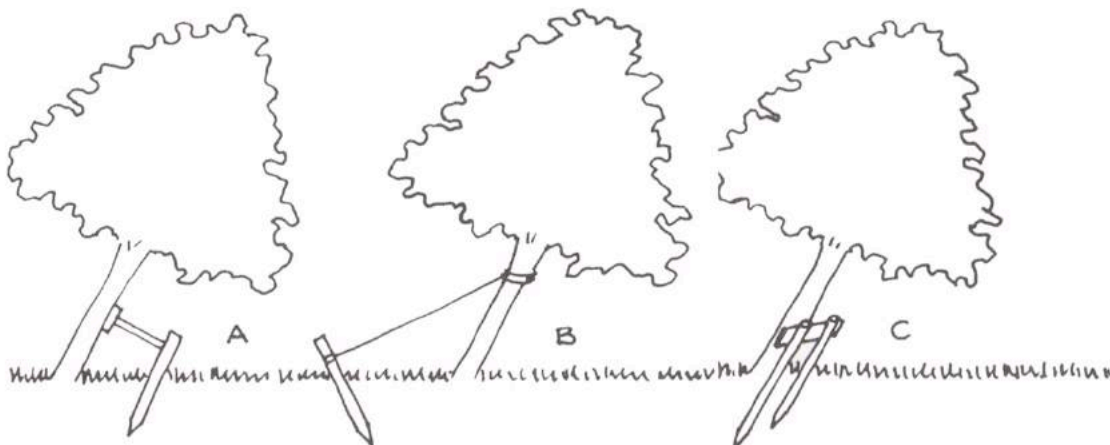
Omdat scheve bomen ook een esthetische en ecologische waarde kunnen hebben is het niet nodig om deze bomen te verwijderen. Het is voldoende om een stevige stut tegen de overhellende zijde (figuur 9: A), of een paal met touw (figuur 9: B) aan de tegenovergestelde zijde te plaatsen om verder scheefzakken te voorkomen. De beste methode is om aan de overhellende zijde twee palen met een doorsnede van 8 – 10 cm te plaatsen en diep in de grond te slaan, en tussen de palen en de boom een stevige plank of balk te bevestigen. (figuur 9: C) Een andere, niet aan te bevelen methode die in het verleden werd toegepast, is om de kroon van de scheefgezakte bomen zo te snoeien dat de kroon weer verticaal komt te staan. (Zie Figuur 8)¹⁵⁵

Figuur 8: Techniek voor het rechte van een scheefgegroeide kroon. Bron: (Brand, 1985) blz. 83

Foto 6: Restanten pruimenboomgaard met scheve bomen. (Kerkom, Naamssteenweg Sint-Truiden, Limburg). (13/08/2017) Bron: © J. Claes

Figuur 9: Technieken voor het stutten van scheve bomen. Bron: (Brand, 1985) blz. 83

¹⁵⁵ (Brand, 1985) blz. 83

2.12.2 Schoorpalen of 'Stippen'

Het gebruik van schoorpalen heeft als doel om de vruchtbomen bij een overvloedige vruchtdracht te ondersteunen, zodat de takken niet scheuren of afbreken. Het is handig om een redelijk aantal schoorpalen in een hoek van de boomgaard te bewaren. De palen kunnen bewaard worden tegen de bomen ofwel in de vorm van schoormijten. De schoormijten komen het ecologische aspect van de boomgaard ten goede, bunzing, wezels en marters maken er dankbaar gebruik van als schuilplaats.¹⁵⁶ Schoorpalen worden ook wel 'Stippen' genoemd.¹⁵⁷

2.12.3 Rooien en vervangen

Als de keuze gemaakt wordt om over te gaan tot het rooien van een of meerdere bomen is het voldoende om de bomen om te hakken.

Het rooien met wortel vereist (zware) machines en komt daarom met een kostprijs. Bovendien treedt er bij het rooien met wortel een grote bodemverstoring op en het herstel hiervan duurt lang. De overgebleven stobbe verhinderen wel het maaien of heraanplanting van nieuwe bomen.¹⁵⁸ Als er gekozen wordt om nieuwe bomen in te planten tussen bestaande, oudere bomen dan noemt men dit inboeten.¹⁵⁹ Op het vlak van planttechniek en plantkeuze wordt er binnen deze studie niet dieper op ingegaan.

Afbeelding 10: Schoorpalen. Bron: (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 145

Afbeelding 11: Rooien van hoogstamboomgaard. Bron: (Kaalkap hoogstambomen vermijden, 2015) blz. 20

¹⁵⁶ (Brand, 1985) blz. 85

¹⁵⁷ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 145

¹⁵⁸ (Brand, 1985) blz. 83 & (Provinciebestuur West-Vlaanderen & De Nationale Boomgaardenstichting, 2005) blz. 158

¹⁵⁹ (Brand, 1985) blz. 83 & (Provinciebestuur West-Vlaanderen & De Nationale Boomgaardenstichting, 2005) blz. 158

2.12.4 Snoeihout

Het snoeihout al dan niet verwijderen valt binnen de keuze van de beheersvorm. Als er achterstallig onderhoud wordt weggewerkt is er vrij veel snoeihout. Daaronder bevindt zich veel hout, dat door ziekte kan zijn aangetast (kanker, schurft) of reeds dood en met schimmel bedekt. Dergelijk snoeihout mag nooit in de boomgaard achtergelaten worden. Het kan een bron van besmettelijke ziektes zijn voor de vers gesnoeide bomen (infecteren van open snoeiwonde).¹⁶⁰

In de periode november – december, wanneer de kankersporen het actiefst zijn, kunnen de niet afgedekte wonden van de gesnoeide bomen worden besmet met sporen uit het zieke snoeihout. Deze takken kunnen daarom het best verwijderd of verbrand worden, evenals het snoeihout dat vrijkomt bij het regelmatig onderhoud.¹⁶¹

Afhankelijk van de beheersvorm (voornamelijk ecologische beheer) kan er worden gekozen om het snoeihout te laten liggen. Het snoeihout kan dan schuilgelegenheid bieden aan wezels, hermelijnen, bunzing en marters. Ook insectenetende vogels hebben baat bij stapels snoeihout. Het doel hiervan is om de boomgaard enigszins een verruigd uiterlijk te geven. Hierdoor vinden verschillende diersoorten er voor een relatief lange periode rust, kunnen er verblijven of vestigen. Maar zelfs als er gekozen is voor een ecologisch beheer is het op de eerste plaats de bedoeling dat de bomen in een zo goed en gezond mogelijke toestand blijven.¹⁶²

Om de infectieruk van ziekten en plagen binnen de boomgaard in de hand te houden, dient men bepaalde zaken rekening te houden. Men kan overwegen om het snoeihout in de hoek van de boomgaard te laten liggen om het de hiervoor genoemde functie te geven.¹⁶³ Anderzijds moet men ook rekening houden dat als er een ecologisch beheer wordt toegepast, het gebruik van gewasbescherming beperkt dient te worden. Bij het uitbreken van ziekten of plagen kan het ecologische beheer onder druk komen te staan.

2.12.5 Sleunen

Het 'sleunen' heeft als doel om de balans te herstellen op het vlak van groei en vruchtbaarheid en hierbij ook terug licht en lucht in de kruin te krijgen. Het is immers belangrijk dat er voldoende licht en lucht in de boom kan doordringen. Oude bomen kunnen op een bepaalde moment hun generatieve kracht verliezen. Doormiddel van de sleuntechniek worden de bomen geprikkeld om jong vruchthout te generen. Door het verwijderen van takken die te ver doorgezakt zijn of door te dikke takken in te korte.¹⁶⁴ De takken worden tot tegen de stam of tot tegen een hoofdgesteltak weggenomen. Voor hoogstambomen wordt meestal een zaag gebruikt.¹⁶⁵ De sleuntechniek is ontwikkeld rond 1900 en vraagt veel vaardigheid. De techniek kreeg zijn bekendheid dankzij het organiseren van 'sleunwedstrijden' die voor het eerst plaatsvonden in 1929, wat uiteraard veel kijklustige fruittelers aantrok.¹⁶⁶

---

¹⁶⁰ (Brand, 1985) blz. 85

¹⁶¹ (Brand, 1985) blz. 85 - 86

¹⁶² (Brand, 1985) blz. 86

¹⁶³ (Brand, 1985) blz. 86

¹⁶⁴ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie, 1997) blz. 37 - 38

¹⁶⁵ (Dufour, 1949) blz. 102

¹⁶⁶ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie, 1997) blz. 199

Afbeelding 12: Sleunen van fruitbomen. Bron: (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 38

2.12.6 *Het witten of kalken van fruitboomstammen.*

Het witten van fruitboomstammen is een oude traditie die wat in onbruik is geraakt. Deze techniek heeft diverse voordelen. Witkalk voorkomt namelijk vorstschade op stammen, voedt jonge bomen, schakelt ongewenste organismen uit en heeft een esthetische waarde.¹⁶⁷ Zo ontstaan er bij vorstschade vorstspelen en kan bij oudere bomen het houtweefsel zelfs openscheuren. De gespleten bast kan langzamerhand loskomen van het hout, droogt uit en krult naar binnen om. Dit betekent niet alleen dat de sapstroom ontregeld kan worden, er kunnen ook allerlei schimmels binnendringen. Doorgaans kan er aan de bast worden waargenomen of dit fenomeen zal gaan optreden. De bast zal op zo een plek eerst lichtrood verkleuren voor hij scheurt.¹⁶⁸

Het toepassen van witkalk gebeurt best in oktober – november. Eventueel kan de behandeling in het vroege voorjaar herhaald worden om de ‘witintensiteit’ na de overvloedige winterregens terug op peil te brengen. Voor de eerste toepassing worden de losse schorsdelen verwijderd met behulp van een stalen borstel.¹⁶⁹

De samenstelling van ‘witekalk’ bestaat uit 3 kg verse koemest of 0,5 gedroogde koemest. Deze mest wordt gemengd met water tot een dikke brei. Vervolgens wordt hierin 1 kg leem of klei gevoegd met 5 kg zeewierkalk.¹⁷⁰ In het verleden werd hier ongebluste kalk voor gebruikt om ‘schadelijke insecten’ te doden. Dit is nu verboden.¹⁷¹ Als laatste kunnen er ook fungicide of schimmeldodende producten worden toegevoegd. Het geheel wordt gemengd tot het smeerbaar is, indien nodig wordt er extra water toegevoegd. De witkalk wordt uitgesmeerd op de schoongemaakte stammen met een grove papborstel. De kleur van de pasta zal ‘bruin-wit ogen, na het opdrogen zal deze wit uitbleken.¹⁷² Enkele producenten van meststoffen en/of bestrijdingsmiddelen beschikken over kant en klare ‘bomenwitsel’ producten.

De voordelen van witkalk:¹⁷³

- De witte kleur voorkomt dat er grote spanningen in de stam en de schors ontstaan omwille van plaatselijke temperatuurverschillen. (Zonzijde – schaduwzijde van de stam);
- De bijgemengde koemest versterkt de bast van jonge bomen en bevordert de cambiumgroei;
- Het afdekkend effect van witkalk schakelt allerlei ongewenste organismen uit. Ontwikkeling van korstmossen wordt stopgezet en resten van aanwezige korstmossen verstikken onder de witkalk;
- De witte kleur geeft een extra esthetische waarde aan de boomgaard.

---

¹⁶⁷ (Edialux nv., 2017) webpagina

¹⁶⁸ (Heyerick, 2011) webpagina

¹⁶⁹ (Edialux nv., 2017) webpagina

¹⁷⁰ (Heyerick, 2011) webpagina

¹⁷¹ (Willaert nv., s.d.) webpagina

¹⁷² (Heyerick, 2011) webpagina

¹⁷³ (Edialux nv., 2017) webpagina

Afbeelding 13: Het witten of kalken van fruitbomen. Bron: hoogstamboomgaard.be

Afbeelding 14: Hoogstamboomgaard met gekalkte stammen. Bron: www.hoogstamboomgaard.be

3 Historisch perspectief op hoogstamboomgaarden

Van oudsher spelen vruchten een rol in het leven van de mens. Op de eerste plaats voor hun voedingswaarden, maar ook om hun symbolische waarde. Het huidige verhaal rond de hoogstamboomgaarden in Vlaanderen en Haspengouw vindt zijn grondslag voornamelijk in de 19de en 20ste eeuw. De oudste vermeldingen van de veredeling van fruit is terug te vinden bij de Romeinen en de Grieken. *De Romeinen kenden zowat zesendertig appelsoorten en vijvenveertig perensoorten.*¹⁷⁴ Na de val van het Romeinse rijk verdween een groot deel van de soorten en de belangstelling voor het fruit. Het duurde tot de middeleeuwen vooraleer er een heropbloei kwam van het veredelen van fruit.¹⁷⁵

Onder invloed van Karel de Grote (768 – 814) hebben er zich nieuwe ontwikkelingen voorgedaan met de uitvaardiging van een voorschrift inzake het beheer van zijn domeinen en landgoederen. Hierin stonden vier appel- en perensoorten beschreven die moesten worden aangeplant. Onder deze impuls verschenen er rond burchten en abdijen diverse boomgaarden.¹⁷⁶ Toch zal het tot de 14de eeuw duren vooraleer de fruitteelt zich herstelt en terug op het punt komt dat het kende in het Romeinse rijk. Deze ontwikkelingen vinden voornamelijk plaats in de beslotenheid van de abdijen en kloosters en in mindere mate in burchten.¹⁷⁷

Vanaf de 14de eeuw zal de fruitteelt mondjesmaat ingeburgerd raken op het platteland en zal het telen van fruit voor eigen gebruik steeds meer ingang vinden. Het verbruik van fruit raakt ook stilaan ingeburgerd. De overschotten van het fruit werden door de landbouwers naar de lokale markt gebracht en verhandeld. Ook in de 15de eeuw groeide de belangstelling voor de fruitteelt nog steeds met de opkomst van kleine boerenboomgaarden.¹⁷⁸

In de 16de eeuw worden de eerste pogingen ondernomen om de teelt te verwetenschappelijken en kennis met betrekking tot fruitsoorten en –teelt te verspreiden. De opkomst van de boekdrukkunst speelt hierin een belangrijke rol.¹⁷⁹ Ook het aantal soorten en variëteiten van vruchten die geteeld werden, kende een hoge vlucht. Op het platteland nam de oppervlakte boomgaard toe en de toepassingen van fruitverwerking vermeerderden zienderogen. *Boomgaarden leverden in de eerste plaats appels op en in mindere mate peren, pruimen, noten en mispels.*¹⁸⁰ Deze verwerking bestond voornamelijk uit ciders en wijnen. Dit was goedkoper dan bier brouwen.¹⁸¹

Tot aan de Franse Revolutie zullen voornamelijk de abdijen en de kloosters een belangrijke rol blijven spelen waar fruitsoorten en bomen een veilige thuis vinden en een goede verzorging krijgen. Het is wachten tot de 20ste eeuw vooraleer de fruitteelt zou professionaliseren. Hiervoor blijft de verzorging van de fruitbomen op het platteland tot een minimum beperkt.¹⁸²

Het type van vrijstaande boomgaarden vormden een uitzondering. *Onderzoek naar het Haspengouwse Wellen toonde aan dat het overgrote deel van de boomgaardenpercelen in 1750 naast of vlak bij boerenwoningen lag. Ongeveer drie op de vier prachthoeven beschikte over een*

---

¹⁷⁴ (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Bremt, 2001) blz.31

¹⁷⁵ (Nationale Boomgaardenstichting, 2014) blz. 6

¹⁷⁶ (Goffings, s.d.) blz. 4 & (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 79 & (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Bremt, 2001) blz.31

¹⁷⁷ (Goffings, s.d.) blz. 4 & (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 7

¹⁷⁸ (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Bremt, 2001) blz.32

¹⁷⁹ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 96

¹⁸⁰ (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Bremt, 2001) blz. 32

¹⁸¹ (Goffings, s.d.) blz. 4 - 5

¹⁸² (Nationale Boomgaardenstichting, 2014) blz. 6

*dergelijk perceel: bij woningen, in eigendom was de verhouding zes op tien. Ook in de Voerstreek en het Pajottenland waren de boomgaarden bij het begin van de negentiende eeuw gelegen naast de woning of stallen en in de beekvalleien.*¹⁸³Het is wachten tot de 19de eeuw dat men begon met het oordeelkundig en stelselmatig veredelen en commercialiseren van fruit.¹⁸⁴

Periode 1830 – 1880: De wortels van de commerciële fruitteelt

In de 19de eeuw was de fruitteelt verspreid over het hele land.¹⁸⁵ Voornamelijk de provincies West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Henegouwen, Luik en Limburg sprongen eruit, met concentraties rond grote steden. De productie was voornamelijk voor de lokale markt bestemd. Het transport van grote hoeveelheden was praktisch uitgesloten vermits er geen goede uitgerust transportnet was.¹⁸⁶

Tot ongeveer 1840 werd er door de overheid geen economische waarde aan fruit toegekend. De teelt ervan werd gewoon niet vermeld in de land- en tuinbouwcijfers.¹⁸⁷ In de hoevenboomgaarden, boerenboomgaarden of weideboomgaarden werden diverse soorten vruchten gekweekt, bestemd voor eigen gebruik en de opbrengst was niet prioritair.¹⁸⁸ De boerenboomgaard is waarschijnlijk het oudste type fruitaanplanting. Dit waren percelen die aansloten bij de hoeven en waarop het vee geweid werd.¹⁸⁹ Doorgaans waren deze boomgaarden niet groter dan 1ha.¹⁹⁰

De teelt concentreert zich in deze periode voornamelijk rond hoeves, abdijen, kloosters en kastelen.¹⁹¹ *Na 1830 ontstonden in de omgeving Sint-Truiden rond de drie vermaarde kastelen Duras, Nieuwenhoven en Speelhof, boomgaarden die de impuls zouden geven tot de huidige fruitgordel in Haspengouw. Zo telde de gemeente Engelmanshoven ten zuidenwesten van Sint-Truiden in 1844 niet minder dan 40 boomgaarden.*¹⁹²

Rond deze periode (na 1840) werden ook de overheden zich bewust van de commerciële waarde van 'fruit' als verhandelbaar product. De jonge Belgische staat zocht immers naar een stevige economische basis om de zelfstandigheid van het land te kunnen behouden. Alle natuurlijke

Afbeelding 15: Praktijkles in de boomgaard. (Anno 1900). Bron: (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 158 (fonds Thijs)

¹⁸³ (Segers & Van Molle, 2004) blz. 21 - 22

¹⁸⁴ (Goffings, s.d.) blz. 5

¹⁸⁵ (Segers & Van Molle, 2004) blz. 143

¹⁸⁶ (Goffings, s.d.) blz. 5

¹⁸⁷ (Jacobs, Geschiedenis van de fruitteelt, 1992) blz. 7

¹⁸⁸ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 48 & 134

¹⁸⁹ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 48

¹⁹⁰ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 134

¹⁹¹ (Goffings, s.d.) blz. 5

¹⁹² (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Bremt, 2001) blz. 33

rijkdommen moesten aangewend worden.¹⁹³

Vanaf dan zal de ontwikkeling van de fruitteelt binnen Haspengouw, voornamelijk rond de regio Sint-Truiden-Borgloon zijn ontwikkeling kennen in relatie met het spoorwegnetwerk (1839),¹⁹⁴ in combinatie met steenwegen en industriële ontwikkelingen (zoals de stoommachine) en economische en demografische ontwikkelingen. Vanaf 1850 wordt er jaar na jaar melding gemaakt van een gevoelige groei van het fruitareaal zowel nationaal als in Haspengouw. In het jaar 1853 blijkt al reeds 9% van het Belgische fruitbomenbestand gelegen in Limburg. 13 jaar later is dit al 9,7%.¹⁹⁵

De daarop volgende jaren kent ook het 'Land- en Tuinbouwonderwijs een geleidelijke opkomst met onder andere de Rijkstuinbouwschool in Vilvoorde (opgericht: 1849).¹⁹⁶ Met het tuinbouwonderwijs hoopte de overheden dat de nieuwe teelttechnieken via de leerlingen de ouders zouden bereiken.¹⁹⁷ Slechts weinig afgestudeerden kwamen terecht in de tuinbouwpraktijk. Zij werden voordrachtgevers of tuinarchitecten.¹⁹⁸ Rond 1868 wordt ook het volwassenonderwijs, met cursussen 'fruitteelt en moderne landbouwvoering', aangeboden door de overheid, echter zonder veel succes echter.¹⁹⁹

Hierbij komt dat er voor het eerst aandacht wordt geschonken aan kwaliteitsfruit. Voornamelijk de bewaarbaarheid wordt een handelskwaliteit. Voor 1857 werd dit nooit vermeld. Zachtfruit zoals kersen moest onmiddellijk geconsumeerd worden of verwerkt tot confituur. Maar hardfruit kon door middel van inkuilen of bewaren op koele plaatsen als kelders gedurende een langere periode goed bewaard worden.²⁰⁰

Periode 1880 – 1920: Opkomst van de fruitteelt

De commerciële fruitteelt in Haspengouw is een relatief recent verhaal dat pas goed op gang gekomen is vanaf het einde van de 19de eeuw.²⁰¹ Voor de opkomst van de fruitteelt was de graanteelt binnen Haspengouw dominant.²⁰² Door de massale invoer van goedkoop Amerikaans graan kwam de inlandse graanteelt onder druk te staan. Dit leidde immers tot een serieus inkomensverlies voor de landbouwers met een landbouwcrisis tot gevolg. De landbouwers waren nu verplicht om nieuwe bronnen van inkomsten te zoeken.²⁰³ Vanaf 1880 komt er dan ook een geleidelijke beweging op gang om de boomgaarden beter te verzorgen met de 'extensieve' fruitteelt. De cijfers van de landbouwtellingen laten zien

**Afbeelding 16: Boomgaard bij een hoeve. Principe van een 'huis-of weideboomgaard' (Anno 1900-1950).
Bron: CAG (Collectie Trefois)**

¹⁹³ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 135

¹⁹⁴ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 136

¹⁹⁵ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 140

¹⁹⁶ (Kennes, 2005) webpagina

¹⁹⁷ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 140

¹⁹⁸ (Segers & Van Molle, 2004) blz. 56

¹⁹⁹ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 141

²⁰⁰ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 146

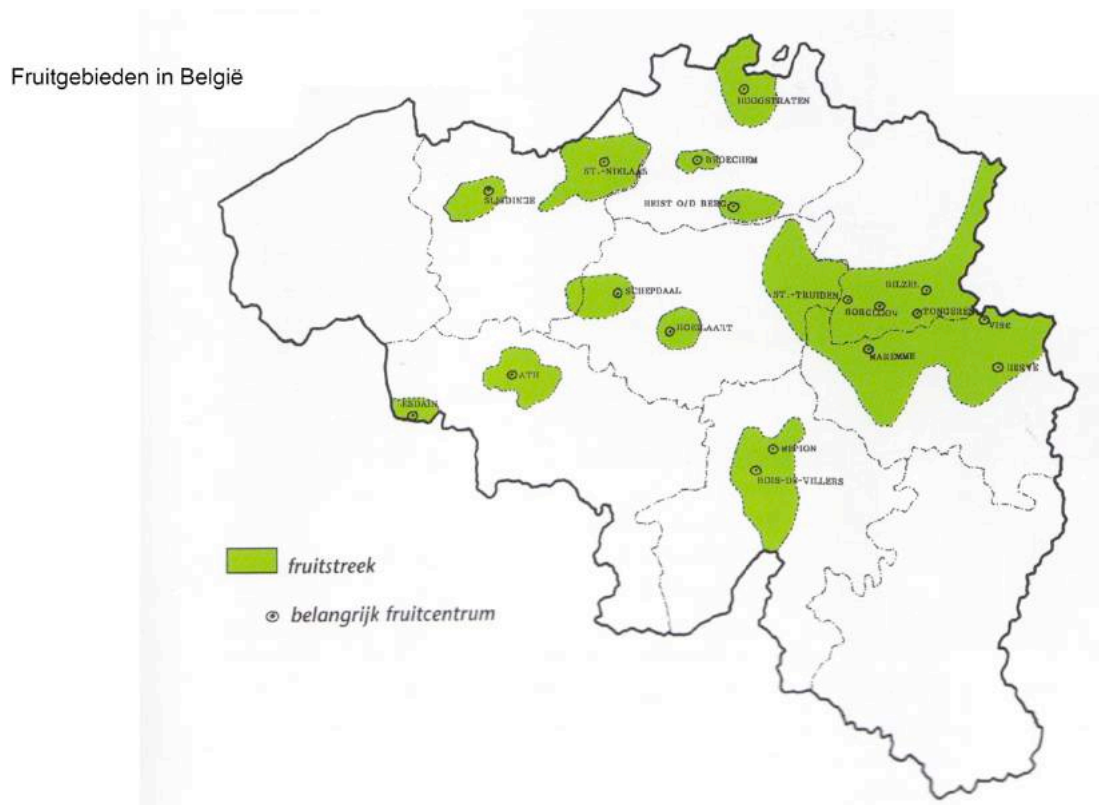
²⁰¹ (Jacobs, Geschiedenis van de fruitteelt, 1992) blz. 4

²⁰² (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 153

²⁰³ (Jacobs, Geschiedenis van de fruitteelt, 1992) blz. 12 & (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 153

dat de graanteelt in 1846 nog voor 54,% van het areaal opslokt terwijl het areaal boomgaarden maar 6,5% uitmaken van het totaal areaal landbouw.²⁰⁴ In combinatie met de verbeterde gewasbeschermingstechnieken worden de weideboomgaarden langzamerhand rendabel.²⁰⁵ De weideboomgaarden of fruitweiden zijn uitgestrekte, vaak afgelegen percelen die door grootgrondbezitters, vaak stadsmensen, omgevormd werden tot grasweiden beplant met diverse vruchtbomen.²⁰⁶

In deze periode begon de fruitteelt zich steeds meer te concentreren rond de meest geschikte en vruchtbare streken in het land, dit in relatie tot de nieuwe ontwikkelde exportmogelijkheden die het mogelijk maakten om het fruit ver buiten de landsgrenzen te exporteren. De belangrijkste fruitgebieden die tot ontwikkeling komen waren het 'Meetjesland' (Provincie Oost-Vlaanderen: streek Eeklo, Evergem) en in het 'Pajottenland' (het westen van Brabant). Dit omwille van de nabijheid van de haven in Gent, voornamelijk voor de export naar Engeland.²⁰⁷

Kaart 7: Fruitgebieden en centra in België. Bron: (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 17

Het drie grote fruitgebied dat men onderscheidt is Haspengouw, het 'land van Herve' en het Hagenland. De ontwikkeling van dit gebied is voornamelijk gelinkt aan de ontwikkeling van het spoorwegnet Landen-Sint-Truiden-Hasselt en het spoorwegnet Sint-Truiden-Borgloon-Tongeren en kent afzetgebieden in het Westen (Ruhrgebied) van Duitsland en op het einde van deze periode ook in mindere mate Groot-Brittannië. Het boomgaardenbestand groeide geleidelijk aan, vooral in de regio Sint-Truiden en Borgloon.²⁰⁸ In de jaren voor de eerste

²⁰⁴ (Ceunen, Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, De mens vormt zijn land, 2011) blz. 118

²⁰⁵ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 49 & 153

²⁰⁶ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 49

²⁰⁷ (Jacobs, Geschiedenis van de fruitteelt, 1992) blz. 10 & (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 153

²⁰⁸ (Jacobs, Geschiedenis van de fruitteelt, 1992) blz. 10 & (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 153

wereldoorlog werd de provincie Limburg reeds als de derde 'boomgaardenprovincie' beschouwd van het land.²⁰⁹

Hiernaast ontstonden diverse nevenactiviteiten. De stroopstokerij was het verlengde van de boomgaarden en iedere boer bereidde de stroop ambachtelijk voor zichzelf. Na het invoeren van de stroomkracht (na 1890) in de industrie, ontstonden rond 1895 bedrijfjes voor het koken van stroop.²¹⁰ De stroopfabricage was tot het midden van de negentiende eeuw vooral een zaak van huisnijverheid. De 'stroopfabrieken', die zich vooral in Haspengouw en Luik bevonden, waren klein in omvang en telden nauwelijks personeel. Deze bedrijven produceerden hoofdzakelijk voor klanten in de nabije regio; al was er ook een beperkte export van stroop naar Nederland.²¹¹ Het fruit werd, zoals andere koopwaar voor export, verzonden in wilgentenen manden. Vanaf 1860 worden er ook in en rond Sint-Truiden manden voor het fruitvervoer gemaakt. Al was het centrum van de mandenvlechterraj in de Maasstreek (regio Lommel).²¹²

Afbeelding 17: Mandenvlechter op het Begijnhof van Sint-Truiden. Bron: Postkaart verzameling J. Claes

In deze periode wordt het verspreiden van kennis aan de hand van voordrachtenreeksen uitgebreid. Tussen 1895 en 1909 worden er in Limburg in totaal 1134 lessen gegeven waar een gemiddelde van veertigtal toehoorders aan deelnamen. In vergelijking met de voorgaande periode was dit een enorm succes.²¹³

Periode 1920 – 1930: De succesjaren

De fruitteelt kende een groot succes tussen 1920 en 1930. Het areaal boomgaarden verdubbelde tegen het einde van de jaren '30 ten opzichte van het areaal in de 19de eeuw. In 1929 besloeg het areaal al 14,3% van het totaal aantal fruitboomgaarden.²¹⁴ Na de Eerste Wereldoorlog groeide de vraag naar fruit, waardoor het aanplanten van hoogstamboomgaarden een hoge vlucht nam. Ondanks de lage kwaliteit van het fruit wordt deze periode gekenmerkt door een grote expansie en elk jaar toenemende export cijfers. Men exporteerde voornamelijk naar Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk.²¹⁵ In deze periode begon de Belgische consument ook steeds meer duurder, buitenlands fruit te kopen en verloor stilaan de interesse in hun eigen lokaal product. Voornamelijk appels en peren uit de Verenigde Staten waren toen erg populair.

Terwijl er zich in de regio Borgloon een grote concentratie aan appel- en perenteelt bevond, was er in de regio Sint-Truiden een sterke ontwikkeling van de kersenteelt, met grote aanplantingen

²⁰⁹ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 153

²¹⁰ (Goffings) blz. 9

²¹¹ (Segers & Van Molle, 2004) blz. 22

²¹² (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 148 - 149

²¹³ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 153

²¹⁴ (Ceunen, Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, De mens vormt zijn land, 2011) blz. 118

²¹⁵ (Goffings) (sd). blz. 6

in Aalst (bij-Sint-Truiden), Ordingen, Melveren en Velm. Dit alles onder gunstige invloed van de reorganisatie en evolutie binnen de teelt. Door de toenemende verkoopprijzen gingen grootgrondbezitters en industriëlen zich ook op de kersenteelt toe leggen. Door de grote export van kersen naar Verenigd Koninkrijk kende de teelt een sterke uitbreiding.²¹⁶

**Afbeelding 18: Sorteren van geplukte kersen. Boomgaard van dr. Schepers in Sint-Truiden (1935 - 1939)
Bron: CAG**

Periode 1930 - 1945: De grote crisis

Tijdens de grote economische crisis van 1929 werd ook de fruitteelt in België niet gespaard. België verloor zijn afzettingsgebied, terwijl onze markt open bleef voor de Amerikaanse import.²¹⁷ Door de oorlog komt ook de ontwikkeling van de fruitteelt tot een tijdelijke halt. In deze periode was het niet ondenkbaar dat de fruitteelt in de streek volledig zou verdwijnen. Maar *in deze periode ligt ook de basis voor het succes, een proces dat zich voltrok door plaatselijke persoonlijkheden en groepen.*²¹⁸

Vanaf de jaren 1930 is er ook sprake van de 'standaardisatie van de fruitteelt' in de vakterminologie. Om tot de eerste stap van standaardisatie te komen, wordt de aandacht gevestigd op de mogelijkheid om de 'monocultuur' verder uit te breiden. In deze cultuur zijn de aanlegvormen en vruchtsoorten veel minder gevarieerd.²¹⁹ In de nieuwe aanplantingen werd iedere fruitsoort gegroepeerd, wat het onderhoud aanzienlijk vereenvoudigde. Bovendien bleef het aantal variëteiten dat voor de commerciële fruitteelt geschikt was steeds dalen.²²⁰

---

²¹⁶ (Hiemeleers, Sint-truidense kersen, 1964) blz. 1

²¹⁷ (Goffings) (sd). blz. 6

²¹⁸ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie, 1997) blz. 189

²¹⁹ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie, 1997) blz. 196

²²⁰ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie, 1997) blz. 51

In 1934 kwamen de eerste commerciële aangelegde laagstamboomgaarden tot stand in de streek rond Brustem. Toch zal het duren tot na de Tweede Wereldoorlog vooraleer dat dit type appelen- en perenaanplantingen op laagstam zijn ingang zal vinden bij het grote publiek.²²¹

Afbeelding 19: Hoogstamboomgaard in Sint-Truiden (1900-1950) Bron: hetvirtueleland.be

Periode 1945 – 1960: Het ontstaan van de fruitstreek en de achteruitgang van de hoogstamcultuur

De eerste commerciële laagstamaanplantingen ontwikkelden zich na 1945. Voornamelijk de appelen- en perenteelt zal zich sterk ontwikkelen in het westen van Haspengouw en zal stilaan de typische kersenteelt in de regio Sint-Truiden - Borgloon verdringen. Een lichte concentratie van hoogstammige pruimelaars viel op rond 1950 in de regio Sint-Truiden tot Groot-Spouwen.²²² Tot aan de tweede wereldoorlog lag deze fruitsoort nog goed in de markt maar door de aanvoer van buitenlandse pruimen nam het areaal pruimenbomen sterk af en verdween de lokale professionele teelt quasi volledig. Deze ontwikkeling gold ook voor de fruitsoorten abrikoos en perzik die als professionele teelt reeds zijn uitgestorven midden jaren '70.²²³

Toch bleef de teelt op hoogstam nog jaren dominant, de aangeplante bomen waren er nu eenmaal en leverden nog steeds vruchten. Toch wordt het de jaren na de oorlog voor de meeste fruittelers steeds moeilijker om hun product kwijt te raken. Alle vernieuwingen en verbeteringen van voor de oorlog moesten opnieuw onder de aandacht van de landbouwer-fruittelers gebracht worden.²²⁴ Door de oorlog werd er maar weinig eisen gesteld aan het fruit, de teler was gewend geraakt aan deze situatie en de voor- en nabehandeling van het fruit was geen prioriteit meer. Echter na de oorlog werden de consumenten steeds kritischer en werd het uitzicht van de vrucht een belangrijke factor.

²²¹ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 53

²²² (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 45

²²³ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 45 & 229

²²⁴ (Jacobs, Geschiedenis van de fruitteelt, 1992) blz. 20

De ontwikkeling van Haspengouw tot de fruitstreek van België valt samen met de omschakeling van hoog- naar laagstam. Toen de laagstam zijn intrede deed kwamen de landbouwers voor de keuze te staan om mee te stappen in het verhaal. Veel Haspengouwse landbouwers deden dit.²²⁵ Terwijl andere gebieden hun extensief karakter hebben behouden, ontwikkelde zich in Haspengouw een intensieve fruitteeltsector die tot op de dag van vandaag het landschap kenmerkt. Er zijn meerdere factoren die van belang zijn waardoor de fruitsector zich hier zo heeft kunnen ontwikkelen.

- Haspengouw beschikt over zeer rijke en goede bodems die er voor zorgen dat er een regelmatige opbrengst is. De ondergrond bestaat er uit een dunner wordende zand- en kleilagen en mergel.²²⁶ Als men de bodemkaart van Haspengouw bekijkt dan ziet men voornamelijk een combinatie van droge en vochtige leembodems;²²⁷
- Gunstig klimaat (Koelgematigd klimaat met zachte winters);²²⁸
- Centrale ligging voor transport (De weg Maastricht – Tienen – Brussel);
- De verspreiding van teelttechnische kennis met onder andere het tuinbouwonderwijs (2 scholen in Sint-Truiden, 1 in Tongeren) en het onderzoekscentrum (Pcfruit Kerkom-Bij-Sint-Truiden);²²⁹
- De organisatie van de coöperatieve verkoop (Oprichting veilingen in Sint-truiden en Borgloon).²³⁰

Na 1950 evolueert de locatie van de boomgaarden ook steeds meer. Er worden gronden beplant die (veel) verder gelegen zijn van de hoeves en boerderijen. Dit alles heeft ook te maken met de schaalvergroting van de landbouw en de industrialisering van de sector. Dit heeft er ook toe geleid dat er steeds vaker op slechter of minder geschikte gronden geplant werd. In de jaren na de tweede wereldoorlog is het areaal boomgaarden nog maar lichtelijk toegenomen ten opzichte van het topjaar van 1929. Het areaal besloeg toen 20,3% van het totaal areaal.²³¹

Aan het begin van de 20ste eeuw was Borgloon het centrale punt voor de afzet en het verwerken van appelen en peren uit hoogstamboomgaarden. Sint-Truiden zal vanaf het midden van de 20ste eeuw deze rol overnemen voor de fruitproductie op laagstambomen met appel-, peren- en kersenteelt.²³²

Periode 1960 – 1970: Rooipremies

*In Haspengouw concentreerde zich het mooiste boomgaardencomplex van het Vlaamse land. De kantons Borgloon (4575 ha), Sint-Truiden (3161 ha), Tongeren (2097 ha) en Bilzen (1895 ha) vertegenwoordigden samen 11.728 ha hoogstamboomgaarden. Dat was ongeveer de totale oppervlakte hoogstamboomgaarden die in ons land net voor de rooipremies overbleef.*²³³

---

²²⁵ (Ceunen N. , 2010) blz. 27

²²⁶ (Diriken, 2013) blz. 171

²²⁷ (Diriken, 2013) blz. 44

²²⁸ (Pattyn) (sd).

²²⁹ (Ceunen N. , 2010) blz. 27

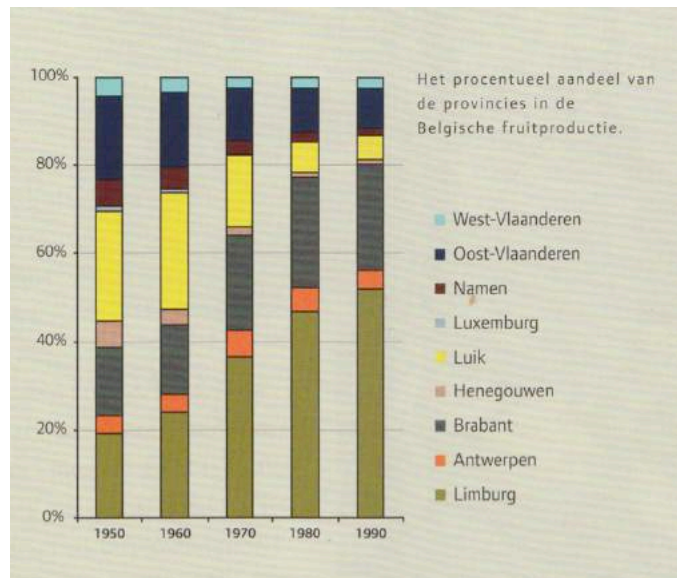
²³⁰ (Ceunen N. , 2010) blz. 27

²³¹ (Ceunen, Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, De mens vormt zijn land, 2011) blz. 118

²³² (Hiemeleers, Sint-truidense kersen, 1964) blz. 1

²³³ (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Brecht, 2001) blz. 34

Door de professionalisering en de omschakeling naar laagstamaanplantingen ontstond er een steeds groeiende productie van fruit. Dankzij het massaal omschakelen naar laagstam in de streek van Haspengouw werd deze oude kern het belangrijkste fruitcentrum van België. Het Pajottenland bleef nog voor een langere tijd aan hoogstamboomgaarden vasthouden, maar ook daar verdwenen ze stilaan ten voordele voor laagstamboomgaarden. Andere regio's zoals het Hagenland en het noordoosten van het 'Land van Waas' (Sint-Niklaas) ontwikkelden zich tot nieuwe fruitcentra. Samen met de hoogstamboomgaarden verdween ook de fruitteelt uit het 'Land van Herve' en de Luikse leemstreek.²³⁴ Het aandeel van de andere provincies in de totale

Figuur 10: Het procentueel aandeel van de provincies in de Belgische fruitproductie. Bron: (Ceunen N. , 2010) blz. 27

fruitproductie daalt. *Dit wil niet zeggen dat de fruitteelt volledig verdwijnt uit deze provincies. Er vindt geen zelfde doorgedreven specialisatie in de fruitteelt plaats. In Oost-Vlaanderen bijvoorbeeld, zal de sierteelt worden uitgebreid in plaats de fruitteelt.*²³⁵ De grafiek (Figuur 10) geeft het stijgende aandeel in de fruitproductie weer van de provincie Limburg ten opzichte van de andere provincies.²³⁶ Daartegenover staat dat door het stijgende areaal laagstamboomgaarden de hoogstamboomgaarden sterk aan terrein verliezen. Zoals waargenomen kan worden op kaart 8 en 9.²³⁷

Door het steeds groter wordende fruitteeltareaal ontstond er overproductie. De Europese markt werd overspoeld door fruit van zowel eigen bodem als geïmporteerd fruit uit Zuid-Amerika met als gevolg dat de prijzen in elkaar stuikten (nieuwe fruitcrisis, ook wel de 'Golden crisis' genaamd). Daarom worden er in 1969 enkele maatregelen genomen tot het saneren van de fruitproductie met een interventieprijs en rooipremies.²³⁸ De interventieprijs werd in het leven geroepen om de marktprijzen stabiel te houden. In de praktijk betekende dit dat als de marktprijzen bij zeer grote oogsten sterk daalden, het overtollige fruit uit de markt genomen werd en vernietigd om de prijzen enigszins op niveau te houden. De fruitteeler kreeg voor dit overtollige fruit toch een vergoeding.²³⁹

De rooipremies hadden als doel om de overproductie terug te schroeven en het uit teelttechnische standpunt, de verouderde hoogstamboomgaarden weg te werken. Dit had als gevolg dat vele gezonde aanplantingen, voornamelijk hoogstamboomgaarden met duizenden tegelijk gerooïd werden. Hierdoor verdwenen de hoogstamboomgaarden uit het landschap.²⁴⁰ Naar schatting zou meer dan 90% van de 85.000 hectaren hoogstamboomgaarden in België verdwenen zijn in een periode van slechts enkele jaren.²⁴¹ In de cijfers van de landbouwtelling van 1980 is deze ingreep duidelijk merkbaar. Het areaal in Haspengouw krimpt

²³⁴ (Segers & Van Molle, 2004) blz. 143 – 144 & (Ceunen N. , 2010) blz. 27

²³⁵ (Ceunen N. , 2010) blz. 27

²³⁶ (Ceunen N. , 2010) blz. 27

²³⁷ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 22 & 25

²³⁸ (Goffings) (sd). blz. 7

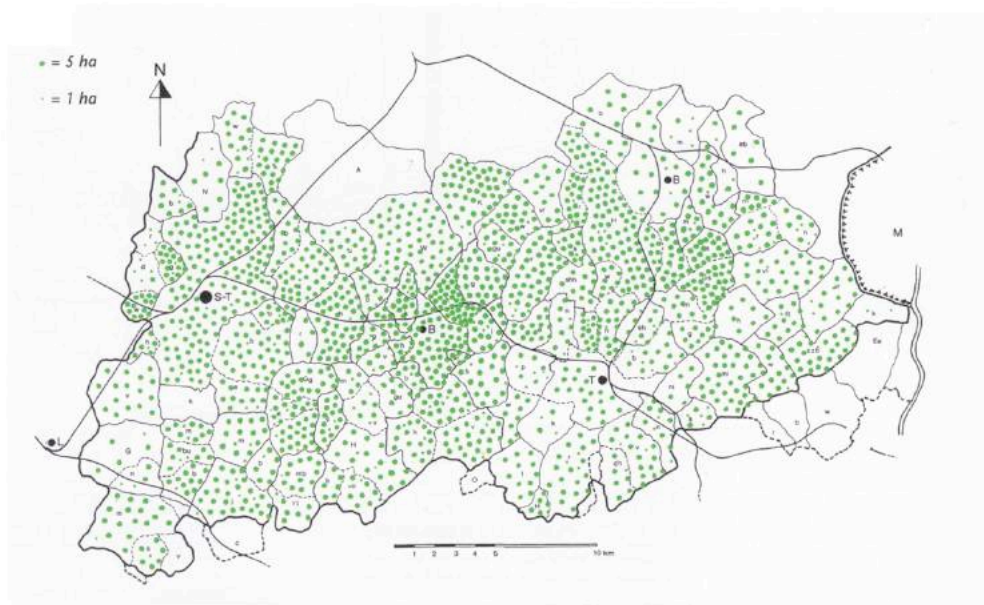
²³⁹ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 229

²⁴⁰ (Nationale Boomgaardenstichting, 2014) blz. 5 & (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 229 & 248

²⁴¹ (Nationale Boomgaardenstichting, 2014) blz. 5

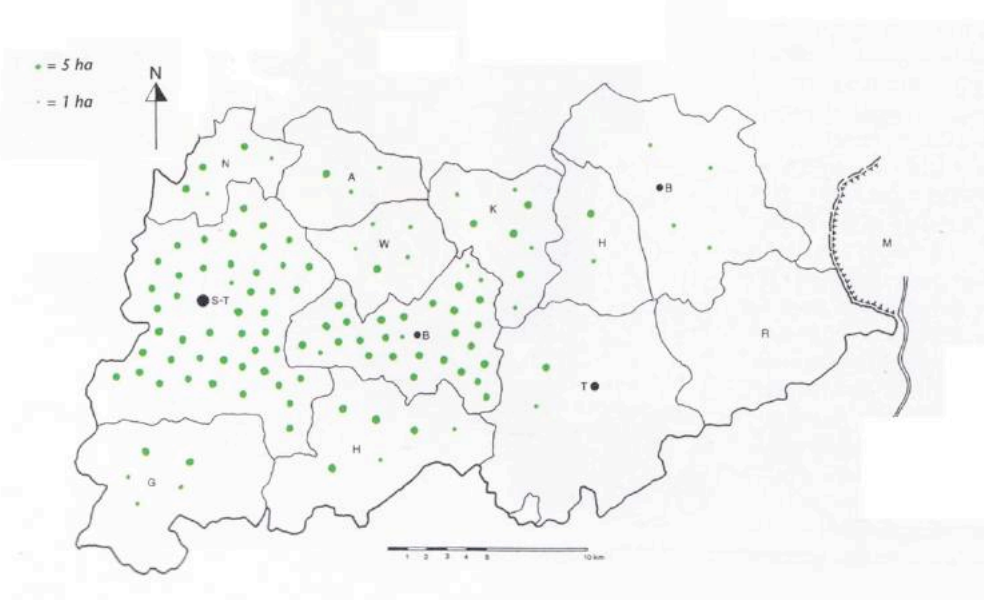
op 20 jaar tijd spectaculair. Van het totaal areaal van 20,3% (9975 hectaren) voor 1959 blijft amper 11,6% (4862 hectaren) over in het jaar 1980. Na 1980 telt de overheid hoogstamboomgaarden niet meer mee.²⁴²

Boomgaarden 1950

Kaart 8: Hoogstamboomgaarden in Haspengouw, 1950 (Cijfers landbouwtelling 1950). Bron: (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 22

Boomgaarden 1995

Kaart 9: Hoogstamboomgaarden in Haspengouw, 1995 (Cijfers N.I.S.) Bron: (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 25

²⁴² (Ceunen, Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, De mens vormt zijn land, 2011) blz. 118

Door deze actie zijn de variëteiten Keuleman en Sterrenet bijna geheel verdwenen uit het appelsortiment.²⁴³ Terwijl enkele decennia voordien deze appelsoorten nog in overvloed te vinden waren. De rooipremie werd bepaald aan de hand van het aantal bomen of berekend per hectare. Aan deze rooipremie was een volledig plantverbod van 5 jaar gekoppeld.²⁴⁴ Per gerooide boom kreeg men 300 Belgische Frank.²⁴⁵ Met de rooipremie werden de hoogstamboomgaarden in versneld tempo vernietigd.²⁴⁶

Afbeelding 20: Rooien van hoogstambomen in de jaren 1960. Bron: Ceunen N. , 2010) blz. 24

Afbeelding 21: Massaal rooien van hoogstamboomgaard in de jaren 1970 als gevolg van de rooipremie. (Groot Spouwen, Bilzen, Limburg) Bron: Ceunen, 2011

---

²⁴³ (Goffings) (sd). blz. 7

²⁴⁴ (Goffings) (sd). blz. 8

²⁴⁵ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 248 & (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Bremt, 2001) blz.35

²⁴⁶ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 228

Periode 1970 – tot heden

Op het einde van het jaar 1970 is het commercieel verhaal van de hoogstamboomgaard zo goed als volledig afgelopen. In de proefstations werden vanaf de jaren '80 onderstammen voor kersen op laagstam uitgetest. De laagstamkersenteelt geeft voornamelijk bij de pluk een besparing in arbeidstijd.²⁴⁷ Tot het einde van de jaren '80 zou de enige commerciële teelt op hoogstam min of meer kers blijven.²⁴⁸ Dit kan verklaren waarom er in de regio Sint-Truiden – Borgloon in verhouding met andere plaatsen in Haspengouw nog een relatief aantal hoogstamboomgaarden te vinden zijn.

De overgang van de kersenteelt naar laagstam liep dan ook behoorlijk stroef. Sinds 1962 hield het proefstation van Gemblours zich bezig met het onderzoek naar kersen op laagstam. Doordat er niet onmiddellijk een oplossing gevonden wordt, boert de kersenteelt stilaan achteruit. Tot de jaren 1990 worden kersen op hoogstambomen geteeld, pas dan komt er een oplossing. Door de hoge pluk- en onderhoudskosten is het intussen voor vele kwekers makkelijker om (gedeeltelijk) over te schakelen op laagstamappel- en perenteelt.²⁴⁹

In de jaren 1960 ontstond het principe van de ruilverkavelingen. Dit had als doel om de landbouwgronden zo optimaal mogelijk te benutten. Dit betekende in de praktijk dat percelen samengevoegd werden tot zo groot mogelijke oppervlakte. Bij het uitvoeren van deze ruilverkavelingen werd er niet gekeken naar wat de invloed was op het landschap. Alles wat in de weg stond werd geroid, afgegraven en rechtgetrokken. Doordat er veel landschapselementen verdwenen werd het landschap uitermate vlak. Ruilverkavelingen uit deze periode laten nog steeds sterk hun sporen zien. Zo heeft de regio rond Gingelom te kampen met erosieproblemen. Tegenwoordig wordt dit grotendeels opgelost met het aanleggen van brede grasstroken, wachtbekkens, poelen en het heraanplanten van kleine landschapselementen zoals hagen en houtkanten.²⁵⁰ Na enig protest in 1989 wordt 'de ruilverkavelingen nieuwe stijl' geïntroduceerd.²⁵¹ 'De ruilverkavelingen 'nieuwe stijl' herstelt hoogstamboomgaarden, hagen en houtkanten, legt wandel- en fietspaden aan en schenkt aandacht aan het cultuurhistorische aspect van het landschap.²⁵²

Recente ontwikkelingen in de fruitteeltsector zorgen ervoor dat het landschap drastisch aan het veranderen is. Voornamelijk het weer speelt de fruitteelt vaak parten. De fruittelers proberen zich op diverse manieren te wapen tegen de invloeden van het klimaat. Steeds meer worden serres of overkappingen geplaatst om aan klimaatbeheersing te kunnen doen. Het laatste decennia worden steeds meer hagelkanonnen ingezet. *Deze hagelkanonnen werken met een radar. Als de radar een hagelbui detecteert, worden de telers gewaarschuwd(...) met tussenpozen geluidschokgolven de lucht in om de hagelwolk te verstoren.*²⁵³ Ook het gebruik van

Afbeelding 22: Laagstamboomgaard met hagelnetten.
Bron: trudofm.be

²⁴⁷ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 249

²⁴⁸ (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 249

²⁴⁹ (Ceunen N. , 2010) blz. 27

²⁵⁰ (Ceunen, Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, De mens vormt zijn land, 2011) blz. 142

²⁵¹ (Ceunen, Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, De mens vormt zijn land, 2011) blz. 147

²⁵² (Ceunen, Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, De mens vormt zijn land, 2011) blz. 147

²⁵³ (Ceunen N. , 2010) blz. 46

hagelnetten vindt steeds meer ingang. De hagelnetten worden over de aanplanting gespannen en vangen de hagel op. Bijkomend nadeel echter is dat de netten zorgen voor schaduw.²⁵⁴

In 2000 werd het 'Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren' officieel erkend.²⁵⁵ In samenwerking met diverse partners werken zij aan het behoud en het herstel van het waardevolle landschappelijk in Haspengouw.²⁵⁶ Het herstel van hoogstamboomgaarden is dan ook een van de speerpunten in de werking van het Regionaal Landschap. In totaal werden sinds 2000 al meer dan 7600 bomen aangeplant en ruim 1100 bomen onderhouden dankzij de inzet het Regionaal Landschap²⁵⁷

---

²⁵⁴ (Ceunen N. , 2010) blz. 47

²⁵⁵ (Ceunen, Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, De mens vormt zijn land, 2011) blz. 145

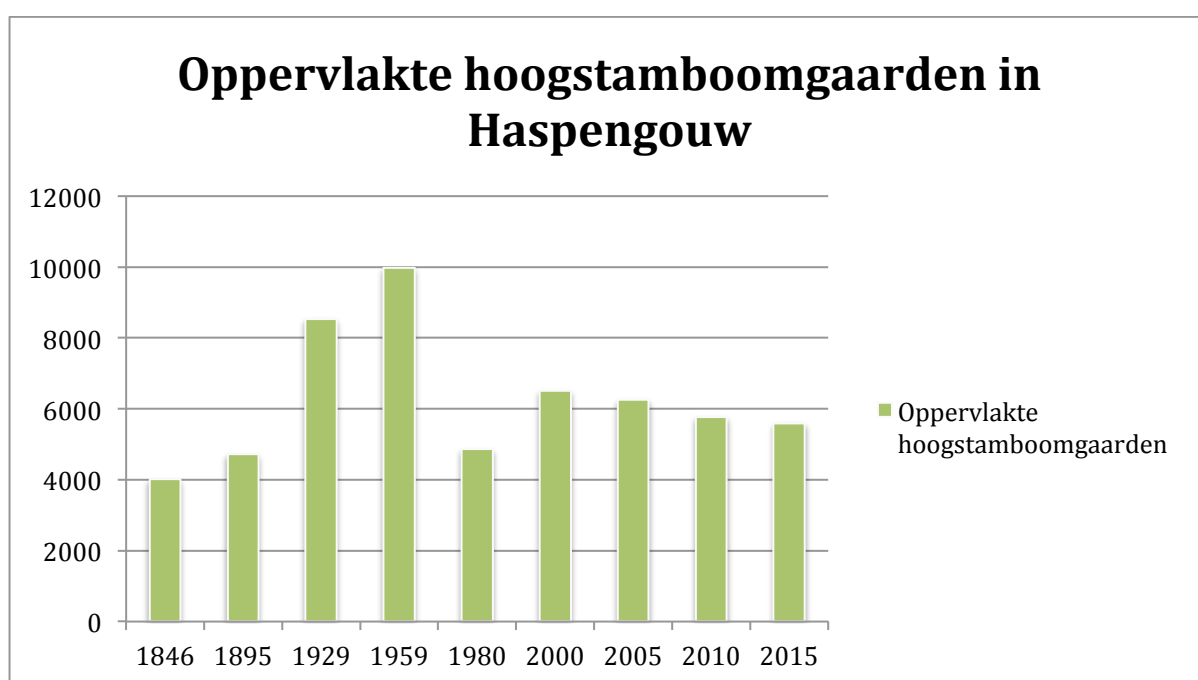
²⁵⁶ (Cassaert, 2015) blz. 3

²⁵⁷ (Cassaert, 2015) blz. 32

4. De huidige situatie van hoogstamboomgaarden.

De afgelopen jaren groeide de bezorgdheid dat het typische landschap van Haspengouw verloren gaat. Onder meer het Regionaal Landschap stelde vast dat essentiële landschapselementen in Haspengouw en Voeren onder druk staan.²⁵⁸ Het karakter van het Haspengouws landschap wordt in grote mate mee bepaald door het aanwezige erfgoed.²⁵⁹ Dit erfgoed bestaat voornamelijk uit kastelen, kerken, hoeves en kapellen, maar ook houtkanten, holle wegen, hagen en hoogstamboomgaarden.²⁶⁰

De karakteristieke hoogstamboomgaarden zijn de afgelopen 50 jaar sterk in aantal afgenomen.²⁶¹ Naar schatting blijft er tot op vandaag nog maar 10% van het oorspronkelijk areaal over.²⁶² Vermoedelijk is dit zelfs een overschatting en zou het percentage in de praktijk nog lager kunnen liggen.

Figuur 11: Overzicht van de evolutie van hoogstamboomgaarden in hectare.. Bron van cijfermateriaal: (Kinnaer, 2017) & (Ceunen, Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, De mens vormt zijn land, 2011) blz. 118

In vergelijking met de recentste cijfers van de landbouwtelling²⁶³ kan men afleiden dat sinds het jaar 2000 het areaal hoogstamboomgaarden is teruggelopen van 6508 hectare naar 5592 hectare voor 2015. Dit betekent een verlies van maar liefst 916 hectare hoogstambomen op 15 jaar tijd. Bij laagstambomen merkt men een terugval van 159 hectare voor dezelfde periode.

Met het beschikbare cijfermateriaal uit de periode 1959 – 1980 is het moeilijk om een duidelijk beeld te verkrijgen. Dit kan verklaard worden door twee feiten: op de eerste plaats zijn er in de jaren 1970 massaal hoogstamboomgaarden gerooid. Op de tweede plaats telt de overheid

²⁵⁸ (Ceunen, Het landschap vertelt. Sporen van twee eeuwen wonen en werken in het Haspengouwse landschap 1800 - 2011, 2011) blz. 100 & (Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, 2012) blz. 6

²⁵⁹ (Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, 2016) blz. 4

²⁶⁰ (Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, 2016) blz. 4

²⁶¹ (Thoonen, De Meyer, Desmet, & Turkelboom, 2017) blz. 5

²⁶² (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2016) blz. 9

²⁶³ (Kinnaer, 2017) Intern werkdocument Agentschap Onroerend Erfgoed.

hoogstamboomgaarden sinds 1980 niet vaak meer mee, omdat ze niet langer deel uitmaken van het commerciële circuit. De oppervlakte boomgaarden is in de realiteit waarschijnlijk groter dan hier wordt vermeld.²⁶⁴ Dit kan verklaren waarom er een sterke daling is tussen 1959 en 1980 en de cijfers terug stijgen tussen 1980 en 2000, omdat de cijfers uit de laatst genoemde periode vollediger zijn.

Hiertegenover staat dan weer dat er ook hoogstamboomgaarden hersteld worden. Op basis van de officiële cijfers van het Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren kan worden afgeleid dat zij erin geslaagd zijn om in de periode 2013-2016 92,5 hectare ²⁶⁵ aan (oude) hoogstamboomgaarden te herstellen.* Voor de periode van 2000 tot 2015 is er zelfs sprake van het aanplanten van 7600 bomen en werden 1100 bomen voorzien van het nodige onderhoud.²⁶⁶

Aanplant en herstel hoogstamboomgaarden en hagen (cijfers Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren)			
Jaar(verslag)	2013	2015	2016
Aanplant nieuwe hoogstamfruitbomen	8 ha	492 stuks	607 stuks
Herstel oude hoogstamfruitbomen		27 ha	57,5 ha
Aanplant en herstel hagen	7,4 km	14,5 km	16,2 km

Tabel 4: Aanplant en herstel hoogstamboomgaarden door het Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren.
Bron: (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, 2014) blz. 52, (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, 2015) blz. 5 & (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, 2016) blz. 17

Een bijkomend hiaat is dat er tot op heden geen onderzoek is gebeurd naar de leeftijd van het huidige hoogstambomenareaal. Hierdoor ontbreekt het aan kwalitatieve gegevens die de vitaliteit van het huidige areaal weergeven. Zonder cijfers is het moeilijk te voorspellen op welke wijze (positief of negatief) het areaal hoogstamfruitbomen zal evolueren.

4.1 Beleidskader

Op het vlak van beleid zijn er de laatste decennia diverse ontwikkelingen gebeurd. De aandacht voor het landschap groeit nog elk jaar. Dit heeft als gevolg dat vele instanties betrokken zijn bij de instandhouding ervan. Zo zijn onder anderen de volgende instanties die worden betrokken:²⁶⁷

- Agentschap Natuur en Bos (ANB);
- Instituut voor Natuur en Bosonderzoek (INBO);
- Agentschap Onroerend Erfgoed;
- Regionaal landschap Haspengouw & Voeren (RLHV);
- Departement Landbouw en visserij;
- Vlaamse Land Maatschappij (VLM);
- Nationale Boomgaardenstichting (NBS);
- Fruitstreekmuseum;

²⁶⁴ (Ceunen, 2011) blz. 100

* Dit zijn de enkel de projecten uitgevoerd door het Regionaal Landschap. Privé initiatieven zijn moeilijk in kaart te brengen. Naar alle waarschijnlijkheid zal in de praktijk het aantal herstelde hoogstamboomgaarden iets hoger liggen.

²⁶⁵ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, 2014) blz. 52, (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, 2015) blz. 5 & (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, 2016) blz. 17

²⁶⁶ (Cassaert, 2015) blz. 32

²⁶⁷ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, s.d.) blz. 1-2

- Lokale besturen.

Al deze instanties zijn in mindere of meerdere mate betrokken bij de instandhouding van hoogstamboomgaarden in het landschap. Door de verscheidenheid van instanties is het niet eenvoudig om door te dringen tot de kern van de regelgeving.

Het Agentschap Natuur en Bos werkt voornamelijk aan het behoud, de bescherming, het herstellen en de ontwikkeling van natuur. Het agentschap staat in voor beleid, duurzaam beheer en het versterken van de natuur. Hiernaast zijn zij de grootste groenbezitters in Vlaanderen.²⁶⁸ Op het vlak van hoogstamboomgaarden worden door het Agentschap Natuur en Bos de volgende maatregelen opgelegd:²⁶⁹

- *Binnen de perimeter van het perceel/de percelen moet per te kappen hoogstamfruitboom één nieuwe hoogstamfruitboom (plantformaat 10/12) aangeplant worden;*
- *De hoogstamfruitbomen dienen in een plantverband van ca. 10m x 10m aangeplant te worden;*
- *Het heraanplanten met bomen dient uitgevoerd te worden binnen het jaar na het kappen van de bomen.*
- *De aanvrager neemt alle nodige voorzorgsmaatregelen om de nieuwe aanplanting te laten slagen. Dit houdt een met zorg uitgevoerde aanplanting met kwalitatief degelijk plantgoed in, het gebruik van een steunpaal of wortelverankering en zo nodig het aanbrengen van een bescherming tegen wild- en/of veevraat;*
- *Bij uitval dient/dienen in het eerstvolgende plantseizoen de opengevallen plaats/plaatsen opnieuw te worden ingevuld. In ieder geval moet de aanvrager op zijn perceel per te kappen boom één nieuwe hoogstammige boom tot volle wasdom brengen;*
- *Alle andere bomen en struiken op het perceel moeten gespaard blijven;*
- *Alle van nature in het wild levende vogelsoorten en vleermuizen zijn beschermd in het Vlaamse Gewest op basis van het Soortenbesluit van 15 mei 2009. De bescherming heeft onder meer betrekking op de nesten van de vogels en de rustplaatsen van de vleermuizen (artikel 14 van het Soortenbesluit). Bij het uitvoeren van werken in de periode 1 maart tot 1 juli moet men er zich - vóór men overgaat tot de uitvoering van de werken - van vergewissen dat geen nesten van beschermde vogelsoorten beschadigd, weggenomen of vernield worden. Bij het werken aan (oude) constructies of het kappen van bomen dient men na te gaan vóór de werken beginnen of vleermuizen aanwezig zijn. Als nesten of rustplaatsen in het gedrang komen, moet je contact opnemen met het Agentschap voor Natuur en Bos.*

Het **Instituut voor Natuur en Bosonderzoek** is een aanspreekpunt op het vlak van beleid en uitvoering van biodiversiteit gerelateerd onderzoek. Het geeft inzicht in natuur en bos via kwaliteitsvol onderzoek en onderbouwt op deze manier het beleid voor een duurzame samenleving.²⁷⁰ Op het vlak van specifiek onderzoek polsten zij naar de waardering van het Voerense landschap en ecosysteemdiensten.²⁷¹ Binnen dit onderzoek vertegenwoordigen hoogstamboomgaarden maar een klein, maar belangrijk aandeel.

Het **Agentschap Onroerend Erfgoed** legt de nadruk dan weer op de cultuurhistorische- en erfgoedwaarde van hoogstamboomgaarden. Omwille van de erfgoedwaarde werden in het verleden al diverse boomgaarden beschermd en geïnventariseerd.²⁷² De erfgoedwaarde zit niet

²⁶⁸ (Agentschap Natuur & Bos, 2017) webpagina

²⁶⁹ (Agentschap Natuur & Bos, 2017) webpagina

²⁷⁰ (Instituut voor Natuur- en bosonderzoek, 2017)

²⁷¹ (Thoonen, De Meyer, Desmet, & Turkelboom, 2017)

²⁷² (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2016) webpagina

enkel in de hoogstambomen maar ook in het geheel. In de ‘inventaris van het onroerend erfgoed’ worden ook de bijhorende (levende) afsluitingen en *barrieren* mee beschermd en opgenomen.

Voor het opnemen van hoogstamboomgaarden in de **erfgoedinventaris** wordt er een ‘afwegingskader’ gehanteerd. Als een onroerend goed in aanmerking komt om opgenomen te worden in de inventaris, wordt er rekening gehouden met de erfgoedwaarden en de selectiecriteria. De waarden en de criteria worden nooit afzonderlijk beoordeeld. Het is de globale beoordeling die het uitgangspunt vormt voor de evaluatie. Voor de opnamen in de inventaris wordt rekening gehouden met de geografische- of de thematische context van het onroerend goed.²⁷³

Er kunnen diverse erfgoedwaarden worden toegekend aan hoogstamboomgaarden. Bepaalde waarden zijn niet altijd even duidelijk, maar toch aanwezig. De erfgoedwaarden die kunnen worden toegekend aan hoogstamboomgaarden zijn de volgende:²⁷⁴

Erfgoedwaarde	Omschrijving
Architecturale waarde	<p><i>Een onroerend goed heeft architecturale waarde als het getuigt van een fase of aspect van de (landschaps)architectuur of de bouwkunst in het verleden. Het kan gaan om typologie, stijl, oeuvre of materiaalgebruik.</i></p> <p><i>Boomgaarden als onderdeel van tuin- en parkarchitecturale aanleg, m.i.v. fruitmuren/leifruit → enkel van toepassing in kasteeldomeinen/abdijdomeneinen e.d.</i></p>
Artistieke waarde	<p><i>Een onroerend goed heeft artistieke waarde als het getuigt van het kunstzinnige streven van de mens in het verleden.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Leivormen in kasteelparken e.d.;</i> • <i>Veredeling in functie van mooiste/dikste/grootste boom/vrucht;</i> • <i>Hekken e.d.</i>
Culturele waarde	<p><i>Een onroerend goed heeft culturele waarde als het getuigt van tijd- en regiogebonden menselijk gedrag.</i></p> <p><i>Boomgaarden vertegenwoordigen een belangrijke periode uit de agrarische geschiedenis, o.a. snelle opkomst eind 19de- begin 20ste eeuw: enkel gebruiken voor authentieke boomgaarden uit die periode die echt model stonden voor andere, of met specifieke soorten kenmerkend voor die periode. Dus men moet dit spaarzaam toekennen. Voor de meeste boomgaarden kan de historische waarde gebruikt worden.</i></p>
Esthetische waarde	<p><i>Een onroerend goed heeft esthetische waarde als het de waarnemer zintuiglijk schoonheid laat ervaren.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Hoogstamboomgaarden zorgen voor afwisseling en aangenaam verblijfsklimaat (voor de streekbewoner, recreant en toerist);</i> • <i>Hoogstamboomgaarden geven een gevarieerde belevingswaarde (doorheen de seizoenen);</i> • <i>Zichten op en doorheen boomgaarden, vb. zicht erop vanaf de weg; ligging van boomgaarden;</i>

²⁷³ (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017) blz. 1

²⁷⁴ (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017) blz. 3 - 6

	<ul style="list-style-type: none"> • (oude) bomen en boomgaarden met representatieve groeivorm, boomgaarden met gaaf plantverband, combinatie met meidoornhagen; • combinatie met ander erfgoed: historisch grasland, hoeves, kerken, etc.; • Streekidentiteit: Hoogstamboomgaarden bepalen in belangrijke mate de streekidentiteit van het landschap; • Hoogstamboomgaarden in combinatie met graasweiden met vee.
Historische waarde	<p>Een onroerend goed heeft historische waarde als het getuigt van een (maatschappelijke) ontwikkeling, gebeurtenis, figuur, instelling of landgebruik uit het verleden van de mens.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hoogstamboomgaarden vertegenwoordigen een belangrijke periode uit de agrarische geschiedenis (onderscheid fruitweides, weideboomgaarden, productieboomgaarden); • Historische rassen als resultaat van kruisingen en selectie door boeren en notabelen op zoek naar gewenste vruchten voor lokaal gebruik; • Historische rassen als resultaat van kruisingen en selectie door kwekers op zoek naar vruchten met specifieke eigenschappen voor fruitproductie; • Boomgaarden op historische locaties: rond hoeves en kastelen; • Combinatie boomgaard/fruitweide (historische combinatie en beheer).
Industrieel-archeologische waarde	<p>Een onroerend goed heeft industrieel-archeologische waarde als het getuigt van een ambachtelijk of industrieel verleden.</p> <p>Eventuele link van de boomgaarden met stroopfabrieken of spoorwegen.</p>
Technische waarde	<p>Een onroerend goed heeft technische waarde als het de ontwikkeling van de (cultuur)techniek in het verleden illustreert. Het gaat om technische toepassingen als illustratie van zowel traditionele als innovatieve technieken en materialen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inrichting van hoogstamboomgaarden (plantverband, positie van de bomen, afschermen van de boomgaard); • Bepaalde snoeitechnieken en snoeivormen, leitechnieken, ent-technieken in functie van opbrengstverhoging; • Proefboomgaarden van wetenschappelijke instellingen.
Ruimtelijk-structureerende waarde	<p>Een onroerend goed heeft ruimtelijk-structureerende waarde als het de ruimte ordent, afbakent, structureert of de blik leidt.</p> <ul style="list-style-type: none"> • In zijn geheel in de regio als beeldbepalend en structureerend element (belang van zicht en inplanting); • Door plantverband soms structureerend; • Ook in combinatie met hagen structureerend (o.a. langs wegen); • Boomgaardengordels rond dorpskernen: contextuele functie als overgangselement tussen de bebouwde dorpskern en het achterliggende open agrarische landschap.
Sociale waarde	<p>Een onroerend goed heeft sociale waarde als het in de hedendaagse gemeenschap nog een actief, overgeleverd sociaal gebruik kent of</p>

	<p><i>gemeenschapsvormend is blijven werken.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Openbare functies: speelboomgaard, openbaar park,...</i> • <i>Onderhoud boomgaarden door gemeenschap: vb. Plukteams;</i> • <i>Zelfplukboomgaarden;</i> • <i>Onderdeel van educatief project (vb. samenwerking met scholen enz.);</i> • <i>Onderdeel van volksfeesten: vb. bloesemfeesten, oogstfeesten,...</i>
Stedenbouwkundige waarde	<p><i>Een onroerend goed heeft stedenbouwkundige waarde als het een rol speelt in de (planmatige) inrichting van de bebouwde ruimte in het verleden. Deze inrichting omvat ook de wisselwerking tussen open en bebouwde ruimte en de samenhang tussen de verschillende schaalniveaus.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Niet van toepassing op historische boomgaarden;</i> • <i>Zou mogelijk wel toekomstige waarde kunnen zijn door opname van (zones voor) boomgaarden in RUP's (cfr. Sint-Truiden) en landinrichtingsprojecten waar boomgaarden specifiek ingeplant worden om het behoud te verzekeren in combinatie met het waarborgen van ruimtelijke kwaliteit/leefkwaliteit.</i>
Volkskundige waarde	<p><i>Een onroerend goed heeft volkscundige waarde als het getuigt van gebruiken en gewoonten, voorstellingen en tradities van een specifieke bevolkingsgroep of gemeenschap in het verleden.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Boomgaarden als uiting van voedselproductie van de bevolking en traditioneel gebruik;</i> • <i>Oogst-, pluk-, bloesemfeesten in/bij boomgaarden;</i> • <i>Traditionele Limburgse vlaaien (minder van toepassing op boomgaarden zelf, misschien in combinatie met hoeve waar streekproducten verkocht worden of in combinatie met aanwezigheid bakoven?).</i>
Wetenschappelijke waarde	<p><i>Een onroerend goed heeft wetenschappelijke waarde als het potentie heeft voor kennisontwikkeling en kenniswinst over een bepaald thema, periode of fenomeen, als het een bijzondere bijdrage geleverd heeft op dat vlak of als het een typevoorbeeld is.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Oude en zeldzame rassen, genetische waarde (op zich en van belang voor het ontwikkelen van nieuwe rassen);</i> • <i>Fructuaria vb. Rijkel;</i> • <i>Ecologische en natuurwaarde: hoogstamboomgaarden zijn een aantrekkelijke leefomgeving voor vele plant- en diersoorten: bepaalde diersoorten zijn gelinkt aan hoogstamboomgaarden bv. steenuil, das en eikelmuis; sommige soorten worden zelfs uitsluitend in hoogstamboomgaarden teruggevonden (vb juchtleerkever.)</i>

De selectiecriteria worden bijkomend gebruikt om te wegen of een onroerend goed al dan niet wordt opgenomen in de inventaris. Een onroerend goed kan geselecteerd worden voor opname wanneer het aan meerdere criteria tegemoet komt, maar het kan ook in aanmerking komen voor

opname als het in hoge mate aan slechts een criterium tegenmoet komt.²⁷⁵ De selectiecriteria die worden gehanteerd zijn:²⁷⁶

Selectiecriteria	Omschrijving
Zeldzaamheid	<p><i>Zeldzaamheid geeft aan in hoeverre het onroerend goed uitzonderlijk voorkomt in relatie met de geografische context, de historische context, de typologie of het oeuvre.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Voorkomen bepaalde zeldzame soorten (zowel fruitvariëteiten als zeldzame organismen exc. gelinkt aan hoogstamboomgaarden);</i> • <i>Restanten boomgaarden van grotere complexen of op plaatsen waar meeste boomgaarden verdwenen zijn;</i> • <i>Hoge ouderdom: oude boomgaarden als restant (met oude soorten/bomen);</i> • <i>zeldzamere typologieën (vb. intacte boomgaard met haag, hek, begrazing,...);</i> • <i>Zeldzaamheid o.w.v behoud van oorspronkelijke configuratie (in combinatie met hoeve/kasteel, zie ook contextwaarde;)</i> • <i>Zeldzaam o.w.v. grootte (vb. boomgaarden groter dan 2ha komen nog weinig voor)</i>
Herkenbaarheid	<p><i>Herkenbaarheid geeft aan in hoeverre het onroerend goed een degelijk herkenbare uitdrukking is van zijn oorspronkelijke functie, uitzicht of vormgeving, of van een belangrijke fase in de latere ontwikkeling hiervan.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Boomgaarden die nog volledig zijn, (vrijwel) alle bomen van het verband nog staan;</i> • <i>Herkenbare configuratie/typologie: boomgaard met haag en hek, windscherm, inplanting op zuidhelling, begrazing, inplanting van de verschillende soorten;</i> • <i>Streekidentiteit: boomgaarden als herkenbaar kenmerk voor de streek;</i> • <i>Ligging in combinatie met hoeven en kastelen: herkenbare samenhang (zie ook contextwaarde);</i> • <i>Herkenbare snoeivormen;</i> • <i>Herkenbare ligging: bij hoeve, kasteel, aan de dorpsrand (in boomgaardengordel)</i>
Representativiteit	<p><i>Representativiteit geeft aan in hoeverre het onroerend goed typerend is voor een geografische of historische context of een welbepaalde typologie of oeuvre.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Hoogstamboomgaarden in Haspengouw;</i> • <i>Hoogstamboomgaarden in kasteeldomeinen/abdijdomainen;</i> • <i>Boomgaarden met typische soorten voor een streek/periode;</i> • <i>Typische inrichtingen (omhaagd, perenbomen aan buitenzijde en appel meer naar binnen,...).</i>

²⁷⁵ (Agentschap Onroerend Erfgoed , 2017) blz. 7

²⁷⁶ (Agentschap Onroerend Erfgoed , 2017) blz. 7 - 8

Ensemblewaarde	<p><i>Ensemblewaarde geeft aan in hoeverre het onroerend goed een sterke samenhang vertoont tussen de verschillende elementen.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Boomgaard met (bijna) complete typologie: omringende meidoornhaag en toegangshek;</i> • <i>Boomgaarden bij hoeven of kastelen</i> • <i>Complexen van verschillende boomgaarden als onderdeel van een boomgaardengordel</i>
Contextwaarde	<p><i>Contextwaarde geeft aan in hoeverre er tussen het onroerend goed en zijn directe of ruimere omgeving een sterke relatie is op landschappelijk, stedenbouwkundig of esthetisch vlak.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Boomgaardengordels als overgangselement van bebouwde dorpskern naar open agrarisch landschap: Vb. omgeving Grootloon waar boomgaarden belangrijke bijdrage leveren in de omgeving van de kerk en bebouwingskern.</i> • <i>Boomgaarden als context bij hoeven en kastelen</i>

Bij het selecteren van boomgaarden wordt er een onderscheid gemaakt tussen oude en nieuwe boomgaarden. Oude boomgaarden zijn niet gaaf doordat er veelal slechts een beperkt aantal (oude) bomen bewaard zijn, maar in sommige gevallen kunnen belangrijke esthetische, wetenschappelijke, etc. waarden doorwegen om deze boomgaarden toch op te nemen in de inventaris.²⁷⁷ In sommige gevallen worden ook nieuwe aanplantingen opgenomen in de inventaris. Nieuwe aanplantingen vervangen oude boomgaarden op locaties van historische, oude boomgaarden. Doormiddel van analyse van oude kaarten kan worden bepaald om deze boomgaarden op te nemen in de inventaris.²⁷⁸

Naast de hierboven beschreven waarden, hebben hoogstamboomgaarden een sterke sentimentele waarde. Bomen die door de (groot)ouders zijn aangeplant, worden door de (klein)kinderen geogst. Ze verbinden generaties mensen. Meermaals informeren kleinkinderen of de fruitvariëteiten bij de woning van hun grootouders nog te verkrijgen zijn.²⁷⁹ Ze hebben een band met de fruitbomen en de boomgaarden. Deze band wordt nog versterkt als ze zich realiseren dat hun voorouders soms 100 jaar geleden identiek dezelfde handeling hebben gesteld.²⁸⁰ Tot op heden wordt de “emotionele waarde” van hoogstamboomgaarden niet opgenomen in het beleid. In tegenstelling tot het immaterieel erfgoedbeleid wordt de “emotionele waarde” wel in overweging genomen.

De kerntaak van het **Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren** sinds de oprichting in 1999 is werken aan het behoud en herstel van het zo karakteristieke landschap in Haspengouw en Voeren. Het regionaal landschap doet dit in samenwerking met diverse partners.²⁸¹ Via het ‘Landschapsloket’ geven zij advies en beantwoorden vragen van mensen die met het idee spelen om ‘kleine landschapselementen’ te herstellen. Er wordt voornamelijk advies verstrekt over:

- Aanplant en onderhoud van kleine landschapselementen;
- Gebruik van streekeigen en autochtone soorten;
- Subsidiemogelijkheden;

²⁷⁷ (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017) blz. 8

²⁷⁸ (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017) blz. 8

²⁷⁹ (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Bremt, 2001) blz.48

²⁸⁰ (Royen, Hubert, De Borgher, Van den Bossche, & Van Den Bremt, 2001) blz.48

²⁸¹ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, 2012) blz. 4

- Vergunningsaanvragen;
- Uitvoering van werkzaamheden door het Landschapsteam.

Aangezien de aanleg en het onderhoud van 'kleine landschapselementen vraagt om tijd, kennis en het juiste materiaal werd het Landschapsteam in het leven geroepen. Het landschapsteam is een ervaren ploeg arbeiders van een sociaal economische werkplaats die de werken efficiënt en op een natuurvriendelijke wijzen uitvoeren.²⁸² Het landschapsteam voert de aanplant en aanleg van: hagen, heggen, hoogstambomen, houtkanten, graften, solitaire bomen of knotbomen, poelen. Naast de aanleg worden er ook bestaande elementen hersteld en achterstallige onderhoudswerken uitgevoerd:²⁸³

- Het eenmalig terugsnoeien van een verwaarloosde haag (met kettingzaag afzagen) die te ver is uitgegroeid waardoor regulier onderhoud niet meer mogelijk is;
- Het snoeien van verwaarloosde hoogstamfruitbomen in functie van het behoud van hoogstamboomgaarden en om uitscheuren van takken te voorkomen;
- Het knotten van oude knotbomen waarvan de takken te dik geworden zijn en dreigen uit te scheuren;
- Het ruimen van een dichtgegroeide of verlande* poel;
- Kapwerken in functie van ecologisch beheer.

Er worden uiteraard criteria gehanteerd welke aangevraagde werken in aanmerking komen voor het onderhoud via het Regionaal Landschap. Zo moet het gaan om landschapswerken met een landschappelijke en ecologische meerwaarde in het 'open buitengebied'.²⁸⁴

Voor landbouwers is voornamelijk het **Departement Landbouw & Visserij** het aanspreekpunt op het vlak van hoogstamboomgaarden. Via het Europees plattelandsbeleid richten zij de aandacht op het behoud van de genetische diversiteit van fruitrassen. Met steun van Europa is in Vlaanderen een subsidieregeling uitgewerkt voor het behoud van nieuwe aanplantingen of reeds bestaande hoogstamboomgaarden. De subsidie wordt toegekend in het kader van een vijfjarige verbintenis. Deze subsidie kan in 2017 enkel aangevraagd worden door landbouwers met een reeds lopende verbintenis. De subsidie bedraagt 4 euro per boom voor onderhoud van nieuwe aangeplante bomen en 2 euro per boom voor het onderhoud van bestaande bomen.²⁸⁵

De **Nationale Boomgaardenstichting** neemt een belangrijke rol in de geschiedenis van het behoud van fruitsoorten in België. Zij zijn al reeds actief opzoek naar oude fruitrassen aan het begin van 1970. De Nationale Boomgaardenstichting kwam officieel tot stand in 1984. Zo werden er in Vlaanderen op diverse plekken in totaal 4000 waardevolle inheemse fruitvariëteiten in stand gehouden.²⁸⁶ Doorheen de tijd hebben zij zich ontwikkeld tot een aanspreekpunt voor iedereen die zich bezig houden met oude fruitrassen en hoogstamboomgaarden. Naast het verwerven van oude rassen en deze in stand houden, wordt er ook actief gewerkt rond herstel van boomgaarden en landschap, activiteiten organiseren rond het thema en studie- en opzoekingswerk stimuleren.²⁸⁷ Via de stichting is het mogelijk om snoeicursussen te volgen en fruit te laten verwerken tot fruitsap met behulp van de 'sapmobiel'

Met de opkomst van de ruilverkavelingen (oude stijl) gaf de **Vlaamse landmaatschappij** weinig aandacht op het vlak van landschappelijke elementen. Maar sinds 1989 geeft ook deze

²⁸² (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, s.d.) *Landschapsloket* blz. 3

²⁸³ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, s.d.) *Landschapsloket* blz. 4

* Verlande of Verlanding: Een proces waarbij moerassen, plassen of ondiepe meren langs natuurlijke weg in land veranderen. Dit proces kan tientallen tot honderden jaren duren. Verlanding komt het meest voor bij (ondiepe) meren.

²⁸⁴ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, s.d.) *Landschapsloket* blz. 4

²⁸⁵ (Departement Landbouw & Visserij, 2017) blz. 1

²⁸⁶ (Van Laer, 2013)

²⁸⁷ (Nationale Boomgaardenstichting, 2014) webpagina

instantie meer aandacht aan de landschappelijk kwaliteiten dan louter en alleen aan schaalvergroting. Met de 'ruilverkavelingen 'nieuwe stijl' herstelt ze hoogstamboomgaarden, hagen en houtkanten, legt wandel- en fietspaden aan en schenkt aandacht aan het cultuurhistorische aspect van het landschap.²⁸⁸

Het **fruitstreekmuseum** is een vereniging die al reeds in 1988 werd opgericht en is een samenwerking van diverse organisaties en kent zijn oorsprong in Borgloon. Sinds 1994 zijn 11 gemeentes van Zuid-Limburg opgenomen in de raad van bestuur. Het museum heeft als doel de geschiedenis en toekomst van de fruitteelt te vrijwaren. Dit betekent in de praktijk dat het museum de geschiedenis van de fruitteelt en Haspengouw tentoonstelt en diverse acties onderneemt voor de promotie van Zuid-Limburg als fruitstreek. Zij zijn voornamelijk een kenniscentrum voor de fruitteelt.²⁸⁹

De **lokale besturen** hebben elk een eigen regeling omtrent de subsidiëring van hoogstamboomgaarden. Van 2004 tot 2014 liep er een programma voor particuliere eigenaars dat voorzorg in subsidies voor de instandhouding, onderhoud en aanplanting van hoogstamboomgaarden. Dit subsidiesysteem werd verzorgd door het Agentschap Landbouw en Visserij. Bij het aflopen van dit project hebben verscheidene gemeentes deze subsidies in bepaalde mate overgenomen. Dit heeft er voor gezorgd dat elke gemeente er zijn eigen stelsel op na houdt maar ook dat er onduidelijkheid is ontstaan of iemand nu wel of niet in aanmerking komt voor subsidies.

Via de website van het Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren zijn er verwijzende linken naar de webpagina's van de gemeentes die subsidiemogelijkheden aanbied voor de instandhouding of herstellen van 'klein landschapselementen'. De volgende gemeentes hebben een subsidieregeling:²⁹⁰ Alken, Bilzen, Borgloon, Diepenbeek, Gintelom, Hasselt, Herk-de-Stad, Hoeselt, Kortesseem, Nieuwerkerken, Riemst, Sint-Truiden, Tongeren, Voeren en Wellen.

4.2 Bedreigingen

Het verval en verdwijnen van de boomgaarden en met uitbreiding van de 'kleine landschapselementen' in het algemeen, kent diverse factoren. Onder meer het verlies van hun oorspronkelijke functie door de schaalvergroting, intensivering van de landbouw, door gebrek aan interesse, gebrek aan economische facetten van het landschap, toename van de bebouwde oppervlakte en vervreemding van de moderne mens tegenover zijn omgeving en landschap de afgelopen decennia.²⁹¹

De grootste bedreiging op dit moment is de verregaande verwaarlozing en veroudering van de nog resterende bomen. Gebrek aan tijd, interesse, maar vooral kennis heeft ertoe geleid dat veel oude bomen met achterstallig onderhoud kampen.²⁹² Dit heeft ervoor gezorgd dat het areaal hoogstamboomgaarden de laatste decennia flink is uitgedund.

4.2.1 Economische factoren en intensivering van de landbouwcultuur

Het gebrek aan economische nut heeft als gevolg dat er geen uitgesproken interesse meer is vanuit de oorspronkelijke doelgroep, de fruitteler. Deze economische factor kan worden

---

²⁸⁸ (Ceunen, Het landschap vertelt. Sporen van twee eeuwen wonen en werken in het Haspengouwse landschap 1800 - 2011, 2011) blz. 147

²⁸⁹ (Fruitstreekmuseum, 2017) webpagina

²⁹⁰ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, 2017) webpagina

²⁹¹ (Kleine landschapselementen in Limburg, 1990) blz. 0

²⁹² (Burm & Haartsen, 2003) blz. 171

opgedeeld in verscheidene oorzaken die samen de som vormen die de rentabiliteit in zijn geheel onderuit haalt:

- Het weg vallen van afzettingsgebieden (veranderd koopgedrag van de consument);
- Grotere buitenlandse concurrentie;
- Het teveel aan soorten binnen het assortiment, opkomst van trendcultuur waarbij enkele soorten maar gewaardeerd worden op de markt;
- Hogere kwaliteitseisen;
- Veranderende teeltechnieken, bestrijding van ziektes en virussen;
- Arbeidsintensief;
- Stijgende loonkosten;
- Moeilijk te verzekeren arbeidsomstandigheden;
- Trage productie (eerste volwaardige pluk pas 10 jaar na aanplanting, laagstam reeds al na 3 jaar).

Een andere groep, namelijk de “bijberoep- en hobbyfruitelers” hadden nog een aanzienlijk areaal aan hoogstamboomgaarden, voornamelijk kersen, in hun bezit. Dit waren doorgaans ambtenaren, leerkrachten,... die in bijberoep deze teelt uitoefenden. Door de verstrakte houding van de Belgische fiscus tegenover hobbytelers werd het hen zeer lastig gemaakt. De hoge aanslag die op het einde van de jaren 1990 werd verrekend op de (geschatte) opbrengst heeft ertoe geleid dat heel wat hobbytelers hebben afgehaakt. Voor de veiling Borgloon betekende dit dat circa duizend coöperanten afgehaakt hebben.²⁹³ De daarop volgende jaren kromp het areaal hoogstamboomgaarden dan ook in. Dit valt af te leiden van de kadastrale gegevens waar een terugval op te merken is van 916 hectaren in de periode van 2000 tot 2015.²⁹⁴

Door intensivering van de landbouwcultuur werden in het verleden ruilverkavelingen toegepast die als ‘alles vernietigend’ beschouwd werden. Tot op de dag van vandaag wordt er verwezen naar de ruilverkavelingen die een rol zouden spelen in het verdwijnen van oude hoogstamboomgaarden en andere ‘kleine landschapselementen’. In het verleden was dit zeker het geval. Maar door de veranderde beleidscultuur, met namen de “ruilverkavelingen in nieuwe stijl” is dit niet meer het geval. Met nieuwe ruilverkavelingen werden er ook nieuwe aanplantingen gerealiseerd die op termijn gunstig zijn voor de instandhouding van het hoogstamareaal. Zo werd er in Kortesseem in de ruilverkaveling Kolmont een nieuwe boomgaard gerealiseerd met 300 hoogstambomen.²⁹⁵

4.2.2 Gronddruk

Een voorname bedreiging is de toenemende ruimtelijke veranderingen. Enkele decennia geleden werden vele dorpskernen in Haspengouw door een gordel van hoogstamboomgaarden omringd.²⁹⁶ De uitzettende steden en dorpen zorgen ervoor dat deze boomgaarden onder druk komen te staan. Hoogstamboomgaarden binnen een stad- of dorpskern zijn een zeldzaamheid geworden.

Steeds meer hoogstamboomgaarden worden geprivatiseerd door vertuining. Dit wil zeggen dat ze nog wel bewaard worden maar niet altijd zichtbaar zijn vanop de openbare weg. Ze verdwijnen achter de huizenrijen en verliezen een deel van hun landschappelijke waarde. In het “R.U.P. groene waarden”²⁹⁷ van de stad Sint-Truiden werd er getracht een halt toe te roepen aan deze privatisering:

---

²⁹³ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, s.d.) blz. 47

²⁹⁴ (Kinnaer, 2017) Intern werkdokument Agentschap Onroerend Erfgoed

²⁹⁵ (Vlaamse Landmaatschappij (VLM), s.d.) blz. 18

²⁹⁶ (Studiegroep omgeving, 2006) blz. 27

²⁹⁷ (Studiegroep omgeving, 2006)

Foto 7: Hoogstamboomgaarden binnen dorpsgebied, beschermd RUP gebied. Landschap verdwenen achter lintbebouwing. (Bevingen, Naamsesteenweg Sint-Truiden, Limburg). (10/10/2017) Bron: © J. Claes

Foto 8: Verkavelde hoogstamboomgaard aan de rand van een woonkern (Klein-Gelmen, Luikersteenweg Heers, Limburg) (13/08/2017) Bron: © J. Claes

Voor een aantal plekken in woonlinten, waar doorzichten naar het achterliggende landschap gewenst zijn, wordt geen bouwverbod ingesteld., maar zal in de gemeentelijke bouwverordening een bescherming als 'om landschappelijke redenen beperkt te bebouwen plekken' worden ingevoerd die op de betrokken percelen een doorzicht vrijwaart. De betrokken zones zijn in de structuurschetsen van de verschillende dorpen aangeduid als 'open te houden corridor'.²⁹⁸

Het is noodzakelijk om de herkenbaarheid en de betekenis van het landschap binnen bebouwd gebied te behouden. Verdere versnippering is te voorkomen. Het gebied behoudt zo haar identiteit en kracht om plaats te bieden voor de veelheid aan functies: natuur, landbouw, biodiversiteit, toerisme en recreatie.²⁹⁹

Foto 9: Hoogstamboomgaard binnen dorpsgebied (Bevingen, Naamsesteenweg Sint-Truiden, Limburg). Deels bebouwd en verwaarlozing van de restanten. (13/08/2017) Bron: © J. Claes

4.2.3 Achterstallig onderhoud en veroudering

Achterstallig onderhoud bij hoogstamboomgaarden staat in veel gevallen rechtstreeks in verband met het wegvallen van het economisch nut. Veel eigenaars kijken niet meer om naar de fruitbomen en deze gaan daardoor zienderogen achteruit. Door het gebrek aan onderhoud kort ook de levensduur van de boom in en dit soms met tien(tallen) jaren. Dit komt omdat de boom gevoeliger wordt voor scheuren, aantasting door insecten en ziektes.³⁰⁰

Hoogstamboomgaarden hebben nood aan een regelmatig onderhoud. Als regulier onderhoud beheer en onderhoud te lang uitgesteld wordt, is er sprake van achterstallig onderhoud. Achterstallig onderhoud is in veel gevallen moeilijker uit te voeren en daardoor in verhouding duurder dan regelmatig onderhoud.³⁰¹

Omgewaaide of afgestorven bomen worden in veel gevallen vrij snel opgeruimd. In sommige gevallen wordt er ook overgegaan tot het preventief rooien van de resterende bomen, vaak onder het mom van veiligheid.

---

²⁹⁸ (Studiegroep omgeving, 2006) blz. 11

²⁹⁹ (Vlaamse Overheid, 2012) blz. 48

³⁰⁰ (Hiemeleers, 1946) blz. 58

³⁰¹ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, 2012) blz. 25

De laatste decennia zijn er diverse plagen en ziektes die er voor zorgen dat de instandhouding van hoogstamfruitbomen bemoeilijk wordt. Zo is er het Little Cherry virus. Het virus komt steeds meer voor op kersbomen. Het zorgt voor opbrengstverliezen in de commerciële teelt.³⁰² Het virus is moeilijk in te dijken en de bestrijding van het virus is niet mogelijk. Het virus zorgt voor kleine, onrijpe kersen die weinig of geen smaak hebben, maar vormt geen probleem tot de volksgezondheid.³⁰³ Regelmatige controle van de kersbomen, namelijk bij de pluk en bij de bladval (september-oktober) is noodzakelijk.³⁰⁴

Belangrijk om te weten is dat het virus voorkomt zowel op zoete- als zure kersen, maar ook op wilde en sierkersen. Daarom dient er bij infectiehaarden altijd breed gekeken te worden welke soorten in de omgeving aanwezig zijn en zich niet te beperken tot de commerciële boomgaarden. De ziekte tast de vruchtzetting aan. Het virus heeft geen impact op de stevigheid of levensduur van de boom. Omwille van het Little Cherry Virus werden in het jaar 2015 alleen 180 kapvergunningen verleend voor het kappen van hoogstambomen in Sint-Truiden (Limburg), waarvan 110 met verplichte heraanplanting.³⁰⁵

Foto 10: Afgestorven kersenboom. (Beschermede) Kersenboomgaard (Kerkombij-Sint-ruiden, Vallei van de Cicindria, Limburg) (13/08/2017) Bron: © J. Claes

Bacterievuur of in de volksmond perenvuur, is een plantenziekte die zonder tijdig optreden grote gevolgen kan hebben. Omdat de ziekte kan overleven op een grote diversiteit aan roosachtigen (*Rosaceae* familie), zijn er in heel veel particuliere siertuinen waardplanten voor bacterievuur aanwezig.³⁰⁶ Deze bacterie (*Erwinia amylovora*) tast voornamelijk appel- en perenbomen aan. De kersen- en pruimenbomen zijn niet gevoelig voor deze bacterie. De naam van het virus is een verwijzing naar de typische symptomen van een bruinzwarte verkleuring, verdord en verschrompeld. Het lijkt alsof de plant in brand heeft gestaan.³⁰⁷ Het probleem met deze bacterie is dat er geen bestrijdingsmiddel bestaat. In de meeste gevallen betekent een besmetting het onvermijdelijk rooien van de boom of planten. In dit geval kan dit zelfs het einde betekenen van een hele boomgaard.

4.2.4 Vandalisme

De laatste jaren duiken er (bijna jaarlijks) meer verhalen op in de media waarbij jonge hoogstamboomgaarden het doelwit zijn geworden van vandalisme. Doorgaans worden er tientallen bomen vernield. In een recent geval werden zelfs 73 van de 90 aangeplante (unieke) fruitbomen vernield.³⁰⁸ De vandalen doen soms veel inspanning om tot bij de boomgaard te komen. Hekken worden geforceerd, omheiningen worden doorgeknipt en de bomen worden soms letterlijk en figuurlijk met de 'botte bijl' belaagd. Door de omvang van het vandenwerk wordt er in sommige gevallen gesuggereerd dat er meerdere personen moeten betrokken zijn en

³⁰² (Pcfruit, s.d.)

³⁰³ (Pcfruit, s.d.)

³⁰⁴ (Pcfruit, s.d.)

³⁰⁵ (Casagrande & Croughs, 2015) blz. 21 & (Kapvergunning voor 180 besmette kersbomen, 2015) blz. 35 & (Anoniem, Kaalkap hoogstambomen vermijden, 2015) blz. 20

³⁰⁶ (Pcfruit, 2017) blz. 1

³⁰⁷ (Pcfruit, 2017) blz. 2 & (Nationale Boomgaardenstichting, s.d.) blz. 13

³⁰⁸ (Hennens, 2017)

dat het een doelbewuste daad is en niet 'zomaar' kwajongensstreken. Het fenomeen is niet lokaal, in geheel Vlaanderen en zelfs in het buitenland duiken dergelijke gevallen op.³⁰⁹ In Vlaanderen waren onder andere in: Kampenhout (Vlaams-Brabant), Stabroek (Antwerpen), Merelbeke (Oost-Vlaanderen) en Ternat (Vlaams-Brabant).³¹⁰ Vaak blijven de daders ongestraft.

Afbeelding 23: Vandalisme op jonge hoogstamaanplanting. (Moretusbos, Stabroek). Bron: (Vandewalle, 2014)

4.3 Indirecte bedreigingen

Naast directe bedreigingen zijn er ook diverse indirecte bedreigingen. Op de eerste plaats het feit dat eigenaars, fruittelers en streekbewoners onvoldoende geïnformeerd zijn over de cultuurhistorische waarde van hoogstamboomgaarden en bijhorend erfgoed. In vele gevallen worden zaken vernietigd vanuit onwetendheid. Lees hiervoor: 'Onbekend maakt onbemind'.³¹¹

Hieraan gerelateerd komt de kloof tussen landbouwer en plattelandsgebruiker. Deze kloof kan via brede en kwaliteitsvolle landbouw- en natuureducatie verkleind worden. Met een kwalitatief, gevarieerd en laagdrempelig educatief aanbod kan het grote publiek in het verhaal van landbouw- en natuureducatie worden meegenomen. Niet alleen het organiseren van activiteiten, maar ook het ontwikkelen en aanbrenge van nieuwe, eventueel digitale, belevingselementen naar het grote publiek toe, draagt bij tot het verkleinen van de kloof tussen landbouwer en plattelandsgebruiker.³¹²

³⁰⁹ (Anoniem, Boomgaard, 2007) & (BKH, 2011) & (Van Liefferinge, 2011) & (Vandewalle, 2014) & (Cautaearts, 2016) & (Anoniem, Vandaal vernietigt volledige fruitboomgaard (Merelbeke), 2016) & (Hennens, 2017)

³¹⁰ (Anoniem, Boomgaard, 2007) & (BKH, 2011) & (Van Liefferinge, 2011) & (Vandewalle, 2014) & (Cautaearts, 2016) & (Anoniem, Vandaal vernietigt volledige fruitboomgaard (Merelbeke), 2016) & (Hennens, 2017)

³¹¹ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, s.d.) blz. 47

³¹² (Lokale ontwikkelingsstrategie Haspengouw, 2015) blz. 23

In het geval dat er overgegaan wordt tot 'landschapsherstel', zoals het vervangen van oude hoogstambomen of het invullen van leeggekomen plekken, moet er rekening gehouden worden met het feit dat het nog een tijd zal duren vooraleer deze aanplantingen ook werkelijk vrucht zullen dragen. Vandaag wordt vooral vastgesteld dat het fruit, van zowel oude als nieuwe aanplantingen, niet geplukt wordt.³¹³ *Wat moet er gebeuren met dit fruit? Een boomgaard vol rottend fruit. Is dit het beeld dat gewenst is?* Op deze vraag heeft het Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren al deels een antwoord geboden door het project 'Goedgeplukt.be'. Via deze weg brengen zij eigenaars van hoogstamboomgaarden in contact met mensen die op zoek zijn naar fruit van eigen bodem en streek.³¹⁴ Met de start van dit project in het plukseizoen van 2017 hebben al reeds 300 gezinnen fruit geplukt in de Haspengouwse hoogstamboomgaarden.³¹⁵

Daarnaast zijn er op diverse plaatsen (zonder volledig te zijn: Bevingen, Borgloon, Heers, Kortesseem, enz.), nieuwe hoogstamboomgaarden aangeplant al dan niet op historische locaties. Hierbij moet de vraag gesteld worden of enige duiding op zijn plaats is: *waarom worden op deze locaties hoogstambomen geplant? Is er een 'verantwoording' op historisch vlak (zoals oud kaartmateriaal, kadasteronderzoek,...)?*³¹⁶

Het laatste aandachtspunt dat sterk in het achterhoofd dient te worden gehouden door de beleidsmakers is dat de fruitteelt een menselijke activiteit is.³¹⁷ Hoogstamboomgaarden beschermen is slechts een stap. Indien geen verdere maatregelen worden ondernomen voor 'onderhoud' van dit landschap dan zal het geheel in snel tempo verruigen. Daarbovenop kan deze ook (mogelijks) schadelijk zijn voor de hedendaagse laagstamfruitteelt en alhoewel wetenschappelijk onderzoek dit tegenspreekt, leeft de angst voor perenvuur bij vele fruittelers nog steeds.³¹⁸

---

³¹³ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, s.d.) blz. 48

³¹⁴ (Goedgeplukt.be, 2017) webpagina

³¹⁵ (300 gezinnen plukken zelf appels omdat ze anders aan de bomen blijven hangen, 2017) webpagina

³¹⁶ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, s.d.) blz. 48

³¹⁷ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, s.d.) blz. 47

³¹⁸ (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, s.d.) blz. 47

DEEL II Waarderingsonderzoek

1. Ontwikkelingen van het landschap binnen het erfgoeddomein

De afgelopen decennia zijn er veel nieuwe inzichten verworven in Vlaanderen op het vlak van landschap- en erfgoedontwikkeling. De aandacht voor 'cultuurhistorische landschappen' is in vergelijking met het 'bouwkundig erfgoed' vrij recent. Omstreeks 1990 kent het landschapsonderzoek een sterke groei. Dit is duidelijk gerelateerd aan de steeds toenemende versnelling en schaalvergroting van de veranderingen in de maatschappij en milieu, dus ook het landschap.³¹⁹ Doordat het (agrarisch) landschap aan een steeds hoger tempo verandert, dreigt ze haar streekgebonden identiteit en hiermee ook haar erfgoedwaarde te verliezen.

Op Europees niveau werd in 1992 de eerste belangrijke aanzet gegeven met de uitbreiding van het Werelderfgoedverdrag van de UNESCO waarbij cultuurlandschappen werden opgenomen als een nieuwe categorie.³²⁰ Sinds 1995 nam het aantal initiatieven met betrekking tot de studie van het landschap sterk toe evenals de waardering ervan.³²¹ Voor Vlaanderen kwam het eerste decreet betreffende landschap tot stand in 1996³²² en werd verschillende malen bij decreet gewijzigd.³²³

Hiermee was Vlaanderen voorloper op de Europese regelgeving. Op Europeesniveau zal het duren tot 20 oktober 2000 vooraleer er een eerste conventie wordt gehouden waar "landschap" als individueel thema wordt behandeld. Deze conventie staat bekend als de *'European Landscape Convention (Florence)'*. Begin juni 2003 hadden reeds 27 van de 45 lidstaten van de Raad van Europa, waaronder België het Europees Landschapsverdrag ondertekend.³²⁴

In het begin van 2000 hanteerde het Agentschap Onroerend Erfgoed het principe van Ankerplaatsen. Ankerplaatsen zijn vanuit een erfgoedperspectief de meest waardevolle landschappelijke ensembles in Vlaanderen. Het zijn grotere landschappelijke gehelen waarin je een geheel van gevarieerde erfgoedelementen kan terugvinden. Ankerplaatsen zijn opgenomen in de Landschapsatlas.³²⁵ Sinds 2001 beheert het agentschap de Landschapsatlas. Naast ankerplaatsen zijn er ook afzonderlijke landschapselementen in opgetekend, zoals holle wegen, poelen, enz.³²⁶

In Vlaanderen werd in 2013 het landschapsdecreet opgeheven en samengevoegd met drie andere erfgoeddecreten die samen het nieuwe 'onroerenderfgoeddecreet' vormen. Het vervangt de drie bestaande decreten (monumentendecreet van 1976, archeologiedecreet van 1993 en landschapsdecreet van 1996).³²⁷

Sinds januari 2015 beschikt het Agentschap Onroerend erfgoed over een nieuw instrument om onroerend erfgoed te behouden en te ontwikkelen voor de toekomst.³²⁸ Het Onroerenderfgoedrichtplan is een rechtstreeks gevolg van het onroerenderfgoeddecreet³²⁹ van 12 juli 2013, terug te vinden in de Vlaamse codex. Deze nieuwe regelgeving trad op 1 januari 2015 in werking. Maar wat zegt het decreet over het Onroerenderfgoedrichtplan? Onder hoofdstuk zeven van het decreet vinden we de volgende artikels terug:³³⁰

---

³¹⁹ (Antrop, *Perspectieven op het landschap, achtergronden om landschappen te lezen en te beschrijven*, 2016) blz. 17

³²⁰ (Antrop & Van Eetvelde, *Het landschap onderzocht*, s.d.)

³²¹ (Antrop & Van Eetvelde, *Het landschap onderzocht*, s.d.)

³²² (Decreet betreffende de landschapszorg, 1996)

³²³ (Antrop & Van Eetvelde, *Het landschap onderzocht*, s.d.)

³²⁴ (Weyts, 2003) *Ontwerp van Decreet houdende instemming met het Europees Landschapsverdrag*

³²⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed, s.d. *Ankerplaatsen in de inventaris*.

³²⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed, s.d. *Ankerplaatsen in de inventaris*.

³²⁷ (Ausloos, 2013)

³²⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed, s.d. *Onroerenderfgoedrichtplannen*.

³²⁹ Decreet betreffende het onroerend erfgoed ("het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013")

³³⁰ Decreet betreffende het onroerend erfgoed ("het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013")

Artikel 7.1.1. (01/01/2015- ...)

De Vlaamse Regering kan per thema of gebied een onroerenderfgoedrichtplan opstellen. De Vlaamse Regering kan daarvoor de nadere regels bepalen.

Artikel 7.1.2. (01/01/2015- ...)

Een onroerenderfgoedrichtplan biedt onder andere op basis van de gegevens die opgenomen zijn in een inventaris als vermeld in artikel 4.1.1 vanuit de erfgoedwaarden een visie op de toekomstige ontwikkeling van de betrokken onroerende goederen binnen het thema of gebied, verduidelijkt de aandachtspunten uit het onroerenderfgoedbeleid en formuleert beheers- en ontwikkelingsdoelstellingen.

Artikel 7.1.3. (01/01/2015- ...)

Een onroerenderfgoedrichtplan kan te allen tijde geheel of gedeeltelijk worden herzien. De Vlaamse Regering kan daarvoor de nadere regels bepalen.

Artikel 7.1.4. (01/01/2015- ...)

De onroerenderfgoedrichtplannen zijn de sectorale voorstellen voor inrichtingsplannen en ruimtelijke uitvoeringsplannen.

Artikel 7.1.5. (01/01/2015- ...)

Aan een onroerenderfgoedrichtplan kan een actieprogramma worden gekoppeld. De Vlaamse Regering kan daarvoor de nadere regels bepalen. De Vlaamse Regering verbindt er zich toe een actieprogramma uit te voeren.

Een actieprogramma onroerend erfgoed somt de instrumenten en middelen op die ter beschikking staan van de administratieve overheden en die vanuit onroerenderfgoedpunt nuttig of noodzakelijk zijn om de toekomstvisie, aandachtspunten en beheersdoelstellingen uit het onroerenderfgoedrichtplan te verwezenlijken.

Dit betekent concreet dat een onroerenderfgoedrichtplan opgemaakt kan worden voor zowel een bepaald thema of een geheel gebied aan de hand van de gegevens die voorhanden zijn uit haar eigen erfgoedinventaris. Dit plan moet inhoudelijk een toekomstvisie en/of actieplan bevatten. De Vlaamse regering dient het plan goed te keuren en kan wanneer nodig het plan herbekijken, aanpassen of toevoegingen toestaan.

Het doel van het richtplan is om voornamelijk een participatieve samenwerking te bevorderen tussen diverse actoren en overheidsinstanties. De website van het 'Agentschap Onroerend Erfgoed' (Vlaamse Overheid, Brussel) schrijft het volgende over de focus van het Onroerenderfgoedrichtplan:

“Een onroerenderfgoedrichtplan focust op de opmaak van een langetermijnvisie en de realisatie van die visie via een actieprogramma. De bedoeling is om de ontwikkeling van het onroerend erfgoed geïntegreerd te benaderen en de visie tot stand te laten komen via de samenwerking van verschillende actoren en met participatie van de lokale bevolking. In het actieprogramma worden concrete acties voorgesteld om de gezamenlijke doelstellingen op het terrein te realiseren.”³³¹

De aangeduide ankerplaatsen uit het voorheen geldende landschapsdecreet werden door een overgangsbepaling omgezet naar onroerenderfgoedrichtplannen. Dit betekent dat er 70

---

³³¹ Agentschap Onroerend Erfgoed., s.d. *Onroerenderfgoedrichtplannen*.

onroerenderfgoedrichtplannen terug te vinden zijn.³³² In de praktijk echter is er nog geen enkel plan opgemaakt volgens de nieuwe regelgeving en het principe van participatie. De laatste twee ankerplaatsen volgens het oude principe werden in 2013 vastgesteld.

Foto 11: Ankerplaats Kuttekoven. Zicht op de Sint-Jan de Doper Kerk (31 augustus 2016) (Borgloon, Limburg). Vastgesteld sinds 12/07/2005 Bron: © J. Claes

In 2016 werd er gestart met twee proefprojecten waarbij we de vernieuwende elementen van een onroerenderfgoedrichtplan in praktijk willen brengen. De procedure voor de opmaak van een onroerenderfgoedrichtplan is niet vastgelegd in de regelgeving, wat het voordeel biedt dat het proces op maat van het project kan worden uitgetekend en zo nodig bijgestuurd.³³³ Deze twee proefprojecten zijn de 'Mergelgroeven van Zichen-Zussen-Bolder' en de 'Hoogstamboomgaarden in Haspengouw', waarvan dit onderzoek deel uit maakt.

1.1 Definitie van landschap

Het landschap is een van die courant gebruikte woorden in onze taal waaraan iedereen een eigen inhoud geeft. De meeste uitspraken hebben dan ook een verband met de appreciatie ervan.³³⁴ Er bestaan tal van definities omtrent landschap die in de wetenschappelijke en juridische literatuur terug te vinden zijn. Volgens het *'European Landscape Convention (Florence)'* uit 2000 is landschap:

*"Landschap, een gebied, zoals dat door mensen wordt waargenomen, waarvan het karakter bepaald wordt door natuurlijke en/of menselijke factoren en de interactie daartussen."*³³⁵

Het onroerenderfgoeddecreet geeft meer inzicht wat betreft juridische bepaling wat een landschap is. Het decreet definieert het als volgt:

³³² Agentschap Onroerend Erfgoed., s.d. Onroerenderfgoedrichtplannen.

³³³ Agentschap Onroerend Erfgoed., s.d. Onroerenderfgoedrichtplannen.

³³⁴ (Antrop, Het landschap meervoudig bekeken, 1989) blz. 11

³³⁵ (Europese landschapsconventie, 2000) Vertaling uit het Engels.

“Landschap : een deel van het grondgebied, zoals dat door de menselijke bevolking wordt waargenomen en waarvan het karakter bepaald wordt door natuurlijke of menselijke factoren en de wisselwerking daartussen.”³³⁶

Het landschap is dus een gebied dat door de mens kan worden waargenomen en gevormd is door natuurlijke processen. De natuurlandschappen werden door het ingrijpen van de mens omgevormd tot cultuurlandschappen, waarvan de meeste extreme vorm het stedelijk landschap is. Daarboven weerspiegelt het cultuurlandschap de houding en de tijdsgebonden mentaliteit van de mens die ze vorm gaf.³³⁷ Hierbij komt dat de invloed van de mens op het landschap over het algemeen zo groot is geweest dat we niet meer van een oorspronkelijk natuurlandschap kunnen spreken maar van een cultuurlandschap.³³⁸

Afbeelding 24: Landschap in Limburg Bron: limburg.be

1.2 Landschapswaarneming, -zorg, -waardering en -beheer

Hoe een landschap gewaardeerd en beleefd wordt is afhankelijk van vele factoren. Elk individu heeft zijn eigen perceptie van het landschap. Hoofdzakelijk is landschap een visueel verschijnsel dat voor iedereen open staat. De perceptuele eigenschappen houden dikwijls ook een esthetische appreciatie (of afkeuring) in en bepalen sterk de belevingswaarde. Het landschap als bron van esthetische beleving komt het beste tot uiting in recreatie en toerisme.³³⁹

Velen vinden dat ons landschap bedreigd wordt: bijgevolg moeten we er zorg voor dragen, het eventueel beschermen: de monumentwaarde ervan is de laatste decennia duidelijk toegenomen. Het landschap wordt heel duidelijk niet beschouwd als privébezit maar als een gemeenschappelijk erfgoed. Niemand spreekt van ‘mijn’ landschap.³⁴⁰ Heel wat mensen vinden dat onze landschappen verknoeid worden in zoverre zelfs dat ze een bepaalde omgeving niet meer als landschap erkennen.³⁴¹

³³⁶ (Europese landschapsconventie, 2000) Vertaling uit het Engels.

³³⁷ (Antrop, Het landschap meervoudig bekeken, 1989) blz. 19

³³⁸ (Antrop, Het landschap meervoudig bekeken, 1989) blz. 19

³³⁹ (Antrop & Van Eetvelde, Het landschap onderzocht, s.d.)

³⁴⁰ (Antrop, Het landschap meervoudig bekeken, 1989) blz. 12

³⁴¹ (Antrop, Het landschap meervoudig bekeken, 1989) blz. 11

Landschapszorg en -bescherming is complex. Het zijn de grondeigenaren die de echte, materiële veranderingen waar kunnen maken. Hogere machthebbers zoals de verschillende overheden, maar ook agentschappen en maatschappijen bezitten (tenzij waarvoor ze zelf grondeigenaar zijn) alleen maar een ruimtelijke competentie. Dit wil zeggen de macht om bij te sturen, te reguleren, te verbieden, te stimuleren.³⁴² Een sterke versnippering van het grondbezit leidde tot geheel andere landschappen. Hier geldt de regel dat hoe meer grondeigenaren onafhankelijk van elkaar en zonder samenspraak het landgebruik van kleine stukken grond bepalen, hoe heterogener het landschap wordt en hoe chaotischer de dynamiek ervan wordt, en hoe onzekerder de toekomstige ontwikkeling.³⁴³

Landschapswaardering is van alle tijden, al wordt het door de tijd anders geïnterpreteerd. Waar er vroeger een economische waarde aan gehecht werd, is de waardering van het landschap in zijn hedendaagse context voornamelijk verschoven naar haar esthetische en ecologische waarde. Het volgende citaat beschrijft op welke wijze de waardering van het landschap is veranderd:

*Elementen in het landschap hadden vroeger een functionele waarde, bijvoorbeeld een houtwal als perceelscheiding en bron voor houtwinning. Vandaag de dag erkennen we vooral de ecologische en esthetische waarde van deze elementen, functioneel zijn ze veelal vervangen (bijvoorbeeld een heg vervangen door prikkeldraad) of spelen een minder belangrijke rol. Het beheer van deze elementen verschuift daardoor ook van puur functioneel beheer, soms zelfs onbewust (zoals houtwallen die gekapt werden voor bijvoorbeeld brandhout), tot een beheer dat bijvoorbeeld gericht is op het in stand houden van bepaalde plant- en diersoorten. Toch zijn er ook landschapselementen die behouden blijven of zelfs opnieuw aangelegd worden omwille van hun functie voor landbouw. Denk bijvoorbeeld aan dicht gegroeide graften die de erosie op akkers tegengaan.*³⁴⁴

Het bovenstaand citaat weerspiegelt dat (historische) landschapselementen niet altijd afgeschreven dienen te worden zodra ze hun oorspronkelijke functie verliezen. Door het toepassen van nieuwe functies (herbestemmen) of door het toekennen van nieuwe waarden kan de waardering van het element overgaan in een andere (nieuwe) waarde.

Het aspect van landschapsbeheer wordt vaak ingegeven vanuit een ecologische waardering. Landschapsbeheer valt niet te verengen tot natuur- en bosbeheer, maar het mag duidelijk zijn dat ze een belangrijke rol spelen in landschapsbeheer.³⁴⁵ Het landschap beheren en verzorgen betekent dat we met kennis van zaken moeten ingrijpen in de spontane en continue veranderingen die optreden. Die kennis moet geput worden uit het geheel van het landschappelijk onderzoek.³⁴⁶

1.3 Landschapsonderzoek

Het wetenschappelijk onderzoek van landschap is niet eenvoudig. Het landschap bestaat immers uit alle componenten van onze leefwereld en hun talloze complexe relaties. Het kan niet anders beschouwd worden dan als een holistisch fenomeen dat de mens ervaart op een zeer relativistische manier in een continue ruimte en tijd.³⁴⁷

---

³⁴² (Antrop, *Perspectieven op het landschap, achtergronden om landschappen te lezen en te beschrijven*, 2016) blz. 237

³⁴³ (Antrop, *Perspectieven op het landschap, achtergronden om landschappen te lezen en te beschrijven*, 2016) blz. 237

³⁴⁴ (de Haan, Heyn, & Leinfelder, 2008)

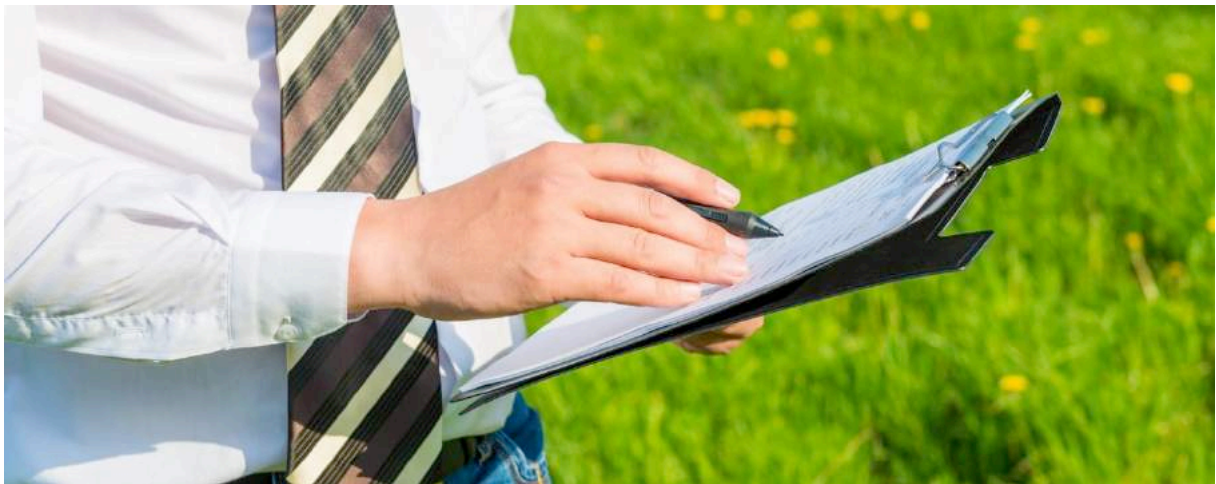
³⁴⁵ (de Haan, Heyn, & Leinfelder, 2008)

³⁴⁶ (Antrop, *Het landschap meervoudig bekeken*, 1989) blz. 12

³⁴⁷ (Antrop, *Het landschap meervoudig bekeken*, 1989) blz. 16

Door de complexiteit ervan is het niet mogelijk om het landschap in een keer te begrijpen. Daarom wordt reeds bij inventarisatie de landschappelijke structuur 'uiteengerafeld' tot kleinere en beter hanteerbare entiteiten.³⁴⁸ Met de 'holistische methode' begrenst men landeenheden op basis van een aantal hoofdcomponenten, zoals bijvoorbeeld de topografie, het landgebruik en de percelering.³⁴⁹ In vele gevallen worden de landschapseenheden gegroepeerd tot grotere ruimtelijke eenheden, waardoor een hiërarchische chronologie kan worden opgebouwd.³⁵⁰

Goed landschapsonderzoek heeft dus als doel te verklaren hoe deze onderlinge relaties met elkaar verbonden zijn en op welke manier ze elkaar beïnvloeden. De grotere context is belangrijk bij het bepalen van de landschappelijke identiteit, het functioneren van het landschap en de waardering ervan.³⁵¹

Afbeelding 25: Landschapsonderzoek Bron: natuurenbos.be

---

³⁴⁸ (Antrop, Het landschap meervoudig bekeken, 1989) blz. 64

³⁴⁹ (Antrop, Het landschap meervoudig bekeken, 1989) blz. 64

³⁵⁰ (Antrop, Het landschap meervoudig bekeken, 1989) blz. 64

³⁵¹ (de Haan, Heyn, & Leinfelder, 2008)

2. Waarderingsonderzoek hoogstamboomgaarden in Haspengouw

Om inzichten te verkrijgen in de lokale waardering van hoogstamboomgaarden in Haspengouw werd er een casestudie uitgewerkt. De methode en resultaten worden binnen dit hoofdstuk behandeld.

2.1 Methodologie

Zoals eerder aangehaald is het doel van dit onderzoek is een beter inzicht te verkrijgen in de waarneming van de lokale actoren met betrekking tot het landschap van Haspengouw, met een focus op hoogstamboomgaarden. Het onderzoek heeft als doel de uiteenlopende visies van lokale actoren in kaart te brengen.³⁵² De meningen en de opmerkingen van de lokale actoren zijn waardevolle bronnen van informatie zowel voor de beheerders als voor de beleidsmakers; alsook kunnen zij inzichten verschaffen voor het gewenste erfgoedbeheer.³⁵³ Op deze manier wil het onderzoek een basis vormen voor een maatschappelijk en beleidsrelevant waarderingskader. Concreet wil het onderzoek antwoord bieden op de vraag:

“Hoe ervaren verschillende bewoners- en gebruiksgroepen (actoren) het landschap met betrekking tot hoogstamboomgaarden?”

Dergelijk onderzoek vereist een kwalitatieve aanpak, waarbij het de bedoeling is om waarneming en de problematiek rond hoogstamboomgaarden te beschrijven en te begrijpen uit het standpunt van verschillende lokale actoren.³⁵⁴ Kwalitatief onderzoek is een vorm van empirisch onderzoek, dat zich laat typeren aan de hand van de manier van informatie verzamelen, de onderzoeksopzet, het onderzoeksonderwerp, het soort analyse en de rol van de onderzoeker.³⁵⁵

De kwalitatief onderzoeker interpreteert ruwe data in die zin dat hij probeert om het perspectief van betrokkenen zoveel mogelijk in het onderzoek te betrekken en trouw te blijven aan door hen toegekende betekenissen.³⁵⁶ Het ‘veldonderzoek’, in dit geval wordt er gebruik gemaakt van interviews, vormt de basis om gaandeweg en op een systematische manier gegeneraliseerde patronen, thema’s en categorieën op te bouwen door de verschillende relaties tussen de ruwe data te proberen te begrijpen.³⁵⁷

Het kwalitatief onderzoek vraagt een holistische benadering en geeft aan dat elk onderzoeksprobleem als een omvattend, samenhangend geheel dient te worden benaderd, geplaatst binnen de historische en maatschappelijke context waarin het zich voordoet. Er wordt ervan uitgegaan dat vertekening bij een dergelijke onderzoeksmethodiek onvermijdelijk is.³⁵⁸ Vooraf werd een grondige literatuurstudie uitgevoerd (deel I). De antwoorden van de respondenten uit het kwalitatief onderzoek (deel II) werden hiermee vergeleken en gecombineerd om de betrouwbaarheid van het onderzoek te vergoten.

2.2 Casestudiegebied

Doordat Haspengouw een omvangrijk gebied is, is het aangewezen om een casestudie uit te werken. Voor deze studie is er gekozen voor de gemeente Sint-Truiden. De keuze voor deze gemeente is te rechtvaardigen omdat dit op de eerste plaats de grootste gemeente van

---

³⁵² (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017) blz. 3 & (Thoonen, De Meyer, Desmet, & Turkelboom, 2017) blz. 5

³⁵³ (Joly, 2016) blz. 7

³⁵⁴ (Messely & Dessein, 2010) blz. 6

³⁵⁵ (Messely & Dessein, 2010) blz. 6

³⁵⁶ (Van Damme, 2013) blz. 36

³⁵⁷ (Van Damme, 2013) blz. 36

³⁵⁸ (Van Damme, 2013) blz. 36

Haspengouw (en Limburg) is. Ook claimt deze gemeente het hart van Haspengouw te zijn. Een ander argument is dat de gemeente Sint-Truiden al een langere traditie heeft in het beschermen van hoogstamboomgaarden met onder andere het 'Ruimtelijk Uitvoeringsplan groene waarde'³⁵⁹ uit 2006; alsook is er nog steeds een grote concentratie van fruitteelt te vinden is.

Specificaties studie gebied (Casestudie)	
Postcode(s)	3800, 3803, 3806
Deelgemeenten	Aalst, Brustem, Engelmanshoven, Gelinden, Groot-Gelmen, Halmaal, Kerkom-bij-Sint-Truiden, Ordingen, Zepperen, Duras, Gorsem, Runkelen, Wilderen, Velm, Sint-Truiden
Oppervlakte	106,90 Km ²
Aantal inwoners	40.158 (toestand 2016)

Kaart 10: Ligging Haspengouw in België. Casestudiegebied: Sint-Truiden Bron: Bron: © J. Claes

³⁵⁹ (Studiegroep omgeving, 2006)

2.2.1 Maatschappelijke context casestudiegebied

Demografische kenmerken

De gemeente Sint-Truiden telde in het jaar 2016 alles samen 40.158 inwoners.³⁶⁰ De geboorte- en sterftecijfers zijn min of meer in evenwicht, waardoor de bevolkingsgroei gestaag is.³⁶¹ Het gebied heeft een bevolkingsdichtheid die hoger is dan andere gebieden in Haspengouw, maar lager dan het Vlaams gemiddeld wat betreft middelgrote steden.³⁶² Het percentage ouderen (leeftijdsgroep 65 jarige en ouder) is de groep die het sterkste stijgt, dus we kunnen spreken van een vergrijzing van de bevolking. De leeftijdsgroep van 20- tot 64-jarigen is een sterke daling, maar blijft de grootste groep.³⁶³

Economie

Sint-Truiden, en met uitbreiding Haspengouw, is van oudsher een landbouwgebied, maar de bevolking werkt nu overwegend in de dienstensector en de maakindustrie. Het gemiddelde inkomen ligt hoger dan het Limburgse, maar lager dan het Vlaams gemiddelde.³⁶⁴

De grootste oppervlakte van het Haspengouwse landschap wordt gebruikt door de land- en tuinbouw. Het landschap is voor hen dus een belangrijk bron van inkomsten. In de streek rond Sint-Truiden overheerst voornamelijk de fruitteelt.³⁶⁵ De gemengde bedrijven met varkens, vlees- en melkrunderen zijn schaarser geworden binnen dit gebied.

Toerisme

Toerisme is voor de provincie Limburg een speerpuntsector en heeft als dusdanig een belangrijke hefboomfunctie voor de economische activiteit in Limburg en Haspengouw in het bijzonder.³⁶⁶ De aandacht binnen de ontwikkeling van het toerisme ligt voornamelijk bij een hoge belevingswaarde voor het toerisme en het creëren van een economische meerwaarde voor de regio zelf. Er wordt gestreefd naar de creatie van meer welzijn en welvaart voor de lokale bevolking en dit door een kwaliteitsvol, attractief en duurzaam toerisme te ontwikkelen.³⁶⁷ Binnen de regio zijn er diverse uitgesproken erfgoedthema's zoals het religieuserfgoed en de fruitgeschiedenis, maar ook andere projecten zoals 'Sint-Truiden by lights' trekken de attractiviteit van de gemeente omhoog. Daarnaast is het ook een aantrekkingspool op het vlak van bloesem- en fruittoerisme. Een totale Haspengouwbeleving krijgen bezoekers via het uitgestrekte fietsrouten netwerk en de verschillende wandelgebieden rond en in de stad.³⁶⁸

2.3 Dataverzameling en selectie respondenten

Om een zo goed mogelijke inzicht te krijgen in de complexiteit en de context zo goed mogelijk te begrijpen, is de selectie van de respondenten van groot belang. Binnen dit onderzoek gebruik gemaakt van *purposive sampling* (selecte steekproef), om een maximum aan variatie te bekomen.³⁶⁹

---

³⁶⁰ (Studienst Vlaamse regering, 2016) blz. 3

³⁶¹ (Digneffe, Hermans, & Rijvers, 2016) blz. 22 & (Studienst Vlaamse regering, 2016) blz. 10

³⁶² (Studienst Vlaamse regering, 2016) blz. 45

³⁶³ (Studienst Vlaamse regering, 2016) blz. 4 - 5

³⁶⁴ (Digneffe, Hermans, & Rijvers, 2016) blz. 23 & (Studienst Vlaamse regering, 2016) blz. 69

³⁶⁵ (Digneffe, Hermans, & Rijvers, 2016) blz. 23

³⁶⁶ (Digneffe, Hermans, & Rijvers, 2016) blz. 24

³⁶⁷ (Digneffe, Hermans, & Rijvers, 2016) blz. 24

³⁶⁸ (Digneffe, Hermans, & Rijvers, 2016) blz. 24

³⁶⁹ (Messely & Desein, 2010) blz. 7

Voor het selecteren van de respondenten werd er in overleg met het ‘Instituut voor landbouw en visserij onderzoek’ (Vlaams Overheid, Gent) en het ‘Agentschap Onroerend Erfgoed’ (Vlaamse Overheid, Brussel) bepaald dat de geselecteerde personen op een rechtstreekse of onrechtstreekse manier betrokken moesten zijn met het landschap van Haspengouw. Om de representativiteit van het onderzoek te verzekeren werd vastgelegd dat er minimaal 20 respondenten moesten deelnemen aan het onderzoek.

De respondenten worden dus op een bewust manier geselecteerd op basis van bepaalde eigenschappen, in dit geval hun betrokkenheid met hoogstamboomgaarden. Dit kon zowel ‘actief betrokken in beleid’ (schepenen, beleidsmakers, lokaal en provinciaal bestuur) zijn, als ‘actief betrokken met hoogstamboomgaarden’ (eigenaars en pachters) in de praktijk. Bij het opstellen van de mogelijke respondenten werd er gestreefd om een zo divers mogelijke groep te bekomen. Gecontacteerde respondenten konden zelf bepalen als ze meededen aan het onderzoek (zelfselectie).³⁷⁰ Niet alle vooropgestelde respondenten waren beschikbaar of bereid zijn tot het afnemen van een interview binnen dit onderzoek.

Het was van belang een goede mix te verkrijgen binnen de groepen “actief beleid” en “actief betrokken” respondenten. Deze mix moet garanderen dat zoveel mogelijk verschillende meningen over de streek in het onderzoek worden opgenomen.³⁷¹ Na het vastleggen van het profiel (zie tabel hieronder) van de doelgroepen werd er een eerste lijst opgesteld met een twintigtal mogelijke contactpersonen die volgens onderstaande recetaria werden geselecteerd.

Via een eigen netwerk en kennissenkring werden er zes respondenten bereid gevonden om deel te nemen aan het onderzoek. Via contacten met de “Nationale Boomgaardenstichting” werden nogmaals zes respondenten geselecteerd. Het Regionaal Landschap één, Via een oproep op Facebook twee en via snowball-sampling werden nogmaals vier contacten gevonden.

Er werden nieuwe respondenten geselecteerd tot er sprake was van inhoudelijke verzadiging of saturatie, dit wil zeggen dat er na x-aantal interviews geen nieuwe elementen meer aan bod komen.³⁷² In de periode van mei 2017 tot december 2017 werden er in totaal 20 interviews afgenomen bij 23 respondenten. Aan het einde van het interview kreeg de respondent de vraag of hij of zij andere personen kende die in aanmerking zouden komen voor het afnemen van eenzelfde interview. Zo werd aan snowball-sampling gedaan.³⁷³ Het merendeel van de geselecteerde respondenten zijn woonachtig op het grondgebied van Sint-Truiden.³⁷⁴ Voor een uitgebreid overzicht van de belangen van de respondenten zie tabel 4.

Actief beleid (hoogstamboomgaarden)	Profiel
Politiek of bestuurlijk	<ul style="list-style-type: none"> • Politiek actieve personen • Schepenen; • Afgevaardigde; • Burgemeesters; • Provinciaal bestuur; • Gemeentelijk bestuur.
Uitvoerende macht	Betrokken amtenaren

³⁷⁰ (Tubbing, 2014) webpagina

³⁷¹ (Messely & Dessein, 2010) blz. 7

³⁷² (Messely & Dessein, 2010) blz. 8

³⁷³ (Thoonen, De Meyer, Desmet, & Turkelboom, 2017) blz. 5

³⁷⁴ Vier respondent waren niet woonachtig op het grondgebied van Sint-Truiden maar wel in de onmiddellijke rand.

Adviseur of lokaal indirect betrokken	Personen of bestuursorganen die een adviserende rol spelen binnen het politiek beleid of invloed uitoefenen op de beleving of waarneming van hoogstamboomgaarden (bijvoorbeeld: heemkundige kringen (erfgoed) of studiegroepen (land- en tuinbouw))
--	---

Actief betrokken (met hoogstamboomgaarden)	Profiel
Landbouwer/fruitteler	Actief in de agrarische sector. Persoon in kwestie hoeft geen bewoner van de streek te zijn.
Eigenaar hoogstamboomgaard	In het bezit van een hoogstamboomgaard <u>met of zonder economisch</u> doel. Persoon in kwestie hoeft geen bewoner van de streek te zijn
Eigenaar BESCHERMDE hoogstamboomgaard	In het bezit van een hoogstamboomgaard <u>met of zonder economisch</u> doel. De boomgaard geniet enige vorm van bescherming, dit kan zowel een bescherming op lokaal niveau als op provinciaal als gewestelijk zijn. Persoon in kwestie hoeft geen bewoner van de streek te zijn.
Hoogstamboomgaard in pacht of via huurcontract	Actief betrokken met hoogstamboomgaarden door pacht of huur. Dit kan <u>met of zonder economisch</u> doel zijn. Persoon in kwestie hoeft geen bewoner van de streek te zijn.
Vrijwilliger of vereniging	Actief betrokken met hoogstamboomgaarden door vrijwilligerswerk of verenigingsleven. De persoon in kwestie is geen eigenaar of huurt geen hoogstamboomgaard voor eigen gebruik, maar komt op regelmatig basis in contact met hoogstamboomgaarden. Persoon in kwestie hoeft geen bewoner van de streek te zijn.

Respondenten	Geslacht		Leeftijd-categorie	Actief in beleid		Achtergrond	Actief betrokken met Hoogstamboomgaarden			Aantal bomen in hoogstamboomgaard
	Man	Vrouw		Gemeentelijk niveau	Provinciaal niveau		Eigenaar hoogstamboomgaard	Eigenaar BESCHERME hoogstamboomgaard	Pacht/Huur	
R001	X		40 - 50	X		Schepenen				/
R002	X		50 - 60	X		Leerkracht Tuinbouw / Fruitteler				/
R003	X		50 - 60		X	Provinciaalbestuur				/
R004 +1 persoon	X		70 - 80			Gepensioneerd / Voormalig Fruitteler (bijberoep)	X			61
R005	X		60-70			Nationale Boomgaardenstichting (Bio-) Fruitteler (hoofdberoep)	X		X	/
R006	X		40 - 50			bestuur/gepensioneerd		X		22
R007	X		70 - 80	X		Lokaal Natuurpunt				90 - 100
R008	X		40 - 50			Consulting	X		X	68
R009		X	30 - 40			Militair/ Fruitteler (bijberoep)				/
R010	X		40 - 50			Heemkundige kring				/
R011	X		70 - 80			Fruitteler (bijberoep)				/
R012	X		70 - 80			Gepensioneerd / Voormalig Fruitteler (bijberoep)		X		35
R013		X	60 - 70			Veehouder (hoofdberoep)		X		30
R014	X		50 - 60			Landbouwer (hoofdberoep) / Land- en tuinbouwraad				/
R015	X		50 - 60	X		Fruitteler/ Landbouwer (hoofdberoep)		X		75
R016 +2 personen	X		20 - 30			Fruitverwerking/ hoogstamfruitteiler			X	100 - 115
R017	X		70 - 80			Consulting	X			14
R018		X	30 - 40			Gepensioneerd / Voormalig Fruitteler (bijberoep)		X		38
R019	X		70 - 80			Landbouw gerelateerd bedrijf		X		10

Tabel 5: Overzicht respondenten. Bron: © J. Claes

2.4 Opbouw interviews

Als interviewtechniek werd er gekozen voor de zogenaamde ‘half gestructureerde’ of ‘semigestructureerde’ techniek. Met deze interviewvorm wordt structuur aangebracht door een zogenaamd interviewschema met precies geformuleerde open of half openvragen die in de loop van het interview aan de orde moeten komen. De volgorde van de vragen en de formulering van de antwoorden liggen niet vast.³⁷⁵

Een open interview is een vorm van informatieverzameling, waarbij de interviewer één of meer respondenten bevraagt op grond van een onderzoeksvraagstelling.³⁷⁶ Via deze interviewtechniek biedt de interviewer de respondent de ruimte om uit te weiden en in eigen woorden over de door hen ervaren feiten, beleving, betekenisverlening en nuanceringen met betrekking tot het onderwerp van het onderzoek. De interviewer probeert daarmee de leefwereld van de respondenten te begrijpen en doorgronden.³⁷⁷

Voor het opstellen van de interviews werd vertrokken uit de vraag ‘Hoe ervaren verschillende gebruikersgroepen het landschap met betrekking tot hoogstamboomgaarden?’. De vragen die gesteld werden aan de respondenten zijn terug te vinden in de bijlage van deze studie.

Elk interview werd gestart met het toelichten van het onderzoek en de vraag wat de achtergrond is van de respondent. De eigenlijke opbouw van de interview bestond uit zes of negen vragen, afhankelijk van de categorie waartoe de respondent behoorde, zijnde ‘actief beleid’ of ‘actief betrokken met hoogstamboomgaarden’.

De eerste categorie vragen bestond uit wat men als typisch beschouwt aan het Haspengouws landschap en welke veranderingen men de afgelopen decennia heeft waargenomen. Dit werd voornamelijk gehanteerd om de mensen op weg te helpen met hun verhaal. Dit zorgde voor uitgebreide en spontane antwoorden en zorgde vaak voor een natuurlijke ontwikkeling van het interview. Indien nodig werden er bijkomende vragen gesteld.

Vervolgens werd gepolst naar de mening over hoogstamboomgaarden en hoe deze zich ontwikkeld hebben en zouden moeten ontwikkelen in de toekomst. Als afsluiter werd ook gepolst hoe de respondenten stonden tegenover hoogstamboomgaarden als erfgoed. Voor eigenaars werd er eerst dieper ingegaan op de vragen wat betreft de werking, de huidige toestand van hun eigen boomgaarden, toekomstplannen, subsidiemogelijkheden en bezorgdheden. Elke respondent kreeg de tijd en vrijheid om zijn mening zo uitgebreid als nodig te uiten.

2.5 Dataverwerking

Alle interviews werden digitaal opgenomen met een ‘audio recorder’ (type: Philips Voice Tracer DVT610)³⁷⁸ en later letterlijk uitgeschreven met het transcriptie programma ‘F5’, dit om zo dicht mogelijk bij de uitspraak en visie van de respondenten te blijven.³⁷⁹ Na dit onderzoek werden alle digitale opnames vernietigd. Om de gesprekken zo open mogelijk te voeren werden alle respondenten ingelicht over het onderzoek en werd de anonimiteit verzekerd.³⁸⁰ Ondanks het feit dat diverse respondenten aangaven dat anonimiteit niet noodzakelijk was, werd dit toch

---

³⁷⁵ (Migchelbrink, 2016) webpagina

³⁷⁶ (Messely & Dessein, 2010) blz. 7

³⁷⁷ (Messely & Dessein, 2010) blz. 7

³⁷⁸ Een respondent weigerde een digitale opnamen en eenmaal was er door technische problemen een digitale opnamen niet mogelijk. Voor deze interviews werd er gebruik gemaakt van notities.

³⁷⁹ Het transcriptieprogramma ‘F5’ voor Mac bestaat eveneens voor Microsoft onder de naam ‘4F’.

³⁸⁰ Op vraag van de respondent werd de anonimiteit van 1 interview contractueel vastgelegd.

gehanteerd binnen het onderzoek om de verwerking van de resultaten zo gelijk mogelijk te laten verlopen. De anonimiteit is verder een uitdrukkelijke keuze van de onderzoeker. De transcripten werden daarna geanalyseerd via open codering.³⁸¹

Voor de analyse van de interviews werd er gewerkt met het programma 'NVivo 11'. Bij open codering start men met het labelen van tekstfragmenten op basis van inhoud, waarbij er zo dicht mogelijk bij de originele inhoud blijft en nog niet veel gaat interpreteren. Elk tekstfragment krijgt een code. Indien een code meerdere malen voorkomt wordt de code een concept. Nadat alle transcripten gecodeerd zijn, worden de concepten geordend en onderlinge verbanden gemaakt. Dit resulteert in categorieën. Per code krijgt men een overzicht van de verschillende tekstfragmenten op basis daarvan worden nieuwe categorieën en verbanden gelegd. Daarna worden de categorieën en onderlinge verbanden verder geïnterpreteerd en benoemd.³⁸²

Op deze manier leverde de analyse 119 codes en concepten op. Na zeven interviews werden de codes herverdeeld in 4 categorieën met onderverdeling in 19 concepten en 100 codes. Dit leverde uiteindelijk vier afzonderlijke categorieën op die gerelateerd konden worden aan de onderzoeksvragen.

Waarneming van het landschap

- **Fruitstreek met unieke kenmerken**
  - Fruitteelt als landschapsdrager
  - Hoogstamboomgaarden als visueel element
  - Verzichten
  - Glooiingen/ steile hellingen
  - Fruit/Bloesems
  - Akkerbouw
- **Veranderingen in het landschap negatief/positief**
  - Hagelnetten en overkappingen
  - Hagen in het landschap
  - Hoogstam vs. Laagstam
  - Verstedelijking van dorpen
  - Verwaarlozing/verdwijnen hoogstamboomgaarden
- **Fruittelers**
  - Fruittelers niet uitgesproken negatief tegenover hoogstamboomgaarden
  - Overgang akkerbouw naar fruitteelt
- **Erfgoed**
  - Barrieren
  - Geen mening wat betreft erfgoedwaarde
  - Hoogstamboomgaarden als erfgoed
  - Oude rassen en variëteiten
- **Reden van Behoud**
  - Weides voor paarden
  - Pacht van hoogstamboomgaard
  - Behoud omwille van de emotionele waarde/ melancholie
  - Behouden voor de familie
  - Landschap

³⁸¹ (Messely & Dessein, 2010) blz. 6

³⁸² (Messely & Dessein, 2010) blz. 6

- Variëteiten, diversiteit

Het verdwijnen van hoogstamboomgaarden

- **Geen toekomstperspectief**
  - Geen gebruik van hoogstamboomgaarden
  - Geen economisch nut
  - Geen toekomst voor hoogstam binnen de professionele sector
- **Indirecte oorzaken voor het verdwijnen van hoogstamboomgaarden**
  - Er wordt geen onderzoek meer naar hoogstambomen gevoerd
  - Eigenaar geen toekomstplannen
  - Gebrek aan respect/vandalisme
  - Gebrekkige interesse
  - Rooipremies
  - Ruilverkavelingen
  - Stormschade
  - In het verleden subsidies voor het verwijderen van hoogstambomen
  - Veranderende teelttechnieken
  - Verdringen hoogstam door laagstam
  - Weinig activiteit in hoogstamboomgaarden
  - Weinig mensen snappen het landschap
  - Ziektes beperken de aanplantkeuze
  - Negatieve houding politiek
- **Waarom eigenaars hoogstambomen niet vervangen**
  - Grote investeringen
  - Hobbyteler - Te hoge BTW
  - Intensivering van de landbouw
  - Moeilijk onderhoud van hoogstambomen
  - Problemen met heraanplanting
  - Slechte grond voor hoogstambomen
- **Ziekten en plagen**
  - Aanvragen tot kappen van bomen
  - Achterstallig onderzoek
  - Bacterievuur
  - Besproeien van hoogstamboomgaarden tegen ziektes gebeurt niet
  - Kersenvlieg
  - Little Cherry virus

Overheid en beleid

- **Bescherming hoogstamboomgaarden**
  - Verlies bouwgrond
  - Bedrijfsuitbreiding wordt bemoeilijkt
  - Fruittelers negatief tegen bescherming hoogstamboomgaarden/dynamisch landschap
  - Grondschaarste
  - Slechte opvolging hoogstamboomgaarden
  - RUP/agressieve beschermingen
  - Wetgeving

- **Gebrek aan informatiepunt/meldingspunt**
  - Gebrek aan informatie omtrent hoogstamboomgaarden
  - Gebrek informatie subsidies

- **Gebrek aan bekendheid/zichtbaarheid/ondersteuning van instanties, verenigingen en initiatieven**
  - Boomgaardenstichting
  - Goedgeplukt.be
  - Regionaal Landschap
  - Natuurverenigingen
  - Samenwerking van verschillende partners

- **Lasten en lusten**
  - Gelijk verdelen van lasten en lusten bekomen
  - Gemeentes/Provincie moeten boomgaarden aankopen
  - Last instandhouding niet voor fruitkwekers
  - Subsidies zijn te laag of te traag

- **Problemen bij subsidies**
  - Subsidies aangevraagd maar niet gekregen of te verkrijgen
  - Subsidies voor het aanplanten van hoogstamboomgaarden
  - Subsidies voor het aanplanten van meidoornhagen
  - Subsidies voor onderhoud van hoogstamboomgaarden

Toekomstperspectief op hoogstamboomgaarden

- **Initiatieven/ te ondernemen acties**
  - Aanplanten van nieuwe hoogstamboomgaarden bomen
  - Afstemmen landbouw op toerisme
  - Afstemmen van landbouw op natuur

- **Toerisme (positief/negatief)**
  - Bloesem toerisme
  - Fietstoerisme
  - Hot spots
  - Uitkijkpunten/vergezichten
  - Immaterieel erfgoed

- **Natuur**
  - Diversiteit
  - Ecosysteem
  - Milieu
  - Biologische fruitteelt
  - Hagen rond hoogstamboomgaarden

- **Subsidies**
  - Subsidies voor fruittelers
  - Subsidies voor kleinere spelers
  - Subsidies voor landschap

- **Wat moet er gebeuren in de toekomst**
  - Verwerken van fruit uit hoogstamboomgaarden

- Insectenvallen/onderzoek
- Omvang van hoogstamboomgaarden
- Overheid moet ingrijpen
- Speelboomgaarden
- Nul operatie bij verplichte instandhouding
- Stimuleren, niet beschermen
- Niet aan een soort blijven hangen
- Locatie van hoogstamboomgaarden (her)bekijken
- Mentaliteitsverandering nodig landbouwers

2.6 Representativiteit van het onderzoek

Een belangrijke vraag die gesteld moet worden, vooraleer de resultaten gelezen worden, is de representativiteit van de onderzoekresultaten. Om de onderzoeksresultaten representatief te kunnen noemen, moeten de respondenten uit het onderzoek overeenkomsten vertonen met de maatschappelijke samenstelling van het casestudiegebied. Bijkomend criterium dat vooropgesteld werd, is dat de respondenten een bepaalde betrokkenheid hebben met hoogstamboomgaarden. In dit geval 'actief beleid' of 'actief betrokken met hoogstamboomgaarden'.

Binnen de groep 'actief beleid' kan men vaststellen dat het aantal respondenten laag is. In totaal zijn er 5 respondenten die een politieke betrokkenheid vertonen. Kanttekening die hierbij gemaakt moet worden is dat 2 respondenten politiekambt bekleden. De overige 3 respondenten hebben een louter adviserende rol gehad. Er kan gesteld worden dat de groep 'actief beleid' te klein is om een werkelijk representatieve weergave te bekomen van het beleid. Daarnaast ontbreken binnen deze groep enkele belangrijke actoren die van belang zijn voor zowel de bestuurlijke- als uitvoerende macht.

De groep 'actief betrokken met hoogstamboomgaarden' geeft een grotere representativiteit weer. Binnen deze groep werden 15 interviews afgenomen van 18 respondenten. Demografisch is deze groep representatief binnen de werkelijke maatschappelijke context. De grote diversiteit aan achtergronden van de betrokkenen respondenten geeft ook een voldoende contrast tussen de gegeven antwoorden binnen de groepen.

Samengevat, de groep 'actief beleid' kan niet als representatief beschouwd worden, maar geeft wel inzichten in bepaalde visies en tendensen. De groep 'actief betrokken' is wel voldoende representatief om bepaalde conclusies aan te onttrekken.

2.7 Resultaten

De resultaten van het onderzoek werden uitgewerkt aan de hand van vier categorieën die verkregen werden na het herstructureren van de codes die voortvloeiden uit de interviews. Elk onderdeel zal worden toegelicht en aan de hand van citaten uit interviews worden geïllustreerd.

2.7.1 Waarneming van het landschap

Voor Haspengouw wordt vaak aangehaald dat het landschap een van de sterkste punten is van deze streek. Vandaag wordt het algemeen begrip 'landschap' gedefinieerd als de synthese van hoe wij onze omgeving waarnemen, met de levende en de niet-levende elementen en alles wat de mensen daaraan toegevoegd hebben.³⁸³ Het ingerichte land draagt ook de stempel van zijn makers en krijgt daardoor een herkenbare identiteit. Zo kreeg het begrip landschap niet alleen

³⁸³ (Bosch, 2014) blz. 8

een territoriale betekenis, maar terzelfder tijd ook een beeld.³⁸⁴ De waarneming van het landschap is echter uiteenlopend en afhankelijk van persoon tot persoon. Hoe wij het landschap waarnemen, wordt gekleurd door kennis en geboortachtergrond. Dus welke sterktes (of zwaktes) er naar voor komen is dus afhankelijk van persoon tot persoon.

*“Het typische aan Haspengouw is glooiingen, bloesem en de fruitteelt.”
(R010, anoniem interview, 31 mei 2017)*

*“De boomgaarden hé. Alle ja, de landbouw, fruit hé. Mais en andere landbouw. Maar vooral vlak en veel fruit en serres. En veel bebouwing. Overal een beetje. Overal neer geploft. (...) In de winter zie je overal die serres en opslagplaatsen. Aardbeiserres komen elk jaar bij, ik vind dat niet schoon. Dat valt mij wel.”
(R018, anoniem interview, 4 december 2017)*

Samengevat halen de respondenten de volgende punten aan als belangrijkste kenmerken van het landschap:

- Glooiingen en hellingen;
- De bloesems;
- Fruitteelt en akkerbouw;
- Hoogstamboomgaarden;
- Uitkijkpunten en vergezichten.

Foto 12: Zicht op de aanloop van de Vallei van de Cicindria (Bevingen, Sint-Truiden, Limburg) Bron: © J. Claes

De hoogstamboomgaarden worden wel als landschapskenmerk van Haspengouw benoemd, maar wordt het vaak niet als eerste aangehaald. De respondenten spreken pas over hoogstamboomgaarden als er op microniveau over landschap gesproken wordt. De eigenschappen als “openruimte” en “het tegengaan van vervlakking” worden door de respondenten vaak toegekend aan landschapselementen als hoogstamboomgaarden maar ook aan hagen, knotbomen, populieren, enz.

³⁸⁴ (Antrop, M., & Van Eetvelde, V). (sd).

“Een beetje verscheiden, het is hier nu in de streek vrij eenzijdig, laagstam pitfruit in de directe streek. Als je meer het heuvelende landschap van Gelmen heb je flink nog wat hagen enzo, meer nog divers dan hier direct in de streek nog wel. Hier zijn ook de hoogstammen zo goed als volledig verdwenen. Vlak landschap geworden.”
(R004, anoniem interview, 28 mei 2017)

De veranderingen in het landschap die waargenomen worden door de respondenten zijn:

- Hagelnetten en overkappingen;
- Hagen in het landschap;
- Hoogstam vs. Laagstam;
- Verstedelijking van dorpen;
- Verwaarlozing/verdwijnen hoogstamboomgaarden.

Een van de veranderingen die algemeen wordt waargenomen door de respondenten is de intensivering van de fruitteelt en landbouw. De doorgedreven intensiviteit van de teelt zorgt niet alleen voor de schaalvergroting van de percelen, maar zorgt ook steeds meer voor de afwezigheid van de landbouwer en vee in het landschap. Of met anderen woorden het geanimeerd leven verdwijnt van de velden.

“Als je ziet hoe dat op 40 jaar tijd van akkerbouw naar fruitteelt gegaan is, dat is ongelooflijk!”
(R005, anoniem interview, 28 mei 2017)

Ontwikkelingen van recentere datum binnen de intensieve laagstamteelt in het landschap zijn de zogenaamde ‘hagelnetten en overkappingen’. Hagelnetten zijn ‘anti-hagel-constructies’ die als doel hebben tijdens hevige hagelbuien de potentiële oogst zoveel mogelijk te vrijwaren. De constructies bestaan doorgaans uit fijnmazige netten op palen die opgespannen worden over de bomenrijen en plantage heen. Afhankelijk van welke constructiemethode die wordt toegepast, zal de aanwezigheid in het landschap kleiner of groter zijn.

Voorheen waren deze constructies ook onderhevig aan strikte bouwschriften. Sinds het wijzigingsbesluit in de Vlaamse codex voor Ruimtelijke Ordening van 15 juli 2016 is deze wet versoepeld. Hierdoor heeft de fruitteeler of landbouwer enkel nog een meldingsplicht. Welke invloed dit zal hebben op het landschap zal de toekomst nog moeten uitwijzen.

De aanwezigheid van de hagelnetten wordt enkel door de respondenten uit de groep “actief betrokken met hoogstamboomgaarden” vermeld. De respondenten laten zich over deze ontwikkeling negatief uit.

“Het landschap dat ik nu zie, dat is echt lelijk aan het worden. Die grote plantages met grote overkappingen, wat heeft dat nog te maken met landschap!? Als dat economische moet, oké, wie ben ik hé?”
(R007, anoniem interview, 29 mei 2017)

Een (bijberoep) fruitteeler weet het conflict tussen zowel de beschermde hoogstamboomgaarden als overkappingen bij laagstam interessant te verwoorden. Hierbij stelt hij dat zowel de regelgeving omtrent het plaatsen van hagelnetten als het beschermen van hoogstamboomgaarden in conflict gaan met de erfgoed- en esthetisch waarde van zowel de hoogstamboomgaarden als het landschap en trekt hierbij het nut van de bescherming in vraag maar even zeer de regelgeving omtrent de ruimtelijke ordening wat betreft hagelnetten.

*“Ik lig 200 meter verder van een beschermde hoogstamboomgaard, ik heb laagstam, ik zet er een overkapping. Ik heb normaal gezien een meldingsplicht, normaal moet ik onder de 3,5 of 4 meter blijven, dan is er geen enkel probleem. Je moet mij eens vertellen wat de waarde is voor het landschap? Daar heb je hoogstam en daar heb je een hoop plastic staan. Dat is absurd. Ik vind het absurd.”
(R010, anoniem interview, 31 mei 2017)*

Ondanks de negatieve houding over deze ontwikkeling aanvaardden de groep recreatieve telers dat dit een al dan niet noodzakelijk kwaad is. De respondenten geven aan dat dit zoveel mogelijk binnen de perken dient te blijven. Het stoort visueel in het landschap en valt volgens de meeste respondenten niet te verzoenen met de toeristische sector.

Er worden ook positieve veranderingen opgemerkt door de respondenten. De afgelopen jaren wordt het aanplanten van hagen in het landschap beschouwd als een goede zaak is. De respondenten die actief zijn in de professionele teelt halen verscheidene positieve eigenschappen aan. Op de eerste plaats zal het belang ervan toenemen voor het reduceren van opstuwend sproeiresidu's in plantages. Door het aanplanten van hagen vormen zij een natuurlijke buffer tussen aangrenzende waterlopen, plantages, landbouwgronden en wegen.

*“Men heeft de hagen weg gedaan, de hoogstambomen weg gedaan men heeft laagstam in de plaats gezet. Die klik zal moeten terug komen, we gaan terug gaan van het omzomen van percelen niet om het af te bakenen tegen indringers maar gewoon om van binnen naar buiten uit de gewasbeschermingen binnen te houden, de drift reductie mag niet meer in het oppervlaktewater terecht komen, ook niet op de weg, water loopt naar de beek. We gaan terug een beetje naar het verleden moeten, de hagen zijn weg gegaan en we gaan een evolutie krijgen naar die look in het landschap wat op zich niet mis is. Want als je naar Nederland rijdt waar die hagen wel nog zijn. Dat is prachtig.”
(R002, anoniem interview, 3 april 2017)*

Ook de functie als waardplant komt naar voren. De hagen kunnen dienen als rustplek voor nuttige dieren en insecten, maar kunnen ook vroeg aangeven of er bepaalde schadelijke insecten in de plantage aanwezig zouden zijn. Op het vlak van onderhoud worden geen uitgesproken bezwaren gemaakt. Vroeger was dit wel een probleem en één van de redenen waarom deze hagen verdwenen. Door de ontwikkeling van nieuwe machines is het onderhoud zo vereenvoudigd dat dit nog nauwelijks een probleem vormt.

*“Wij hebben wel al onze percelen omhaagd naar bio toe om af te scheiden. (...) Daar zit Spork in, Ligustrum, Gelderseroos, Hondseroos. Er zit heel wat in. Gemengde hagen. Altijd 3 plantjes... er zit ook Klimop in. Ikzelf ben ook imker. Dus ook beetje gekeken naar de bloeitijdstippen dat die niet binnen de zelfde bloeitijdstip vallen als de fruitbomen toe (concurrentie) zoals bijvoorbeeld Spork, dat bloeit de ganse zomer. Naar ontwikkeling toe, heel veel nuttige hebben stuifmeel nodig om te overleven, dus die kunnen daar dan overleven.”
(R006, anoniem interview, 30 mei 2017)*

Het merendeel uit de groep “actief betrokken met hoogstamboomgaarden”, zowel professioneel als particulier geven aan dat ze niet snel, of zelfs nooit uit eigen beweging de hagen zouden aanplanten. Het overgaan tot aanplant komt vaak na een vraag van het Regionaal Landschap of onder de impuls van subsidies die verkregen kunnen worden.

“Ik ga dat ook doen, een haag aanplanten. Bij mij is het omdat het betaald is, ik lig naast en beek. Ik ga naast die beek een haag aanleggen in 2019 en die haag gaat 2 meter hoog worden. En die ligt aan de noordkant en dus ik heb er geen last van. Er

stonden vroeger hier en daar hagen, kleine landschapselementen. Als ik die subsidies niet kreeg, dan deed ik het niet.”
(R015, anoniem interview, 2 november 2017)

Hiertegenover staat dat er een terughoudendheid bestaat binnen de professionele voor het aanvragen van subsidies.

“Ik durf er geen subsidies voor aan te vragen. Ik krijg er wel een factuur van, ik kan dat aftrekken van mijn belasting. (...) Het moment dat ik subsidies ga aanvragen dan weten ze dat ze er staat en als ik dan een dag ga zeggen, ik wil ze kwijt dat zij gaan zeggen, je moet ze laten staan.”
(R014, anoniem interview, 2 november 2017)

Voor particulieren en recreatieve telers is het weer minder interessant om veel of lange hagen aan te planten die een grote frequentie van onderhoud vragen. Zij beschikken niet over de nieuwe en zwaardere machines die op industrieel niveau hagen kunnen snoeien. Voor hen betekent dit een bijkomende (zware) last. Geen enkele respondent stond negatief tegenover het aanplanten van hagen, maar het merendeel van de respondenten hadden geen of een beperkt stuk (meidoorn)haag rond hun perceel.

“De haag heb ik niet gevraagd, dat moeten zij maar onderhouden. Ik persoonlijk vind dat een haag moet om landschappelijke reden maar ook om ecologische redenen. Maar er moet ook geld zijn om het te doen. Maar ik vind eigenlijk dat het systeem van Sint-Truiden goed is en haalbaar. Voor een hobby man. Mensen die de grond voor professionele landbouwdoeleinde gebruiken is dat niks, maar die subsidie moet er zijn. Anders zit je in de miserie. Wie gaat dat nu op eigen kosten gaan onderhouden?”
(R007, anoniem interview, 29 mei 2017)

Uit de interviews komen diverse erfgoedwaarden naar voren betreffende hoogstamboomgaarden. In vergelijking met de decretaal bepaalde erfgoedwaarden die op het beleidsniveau gehanteerd worden, konden aan de hand van de antwoorden de volgende 5 van de 13 gedefinieerde waarden naar voren :

- Culturele waarde
- Esthetische waarde
- Historische waarde
- Ruimtelijk-structurerende waarde
- Wetenschappelijke waarde

Opvallend is dat alle respondenten uit de groep “actief betrokken met hoogstamboomgaarden”, die niet (meer) professioneel bezig zijn met fruitteelt of landbouw, een sterke band hebben met hun boomgaarden. Het element van “emotionele waarde” wordt op beleidsniveau (erfgoedwaarde) of door experts niet meegenomen in een beleidskader wat betreft onroerend erfgoed. Binnen het domein van Immaterieel erfgoed is deze waarde dan weer sterk aanwezig.

“Ja, ik heb daar tegenover gewoond en dat was mijne pa had daar al willen bouwen, maar die is jong gestorven. Ik heb daar liggen leren als ik van school kwam in de zomer dan ging ik met mijn deken de wei in, die grond ligt in mijn hart ik wil die niet kwijt. (...) Ja, want wat brengt die wei mij op? Niks.”
(R013, anoniem interview, 23 oktober, 2017)

In de groep “actief beleid” stelt men duidelijk dat we moeten blijven geïnvesteerd worden in hoogstamboomgaarden en in het sensibiliseren van mensen. Binnen deze groep wordt het

belang van het erfgoedverhaal aangehaald. Als dit niet op een visuele manier in het landschap zichtbaar blijft en als het verhaal niet verteld wordt, zal de identiteit van de streek veranderen en eventueel zelfs verarmen.

*“Je moet daar op blijven inzetten. Als je dat niet meeneemt in je erfgoed verhaal dan hebben we binnen 20 jaar een heel ander landschap.”
(R001, anoniem interview, 14 april 2017)*

*“Ja ik denk dat we veel meer moeten inzetten, er zijn al veel hoogstamboomgaarden verdwenen, ik denk dat Zuid-Limburg en Haspengouw er ongelofelijk spijt van gaan krijgen op termijn. Ik denk dat we veel te weinig doen om ze te beschermen. (...) Ik heb dat altijd verdedigd. Ik probeer dat zoveel mogelijk te promoten.”
(R003, anoniem interview, 23 mei 2017)*

Doorgaans wordt de erfgoedwaarde vaak gereduceerd tot de boomgaard zelf of de variëteiten (of oude rassen). Een enkeling benoemd de erfgoedwaarde nadrukkelijk. Als er gepolst werd naar de kennis van de mensen op het vlak van de zogenaamde erfgoedwaarde dan kon geen enkele respondent onmiddellijk antwoorden. Ook deelelementen, zoals “barrieren” worden niet onmiddellijk beschouwd als erfgoed. Het wordt louter en alleen beschouwd als een “gebruiksvoorwerp”. De respondenten zijn bekend met de aanwezigheid van de “barrieren”, maar zijn zich er verder niet van bewust. Pas nadat de vraag gesteld is realiseren ze zich de aanwezigheid ervan. Daarnaast kende geen enkele respondent de “online inventaris van onroerend erfgoed”. Anderzijds zijn er ook eigenaars die niet stilstaan met de algemene erfgoedwaarde van het landschap.

*“Dat zijn van die vragen waar ik nooit mee stil sta. Ik denk daar zeker niet over na. Ik weet het niet. Als ik u daar iets van zeg dan zal het zijn om u een plezier te doen. Ik ben er zeker niet tegen. Het is zo een beetje van doe maar. Als ze er zijn, zijn ze er. Ik ben er helemaal niet mee bezig.”
(R019, anoniem interview, 11 december 2017)*

*“Euhm, buh (Lacht). Wat is erfgoed hé. Ik kan daar moeilijk over uitspreken. Als je aan erfgoed denkt dan denk je voornamelijk aan gebouwen. Als dat blijkt tot ons erfgoed behoort. Dat is typisch van hier, dus waarom niet. Voor mij maakt dat weinig uit. Heeft toch te maken met politiek? Voornamelijk voor het beleid enzo niet?”
(R018, anoniem interview, 4 december 2017)*

Uit het onderzoek komt sterk naar voor dat het grootste deel van de respondenten de erfgoedwaarde niet onmiddellijk herkennen. Het landschap wordt sterk gewaardeerd als geheel, maar krijgt maar een beperkte erfgoedwaardering. Als er gevraagd wordt naar de individuele erfgoedwaardering op het vlak van hoogstamboomgaarden, hagen of “Barrieren” is deze nauwelijks aanwezig.

2.7.2 Het verdwijnen van hoogstamboomgaarden

Het verdwijnen van hoogstamboomgaarden is een feit. Alle respondenten zijn het er over eens dat het aantal boomgaarden zichtbaar is teruggelopen. De belangrijkste reden die wordt aangehaald is het gebrek aan een duidelijk toekomst perspectief voor de hoogstamboomgaarden. Voornamelijk binnen de groep “actief beleid” en de recreatieve telers is het behoud van hoogstamboomgaarden nuttig en zinvol, dit betekend niet dat de respondenten dit haalbaar vinden voor de toekomst. De reden van behoud wordt vaak ingegeven door een nostalgische of esthetische waarde. Maar een deel van de respondenten vinden het ook

belangrijk om de streekeigenheid te behouden en de ecologische waarde van hoogstamboomgaarden verder te promoten.

“Ik vind dat niet meer dan logisch. Ik moet toch een afscheiding plaatsen, dan wil ik dat op een manier doen da zoveel mogelijk geïntegreerd is met de omgeving en streekeigen. Dus ik kijk daar zeker naar. Ik vind dat niet meer dan logisch. Het gaat niet om wat ik graag zie maar om wat het beste passen in het geheel. Je moet duurzaam omgaan met je omgeving want anders is ze er binnenkort niet meer. Ik snap niet dat iedereen daar van wakker ligt.”
(R018, anoniem interview, 4 december 2017)

Over het algemeen wordt de ecologische waarde binnen de groep recreatieve telers vaak aangehaald als reden voor behoud. Binnen de groep professionele telers is de ecologische waarde wel aanwezig, maar ze is voor deze groep niet belangrijk genoeg om de boomgaarden te behouden. Men stelt vaak dat de hoogstamboomgaarden verouderd zijn, verwaarloosd worden, lage rentabiliteit hebben en een bedreiging vormen voor de hedendaagse fruitteelt. Ook al is dit laatste niet bewezen, toch is het vaak een aangehaald punt binnen de professionele sector.

“We hebben vroeger zelf hoogstam en halfhoogstam gehad. We hebben veel stukken aangekocht die er nog waren of verwilderd waren, en ik denk dat dat eruit gegaan is omdat op economisch gebied op laagstam gemakkelijker is om te behandelen, anders kom je er niet. Het is gemakkelijker. Arbeid, andere arbeid. Veiligheid, niet meer op zo een hoge lader kruipen. Zoals alles geëvolueerd, je ziet nog enkele weiden. Maja, die bomen worden ook niet onderhouden. Wij hebben ooit van de teeltvereniging tehorengeregen van “stop nu alstublieft met die oude kersensoorten te brengen”. (...) Tot 1996 hebben wij geplukt op hoogstam. En toen werd ons verboden (door de veiling) om die kersen nog te brengen.”
(R016, anoniem interview, 4 november 2017)

Het zijn voornamelijk de veilingen die in het midden van de jaren 1990 gestopt zijn met het aannemen van hoogstamfruit voor de handel. Toch worden hier en daar nog door huis aan huisverkoop of op speciale “bio- of voedingsmarkten” wat hoogstamfruit verkocht. Doordat het hoogstamfruit geen afzet meer vindt binnen de groothandel is het gebrek aan economisch nut binnen de groep van professionele telers het grote struikelblok. Dit in combinatie van een grond schaarste die er zou heersen binnen het grondgebied van Sint-Truiden.

“Ik blijf daar op terug komen. Als dat niet meer rendabel is... je moet verder. Iets wat niet meer opbrengt, dan wordt dat afgeschreven en dan moet je met iets nieuw starten. Ik vind dat ze teveel op de kap van andere mensen zitten. Dat blijft voor mij de struikel blok. Dat is zeker mooi maar niet van deze tijd. Doet het in Bokrijk.”
(R013, anoniem interview, 23 oktober, 2017)

Een hoogstamfruitteler spreekt de professionele laagstamteelt en groothandel (fruitveilingen) tegen. Hij stelt duidelijk voldoende afzet te vinden voor zijn producten. Hier kan de vraag gesteld worden als de consument de groothandel bepaald of de groothandel het consumentengedrag bepaald.

“In de Wallen is het heel ander cliënteel. Die Wallen tegen Brussel, de buurt van het Europees parlement, dat is fantastisch. Je kan dat niet geloven. Die mensen zijn geïnteresseerd en die stellen vragen en dan moet je die hele uitleg geven(...) Als je dan zei dat die oude soorten hier nog staan dan zijn die mensen blij, maar dat vraagt wat uitleg. Ik vind dat je die moet geven, maak daar tijd voor. Ik stond daar een keer, ne regen dag. In het centrum van Namen. En dan legde wij zaken, alles was aan de zelfde prijs en dan konden de mensen nemen wat ze wouden. (...) Wij hadden

dan een tent waar je goed onder kont(...)Het was zo goed als op. Hier zijn nog mensen, maar niet veel.”
(R017, anoniem interview, 24 oktober 2017)

Er worden ook veel indirecte redenen uit het verleden aangehaald voor het verdwijnen van hoogstamboomgaarden. Zo zijn de veranderde teeltechnieken van na 1945, maar voornamelijk de rooipremies uit de jaren '70 die er voor hebben gezorgd dat er in een hoog tempo een terugval was van hoogstamboomgaarden. Deze elementen worden ook in de literatuur uitvoerig beschreven. Wat de echte impact was op het landschap door deze regelgeving en rooipremies valt op dit moment niet met honderdprocent zekerheid te achterhalen. De reden dat de rooipremies uit de jaren '70 nog vaak aangehaald worden als reden is voornamelijk te wijten aan de gemiddelde leeftijd van de respondenten.

“In de jaren 50 zijn daar ontwikkelingen gebeurd op de manier dat men het uitvoerde. De manier van toen was niet meer lonend en dan is de manier ontstaan zoals nu. Een combinatie van fruitteelt en landbouw, daarom vind je hier in Sint-Truiden zoveel mensen die de twee doen. Met laagstam kan een fruitteeler zijn heel familie te werk stellen. Bij hoogstam ging dat niet.”
(R011, anoniem interview, 26 mei 2017)

Het inkrimpen van het areaal hoogstambomen heeft uiteraard ook te maken met het feit dat er niet (voldoende) nieuwe aanplantingen gebeuren. De vraag is echter waarom dit niet gebeurt. Binnen de groep van respondenten die “actief betrokken zijn met hoogstamboomgaarden” zijn het voornamelijk de recreatieve telers aangegeven dat de naaste familie zoals kinderen en/of kleinkinderen geen tijd hebben of interesse voor het onderhoud van een boomgaard. Vaak is er ook sprake van goede wil binnen de familie maar wordt aangegeven dat binnen de huidige maatschappelijk context het niet meer mogelijk is om een intensieve aanplanting te onderhouden.

“Ja, ik denk dat mijn dochter wel interesse heeft. Ze heeft een paard gekocht enzo. Die gaat dat behouden, die vind dat schoon en nuttig. Ze is heel milieu bewust, het is toch geen bouwplaats. Of die een boom gaat vervangen ofzo... dat weet ik nog niet.”
(R004, anoniem interview, 28 mei 2017)

Het ontmoedigt de eigenaars om voor de volgende generatie nieuwe bomen aan te planten. De respondenten stellen ook de interesse van de jeugd in vraag. Als er op dit onderwerp wordt ingaan dan verwijzen de meeste respondenten naar hun eigen (klein)kinderen.

“Maar als ik mij dat dan voorstel, die mensen die daar langskomen, die jonge mensen, want daar is ook een wandelpad. Vragen die zich niet af wat daar staat? Voor wat is dat goed? Wat is dat voor iets? Dat wordt niet in vraag gesteld.”
(R005, anoniem interview, 28 mei 2017)

De groep recreatieve telers geven aan dat ze de boomgaard niet snel zullen verkopen en dat de erfgenamen die beslissing op zich zullen moeten nemen. Alle respondenten die een dergelijke reden opgeven op niet te verkopen doen dit om emotionele redenen. Alle respondenten hebben hun boomgaard uit vererving met uitzondering van een respondent die de boomgaard aankocht van familie. De meeste boomgaarden zijn doorgaans tussen de 50 en 100 jaar in familiebezit. Hierdoor is bij de meeste respondenten een diep gewortelde emotionele band ontstaan met de betreffende boomgaarden en geven ze ook aan dat het fijn zou zijn moest dit verder gaan naar de volgende generaties. Een respondent geeft aan dat hij de grond zou verkopen als de last te groot wordt. Toch weegt de emotionele waarde sterker door om dit niet te doen.

“Ik behou hem omdat het een erfstuk is. Eventueel als kinderen het willen overnemen dan zal ik terug investeren.”
(R012, anoniem interview, 5 juni 2017)

Gebrekkige handhaving (opvolging) van hoogstamboomgaarden is een ander punt dat wordt aangehaald dat zowel oude als nieuwe boomgaarden langzaam verdwijnen. Hier staan de groepen “actief in beleid” en “actief betrokken met hoogstamboomgaarden” sterk verdeeld. De groep van het “actief beleid” ervaart dat de handhaving voldoende of goed gebeurt.

“Daar wordt controle op gedaan. Ja ja. Je ziet dat wekelijks die kapvergunningen. Mensen vragen dat omdat die bomen te oud geworden zijn, dat ze dood zijn, ziektes hebben en dat ze die dan willen opruimen. Dat is een opdracht.”
(R001, anoniem interview, 14 april 2017)

Een andere respondent uit het “actief beleid” beweert dat de handhaving niet gebeurt of niet voldoende.

“Er zijn er met de storm heel veel verdwenen. En die zijn niet verdwenen in de storm. De storm is gebeurd op 23 juni. Maar dat de meeste verdwenen zijn op 24, 25, 26, 27 en 28 juni als je begrijpt wat ik bedoel. Dan zagezegd ze zijn gevaarlijk en worden omgekapt. Dus zolang je geen handhaving doet, dat heb ik al 10 keren gezegd (...) zolang je geen handhaving doet, en je zou ze perfect kunnen tellen. Je gaat eens voor de laatste vijf jaar kijken. Hoeveel kapvergunningen zijn er geleverd en je gaat eens lokaal kijken. Je zou iets zien hé. Het wordt niet gecontroleerd.”
(R003, anoniem interview, 23 mei 2017)

Ook de groep van “actief betrokkenen” is verdeeld. Het merendeel spreekt zich eerder negatief uit. In veel aanplantingen worden oude bomen niet verzorgd en de nieuwe aanplanting wordt evenzeer verwaarloosd. De respondenten wijten dit aan het gebrek aan handhaving (opvolging) door de overheidsinstanties. Toch spreken zij gematigd over het probleem en erkennen dat de “slechte” handhaving niet zozeer te wijten valt aan een gebrek van goede wil, maar dat dit ook aan het gebrek van financiële middelen kan liggen.

“Maar je kent het RUP (Ruimtelijk Uitvoeringsplan), als een boom gekapt wordt, dan moet er een nieuwe geplant worden. Maar daar scheelt er iets. De efficiëntie en opvolging is weg. Hier staan nu enkele jonge bomen die dood zijn. (...), maar niemand kijkt wat er moet vervangen worden. Het functioneert niet meer zoals het gefunctioneerd heeft. Die contracten zijn niet meer wat het was. Ik stel vast dat er iets scheelt.”
(R007, anoniem interview, 29 mei 2017)

Andere beweren dat de opvolging soms zelfs agressieve vormen kan aannemen.

“Bedreigingen van “als ze er nou niet snel gaan staan gaat u 5000 euro boete krijgen”. Als we ze niet zouden terug zetten. Wij hadden zo iets van, het is niet economisch rendabel. Wij zijn landbouwers, de gronden die we hebben, dat is onze broodwinning.”
(R016, anoniem interview, 4 november 2017)

In de groep “actief betrokken” respondenten, stellen ze vast doordat andere eigenaars hun boomgaarden verwaarlozen, mensen met een goed onderhouden boomgaard mee in een negatief daglicht gesteld worden. De professionele teelt wijst nog steeds naar de hoogstamboomgaarden als de oorzaak van ziekte en plagen. Terwijl dit in de praktijk nog steeds

niet bewezen is. Hierdoor blijft de vicieuze negatieve cirkel omtrent hoogstamboomgaarden bestaan.

Hierbij moet is het noodzakelijk dat er enkele kanttekeningen worden gemaakt. Bijna alle respondenten passen nu een “intensieve” of “cultuurhistorisch beheer” toe. Dit betekent dat er dat er veel en zwaar werk verlangt wordt van zichzelf. Dergelijk beheer is enkel zinvol als de hoogstamboomgaard wordt gezien als opbrengst- of sierboomgaard. Toch redeneren eigenaars van hoogstamboomgaarden dat dit zo “moet”.

Door het toepassen van een “Extensief” of “Ecologisch beheer” kan de arbeidsdruk aanzienlijk verminderd worden en krijgt de boomgaard een ruiger karakter. Al is hier wel een mentaliteitswijziging nodig om dit “extensief” of “ecologisch beheer” te aanvaarden als gelijkwaardig aan het “intensief” of “cultuurhistorisch beheer”.

2.7.3 Overheid en beleid

Tijdens de interviews kwam de rol van de Provinciale overheid meermaals duidelijk naar voren. Alle respondenten geven aan dat zij moeten ingrijpen voor het behoud van deze relicten. Ze geven onrechtstreeks aan dat de provincie het meest aangewezen is om deze rol te vervullen. Zij staat dicht genoeg bij de regio Haspengouw om te begrijpen welke rol de hoogstamboomgaarden (kunnen) spelen en tegelijkertijd staat ze op voldoende afstand van de gemeentes om belangenvermenging te voorkomen.

Sommigen spreken van een instantie die het beheer op zich neemt met de nodige middelen. Over het algemeen is men het er over eens dat dit cruciaal zal zijn in de overleving van hoogstamboomgaarden. Dit hoeft in de praktijk geen nieuwe instantie te zijn. Zo worden onder andere de ‘Nationale Boomgaardenstichting’, ‘Natuurpunt’ en het ‘Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren’ naar voor geschoven als potentiële kandidaten, maar ook lokale verenigingen kunnen als steun dienen voor de instandhouding en opvolging er van. Zonder een dergelijk orgaan geven de respondenten aan dat de hoogstamboomgaarden onvermijdelijk zullen verdwijnen.

De respondenten zijn het er in het algemeen over eens dat de boomgaarden niet zullen overleven als er enkel op particuliere initiatieven gerekend kan worden. De actieve particuliere eigenaars dunnen stilaan maar zeker uit. De opvolging is in het grootste deel van de gevallen niet verzekerd tot onbestaande.

“Ik ben voorstander dat de overheid zou investeren in X aantal oppervlakte die mooi liggen naar toerisme en toe en locatie daar nieuwe bomen aan te planten. 1 dat de toerist hier wel bij vaart en 2 dat we iets kunnen bewaren. Zeker oude rassen, moet niet alleen met oude rassen, mag ook met nieuwe rassen. Belangrijk is dat we met HGSTM geen belager hebben van de laagstamaanplantigen.”
(R002, anoniem interview, 3 april 2017)

De groep “actief beleid” stelt uitdrukkelijk dat beschermen niet genoeg is. Zoals eerder aangehaald zal door de lokale overheden moeten worden overgaan tot het aankopen en onderhouden van x aantal boomgaarden. Echter staat deze stelling haaks op het feit dat de eigenaars aangeven niet wensen te verkopen.

“Volgens mij is dat het enigste oplossing op termijn (zelf boomgaarden aankopen als gemeente). Maar dan kom je werkelijk op de snijlijn van, wat is uw maatschappij visie en wat is de lopende overheid en de maatschappij. Ik ben grote voorstander van

“Haspengouw, dit is het minimaal aantal hoogstamboomgaarden die je moet bewaren” en we moeten ook uitmaken, wat is ons dat waard. Dan is de volgende discussie, ga je dat doen via privé mensen of ga je dat in overheidshanden nemen. Ik ben voorstander dat in overheidshanden te nemen. Maar je moet er wel een meerderheid voor hebben. Als je morgen moet zeggen, we hebben zoveel hectaren nodig dat betekent dan voor stad X zoveel hectaren en voor stad Y zoveel. Ik ben daar grote voorstander van.”

(R003, anoniem interview, 23 mei 2017)

Op het vlak van bescherming heerst er binnen de groep “actief betrokken” een grote verdeeldheid. Voor een deel van de groep zijn de beschermingen geen probleem. Maar binnen de groep van professionele telers bestaat er een groot ongenoegen om de “gedwongen instandhouding”. Voornamelijk de economische gevolgen zijn problematisch. De gronden kunnen niet bewerkt worden voor een andere teelt. De bomen hebben geen economisch nut binnen het land- en tuinbouwbedrijf en dan is er ook nog het onderhoudswerk dat tijd en geld vraagt. Algemeen geven de respondenten ook aan, dat als de boomgaard niet beschermd was, dat ze hem niet in stand zouden houden.

Wij hebben het gedaan omdat we het moesten, maar als we het moesten aanraden, ik denk het niet. (...) uw werkuren enzo ben je kwijt. Je steekt er altijd aan in.

(R016, anoniem interview, 4 november 2017)

De groep professionele fruittelers roepen op om een vrijblijvende instandhouding te stimuleren en niet te beschermen. Maar hier tegenover staat dat zo goed als alle professionele telers aangeven dat ze zich niet zouden bezighouden met het onderhoud ervan.

“Als je de mensen de gelegenheid geeft om hoogstamboomgaarden aan te leggen of te bewaren. Als je ene professionele bent of een hobby. Dat is een eigen keuze. Ze moeten het aanmoedigen. Al zie ik een professionele dat niet onmiddellijk doen. Maar er zijn er, die dat doen uit nostalgie.”

(R015, anoniem interview, 2 november 2017)

“Die dwangmatige bescherming hebben een averechts effect hé.”

(R014, anoniem interview, 2 november 2017)

Bij vele eigenaars is het idee ontstaan dat er waarde verlies zou zijn op de gronden waar een bescherming op rust. Als argument halen zij doorgaans aan dat de grond niet meer in aanmerking komt voor professionele teelt of dat er geen potentieel meer is tot het omzetten naar bouwgrond. In de praktijk is er tot op heden geen bewijs dat er waarde vermindering is ontstaan of dat eigenaars schade geleden zouden hebben.

Toch staat het buiten kijf dat de beschermingen invloed hebben op de gebruiksmogelijkheden van de percelen. Het ‘dynamische gebruik’ wordt afgeblokt. In uitzonderlijke gevallen hebben de beschermingen wel grote financiële gevolgen. Zo kan een bedrijf niet uitbreiden zonder compensatie binnen het RUP-gebied te voorzien. Dit heeft niet alleen onmiddellijke financiële gevolgen, maar ook op lange termijn. Doordat de procedure lang aansleept, geeft dat inkomstenverlies.

“Ik weet alleen dat het mij plus minus 40.000 euro gaat kosten. Minimaal als ik het RUP kan verleggen, daar zet ik al enkele vierkante meters loods mee hé. Nu moeten ze dat dossier opmaken en dan zien we. (...) Ik dacht kunnen we dan niet samen de bouwaanvraag doen om tijd te winnen maar dat gaat niet. Dus moeten we eerst die papiermolen. Ik weet alleen dat het volgende seizoen weer het zelfde is. Plus, nu zijn de leningen goedkoop, wie zegt dat over 2 jaar nog zo is.”

(R020, anoniem interview, 11 december 2017)

Een andere ongerustheid is volgens de respondenten de zogenaamde “willekeur” van percelen die beschermd worden. Als er gevraagd wordt naar hun kennis over de hoe de bescherming tot stand kwam, dan blijkt dat de respondenten geen achtergrondkennis hebben over de selectieprocedures.

*Aan het wachtbekken was er een perceel dat niet was opgenomen in het verplichte RUP, dat is een perceel dat je wel eens had kunt opnemen, en dat lag er niet in. En dat perceel was gewoon zo slecht, dat je er toch niks anders van kon maken. Weet je niet, zo slecht waren ze dan. En dat komt dan in aanmerking, je kan er toch niks anders mee doen. Dan bomen aan te planten. Ze hadden bepaalde criteria.. pff.
(R015, anoniem interview, 2 november 2017)*

2.7.4 Toekomstperspectief voor hoogstamboomgaarden

De aanwezigheid van hoogstamboomgaarden in Haspengouw is de afgelopen jaren sterk terug gelopen en wordt door de respondenten uit de groep “actief beleid” en de recreatieve telers uit de groep “actief betrokken” als betreurenswaardig ervaren. Binnen de groep “actief betrokken” heerst er een duidelijke verdeeldheid tussen de recreatieve telers en de professionele telers. De professionele telers beschouwen het verdwijnen van de hoogstamboomgaarden als een natuurlijk proces van de bedrijfsontwikkeling. Innovatie en rendement staan voorop.

Ondanks het feit dat het eigenlijke economisch nut van hoogstamboomgaarden verdwenen is, beschouwen het merendeel van de respondenten het behoud ervan van belang voor de leefbaarheid van het landschap (open ruimtes en dynamisch landschap) en voor de toeristische sector. Ook het ecologische belang van hoogstamboomgaarden wordt door het merendeel van de respondenten niet vergeten.

*“Voor mij is het zo... ten eerste het landschappelijk element en ten tweede de variëteiten aan zich. Omdat je gaat geen enkele laagstam plantage vinden waar die variëteiten nog in terug te vinden. Niemand kweekt die nog en als wij dat niet blijven in stand houden zeg maar dan gaan ze misschien wel verdwijnen. (...) Voor mij is dat een stukje authenticiteit dat er mee gepaard gaat. Het is een stukje van uw cultuur, het zijn uw wortels bijna letterlijk en figuurlijk. Zo ervaar ik dat. Dat gaat voor mij naar mijn grootouders, mijn overgrootouders. Alle, dat is een stuk cultuur. Dat is cultureel erfgoed.”
(R009, anoniem interview, 16 oktober 2017)*

De toekomstvisie voor het behoud is uiteenlopend. Voor de recreatieve telers uit de groep “actief betrokken”, wordt behoud voornamelijk ingegeven vanuit een nostalgische beweegreden. De geïnterviewde beleidsmakers geven aan dat vooral het ecologisch belang een van de belangrijkste aanknopingspunten is om het behoud op politiek niveau (actief beleid) aan te halen. Het toeristische belang staat doorgaans op een even hoog niveau om te verdedigen, uiteraard omdat dit ook een rechtstreeks economisch gegeven bevat in de regio. Het behoud om erfgoedkundige reden blijkt tot op heden nog geen doorslaggevende factor te zijn op het vlak van behoud.

“Maar de andere elementen moeten er ook zijn. Dat is recreatie en het toerisme, ook economische factor. (...) Dat is voor mij een geheel en ik heb altijd geijverd dat dat samen zou kunnen gaan. (...)Recreanten, jagers en sporters van die ruimte gebruik moeten kunnen maken zonder ruzie te maken, die moeten elkaar verstaan en daarin zou een gemeentelijke overheid.. en ik heb dat proberen te doen maar ik ben er niet voldoende in geslaagd, en trouwens, een gemeente is nog niks, het moet overal zijn.”

Dat is wat ik daar over denk. En daarin landbouwers, voor het landschap misschien belangrijk zijn. Je krijgt geen mensen naar hier als je geen landschap te bieden hebt. Dat moet aangenaam zijn en dat moet een ecologische wegen zijn. Die holle wegen moeten een verbinding zijn tussen ecosystemen zijn. Zo zie ik dat.”
(R007, anoniem interview, 29 mei 2017)

Het behoud van hoogstamboomgaarden wordt door het merendeel van de respondenten gekoppeld aan behoud van andere landschapselementen. Zo komt het belang van hagen algemeen binnen het onderzoek op een positieve wijze naar voren. Ook het behoud van holle wegen wordt in beperkte mate benoemd door verschillende respondenten. De reden dat deze elementen een positiever imago hebben, zou te wijten kunnen zijn dat het behoud van deze elementen veel meer ingeburgerd is dan hoogstamboomgaarden. De campagnes rond het behoud van dergelijke landschapselementen zijn al veel langer een speerpunt binnen de landschapsontwikkeling.

De reden voor behouden was sterk uiteenlopend. Ook op welke manier men dient om te gaan met het behoud is uiteenlopend. Vaak varieert de houding tijdens het interview. Het behoud van de oude boomgaarden wordt als noodzakelijk beschouwd. Een beperkt aantal respondenten vindt dat een nieuwe aanplanting “kunstmatig” is en eerder decoratief, toch wijzen zij het niet af. Tijdens het interview neemt men eerst een ja-nee stelling in, om dan tijdens het verder verloop van het gesprek een gematigdere houding aan te nemen. Deze ontwikkeling geldt voor zowel positieve als negatieve antwoorden.

“Zelf sta ik er positief tegenover naar beeld, esthetisch, prachtig als je zo oude boomgaarden ziet, alle oude, in dat glooiende landschap. Aan de andere kant zeg ik, we moeten geen hoogstamboomgaarden in leven houden omdat er nog 7 dode bomen staan waar de takken afgescheurd zijn.”
(R002, anoniem interview, 3 april 2017)

Op het vlak van hernieuwbaarheid zijn de antwoorden gematigd. De voorkeur voor de oude en bestaande boomgaarden is uitdrukkelijk aanwezig. Op het vlak van nieuwe aanplanting wordt de (historische) locatie als verwaarloosbaar geacht. Als er volledige nieuwe aanplantingen moeten gebeuren dan wijzen de respondenten meer op het feit dat de inplanting strategisch interessant en doordacht moet gebeuren om zo de overlevingskansen van de “nieuwe” boomgaarden te garanderen.

“Ik ben niet echt tegen heraanplanten maar ook niet echt voor. Als je dat gaat doen dan is dat zo kunstmatig hé. Da’s een decor.”
(R012, anoniem interview, 5 juni 2017)

Achter de redernering dat oude boomgaarden de voorkeur genieten is op de eerste plaats toe te wijten aan de uitgesproken aanwezigheid in het landschap en om de esthetische waarden ervan. De respondenten erkennen de ruimtelijke waarde van hoogstamboomgaarden. Zoals eerder aangehaald wordt, de historische locatie van de boomgaarden zelf niet als primair beschouwd. De respondenten halen aan dat er wel overwogen moet worden waar er nieuwe aanplantingen komen en dit moet goed doordacht zijn en zonder willekeur. Maar zonder meer moeten ze wel aanwezig blijven in het toekomstige landschap.

“De hoogstambomen weer inplanten in het landschap op plaatsen waar er over nagedacht is. Dat is goed voor het toerisme, dat is goed voor de Truienaren. Maar natuurlijk moeten ze niet alles wat er nog is bewaren, maar er is ook bijna niets meer. Over wat er nog is moet nagedacht worden. En dat moet serieus behandeld worden. Maar dat moeten er ook niet zo veel zijn.”
(R011, anoniem interview, 26 mei 2017)

De redenering is hier dat als er geïnvesteerd, al dan niet met belastinggeld dat het voorbestaan van de boomgaard op lange termijn verzekerd is. Met andere woorden, als de belastingbetaler mee betaald aan het behoud ervan, dan moet hij er ook van kunnen genieten. Zo is er het voorbeeld van het kasteel van Rijkel, Borgloon. Op het kasteeldomein van Rijkel werd zwaar geïnvesteerd door provincie Limburg in de aanleg van nieuwe hoogstamboomgaarden met oude rassen in samenwerking met het Fruitstreekmuseum. Het domein werd door de provincie verkocht en de hoogstamboomgaarden werden al snel verwaarloosd en zijn niet meer toegankelijk voor het publiek, de belastingbetaler.

“Ik denk wel dat er toekomst is. Je ziet overal, die openbare domeinen. Maar dat is allemaal heel mooi, dat planten. We hebben goede plaatsen, de verkaveling van Jesseren. Allemaal bomen geplant. Allemaal opgeschoten. We gaan waarschijnlijk het kasteel van Rijkel verliezen. (...) Maar als je nu gaat zien waar die storm geweest is. Rijkel was heel mooi.”

(R017, anoniem interview, 24 oktober 2017)

Andere respondenten geven tegenstrijdige antwoorden. Vaak evolueert de mening tijdens het interview. Het is duidelijk dat de meeste respondenten er voorheen geen concrete mening op nahielden. Voornamelijk de respondenten die eigenaar zijn van een boomgaard vinden het evidentier dat dit erfgoed “hersteld” kan worden. Beleidsmakers redeneren uit het punt van de huidige toestand om deze te bewaren. Zo insinueerden enkele van de respondenten dat de erfgoedwaarde stopt bij het afsterven van de boom, om later toch aan te sturen op het feit dat nieuwe aanplantingen ook op lange termijn de ouderdom en aanblik van de voorgaande boomgaard zal overnemen.

Ik moet wel eerlijk bekeken dat als ik mensen uit het bos zie komen dat ze dan wel zo eens kijken “het is hier precies niet zo fijn om te wandelen” en dan gaan ze zich terug het bos in. Misschien als die bomen ooit wat groter zijn en dan gaan ze ook wat schaduw geven.

(R009, anoniem interview, 16 oktober 2017)

De respondenten in de groep “actief betrokken”, voornamelijk de professionele telers, wijzen dan meer op het feit dat de erfgoedwaarde hem zit in het bewaren van oude rassen (genetische diversiteit). Welk belang het bewaren van deze heeft, wordt beperkt uitgesproken. Er wordt aangenomen dat oude rassen bepaalde eigenschappen bezitten die in de toekomst van belang kunnen zijn voor de verdere ontwikkeling van de hedendaagse fruitteelt.

Het ontwikkelen van nieuwe rassen op de klassieke wijze van manipulatie zoals kruisbestuiving biedt nieuwe mogelijkheden. Echter is de agrarische sector sterk verwetenschappelijkt en zouden er in de toekomst ook aan de hand van genetische manipulatie nieuwe sterke rassen tot stand kunnen komen. Dit laatste is echter nog niet mogelijk met de huidige wetgeving. België volgt hier de opgelegde regelgeving van Europa dat het gebruik van genetisch gemodificeerde levensmiddelen sterk aan banden legt. Dit heeft voornamelijk als doel het leefmilieu en de volksgezondheid te beschermen.

Binnen de professionele teelt wordt er in de toekomst geen economisch nut verwacht. Hier worden uiteenlopende redenen aangehaald die samen de som vormen dat het naar hedendaagse normen onmogelijk is om volgens de huidige kwaliteitsnormen en marktvrage te kunnen telen.

Zo is de aanlooperperiode tot volle productie te lang. Zo start de opbrengstfase voor hoogstam pas na 6 tot 10 jaar, terwijl laagstamaanplanting al reeds vruchtvorming heeft tussen de 1 en 4 jaar na aanplanting. Hoogstambomen kunnen hierdoor niet inspelen op de snel veranderende markt. Andere bezwaren zijn onder anderen:

- te hoge arbeidskosten;
- te hoge arbeidsrisico's;
- te complexe of dure behandelingen tegen ziektes.

“Een toekomst voor hoogstamboomgaarden? Binnen de professionele sector niet meer. En dat heeft vooral te maken met de productie. Duur. Vooraleer de boomgaard in productie is. Duurt veel teveel jaren. Ten tweede arbeid. Ten derde, je kan te weinig inspelen op nieuwe tendensen. Na 20 jaar zijn ze in productie. Constant nieuwe rassen. Bij laagstam na 3 jaar aan het plukken en na 10 a 13 jaar is die aanplant versleten. Bij hoogstam begin je nog maar pas.”
(R002, anoniem interview, 3 april 2017)

Binnen de bio-teelt is er nog geen uitgesproken interesse in hoogstamfruitbomen. Toch is er uit deze hoek een bepaalde interesse, al is deze nog zeer bescheiden. Door zelfplukdagen en andere belevingsmogelijkheden (toerisme) kan er een meerwaarde gecreëerd worden in de algemene “fruitbeleving” van de streek, dit komt zowel de toeristische sector ten goede als de professionele fruitteelt (imagoversterkend).

Het is anderzijds opvallend dat er binnen deze sector, die jaar na jaar blijft groeien, nog weinig interesse is. Niet zo zeer op het vlak van het kweken als fruit op zich, maar voor het produceren van nevenproducten zoals fruitsappen, vruchten ciders, enz. In het buitenland, voornamelijk Nederland en Frankrijk, blijken dit soort producten toch te slagen, het zij op kleinschalig of lokaal niveau. Verder marktonderzoek dient het potentieel van deze producten en is noodzakelijk.

“Wij zijn overgeschakeld naar bio. Enkele jaren naar appelen en sinds kort ook de peren. We ontvangen hier ook veel toeristen op rondleiding en op zelfplukdagen enz. (...) Een van de redenen dat we deze hebben aangeplant is voor de bezoekers. (...) Het heeft wel meerwaarde. Bij die zelfpluk, die mensen laten plukken met een plukstok is wel een mooie ervaring. Er komen hier ook veel kinderen.”
(R006, anoniem interview, 30 mei 2017)

Een enkele teler verwerkt de vruchten uit hoogstamboomgaarden tot spijzen (appelmoes, pruimenmoes, enz.) voor groothandel, voornamelijk vinden zij een afzet bij bakkerijen. Maar problemen met de voedselveiligheid bemoeilijkten het verwerkings- en verkoopproces. De strenge regelgeving op het vlak van hygiëne is voor kleinere bedrijven niet altijd haalbaar en vraagt grote investeringen. Al bestaan hier werkverbanden tussen kleinere producenten om dit probleem aan te pakken. Bijkomend is er dan ook het feit dat hoogstamboomgaarden onderhevig zijn aan beurtjaren, waardoor de toevoer van fruit niet altijd even consistent verloopt.

“Van het jaar hebben we het probleem dat er te weinig appelen zijn. Ik heb dan nog wat hoogstam. En daarbij ligt bijna een hectare laagstam boskoop. En die hangt natuurlijk niet. Ik heb daar 20 kistjes van 14 kilo afgeplukt. Dus eigenlijk voor verwerking, maar voordien had ik daar 40 ton van afgehaald. Door dat feit moet ik nu mijne plan trekken met wat ik hoogstam heb. Ik heb ook een deel verkocht, die niet geschikt waren voor verwerking. Je kan dat gebruiken maar in kleine hoeveelheden. En zoveel komt er eigenlijk niet op. Het is geen laagstam natuurlijk. Je hebt vooral een heel verscheidenen palet van variëteiten en smaken.”
(R017, anoniem interview, 24 oktober 2017)

Binnen de groep recreatieve telers speelt een ander element dat het geproduceerde fruit niet verwerkt raakt. Sommige particulieren zitten met enkele honderden kilo's aan fruit. De

verwerking van deze opbrengst gebeurt vaak niet. De respondenten geven aan dat ze het merendeel niet plukken of verwerken. Er zijn alternatieven zoals “De sapmobiël” van de Nationale Boomgaardenstichting, met een verplaatsbare fruitpers persen zij tegen betaling het aangeleverde fruit van particulieren. Het laten persen van enkele honderden kilo’s fruit loopt dan ook al snel op in prijs, toch kent deze “sapmobiël” groot succes. Sommige respondenten verwerken het fruit zelf tot confituren of gebak. Of allerlaatste wordt het fruit weg gegeven aan familie of kennissen. Maar in de praktijk blijft er doorgaans nog een aanzienlijke hoeveelheid fruit over dat uiteindelijk niet geconsumeerd worden.

Er zijn geen limieten. 1 ton, 2 ton, wij persen alles. We persen van morgens. Dat is een hele intensieve periode. Om 6 uur vertrekken die Jonges, dat is een ploeg van 3 mensen en die komen thuis, tegen 2 of 3 uren nachts en de dag erna zijn ze vrij en dan is er een andere ploeg. Vroeger deden we dat met altijd dezelfde mensen, dat is goed voor een week maar dat gaat geen 6 weken. Dat is niet te doen. Nu gaat dat het laatste jaar heel goed gegaan. Met twee persen waar zoveel aanvragen dat we met twee persen gingen staan. Ik ben een dag mee geweest naar de Tuinbouwschool in Mechelen, TIVOLIE. En mensen... zoveel... aan die kanten.... Hoe moet ik dat zeggen... er is aan die kanten heel veel, maar daar is geen verwerking voor dat fruit, zoveel mensen.”

(R005, anoniem interview, 28 mei 2017)

Over de omvang van hoogstamboomgaarden bestaat geen uitgesproken eensgezindheid over de gehele groep respondenten. Ongeveer de helft van de respondenten geeft aan dat als men hoogstamboomgaarden behoudt dat het om omvangrijke aanplantingen moet gaan. Terwijl sommige vinden dat het ook kleiner kan. Als argument wordt vooral aangehaald dat het kleiner en minder boomgaarden beter te onderhouden zijn en eenvoudiger op te gevolgen.

Als je het gaat fragmenteren, daar een stuk en daar een stuk. Je kan niet alles gaan bewaren, dat gaat toch niet? Je krijgt dat niet verkocht aan de mensen. De mensen hebben andere noden met die crisis. Laat staan een boomgaard gaan beschermen of weer een kerk. We moeten echt gaan Kiezen, welke ga je kiezen? Per kavel? Op locatie, de omgeving?

(R010, anoniem interview, 31 mei 2017)

Ook omtrent de inplanting van de boomgaarden bestaat geen eenduidig antwoord. Men is het er min of meer over eens dat het geen zin heeft om te gaan fragmenteren. Kiezen voor enkel op het grondgebied van een of enkele gemeentes hoogstamboomgaarden te voorzien heeft geen zin. Men stelt dat dit verdeeld moet worden over geheel Haspengouw en dat elke gemeente x aantal hectare hoogstamboomgaarden behouden moeten blijven en dit op zichtbare plaatsen, liefst zo dicht mogelijk bij wandel- en fietsroutes of bij toeristische trekpleisters. Hoe deze verdeling moet gebeuren blijft onuitgesproken. Over het algemeen kan men de volgende punten distilleren uit de antwoorden van de respondenten:

- Moeten het grote of kleine boomgaarden zijn?
- Moeten deze op elkaar aansluiten? (Bomengordels)
- Moet elke gemeente x aantal boomgaarden/bomen instant houden?
- Moeten deze zo dicht mogelijk bij wandel- en fietsroutes/ autowegen/toeristische plaatsen (hot spots) ingeplant worden?

Men moet nadenken waar men het doet. Want als die wordt aangeplant en binnen x aantal tijd is er weer een ander stadsbestuur en dan moeten die weg omdat ze iets anders willen doen. Wat dan? Dan heeft het geld gekost om die aan te leggen en dan nog eens geld om te ruimen. Daar ben ik bang voor. Daar moet goed worden over nagedacht. Maar ik ben voor behoud.”

(R011, anoniem interview, 26 mei 2017)

Over het belang van hoogstamboomgaarden op het vlak voor toerisme bestaat geen eensgezindheid binnen de algemene groep. De invloed op het toerisme wordt door de een sterk in vraag gesteld, door de ander is het onmisbaar voor het toerisme. Volgens een groot deel van de respondenten, ongeacht welke groep, zou het voor het toerisme geen groot verschil maken of het om hoog- of laagstamboomgaarden gaat. Zij stellen dat de toerist enkel komt voor de bloesems. Een enkele respondent neemt zelfs de stelling in dat de toerist het verschil niet zal merken.

“Voor die mensen die naar hier komen niet, die zijn eraan gehecht om een bloesem te zien. Als die bloesem maar kleur heeft zijn die tevreden. Die gaan ons landschap wel keuren. Maar mensen die echt naar hier komen willen alleen die bloesems eens echt zien op die bomen, hoog- of laagstam maakt niet zoveel uit. (...) de meeste mensen zijn daar ook door geboeid en veel foto's maken. Niet dat die toerist die komt daar echt mee bezig is... 20% misschien wel maar de rest niet denk ik.”

(R001, anoniem interview, 14 april 2017)

Andere spreken dan weer wel van een belang voor het toerisme.

“Ik denk dat dat een typisch beeld is van de streek, mensen die hier komen fietsen en niet wonen, de wielertoeristen, ik denk dat een typisch beeld is van het landschap. Het is een golvend parcours om het zacht uit te drukken. Je ziet er nog heel wat, maar te weinig. Je ziet er nog een aantal, gecombineerd met onze typische dorpen. Ik denk dat we dat echt moeten behouden.”

(R002, anoniem interview, 3 april 2017)

Algemeen zijn alle respondenten (zowel actief beleid als actief betrokken) het eens dat zonder subsidies de instandhouding van hoogstamboomgaarden in het gedrang zal komen. Dit druist in tegen de heersende tendens dat er steeds minder publieke middelen voorhanden zijn. De toenemende druk op publieke middelen zal in het licht van de huidige economische crisis niet zomaar zal overwaaien. Aangezien de overheden steeds meer op de publieke werking probeert te leunen, lijkt het erop dat de betrokken personen er een andere visie op na houden.

“Als dat niet gesubsidieerd wordt dan verdwijnt dat. Misschien hier en daar nog een liefhebber of iemand die dat in zijn eigen tuin zet. Echt hoogstamlansschappen ga je niet meer zien tenzij er subsidies voor komen. En voldoende subsidies om het economisch nog rendabel te maken.”

(R006, anoniem interview, 30 mei 2017)

Het merendeel van de respondenten is op de hoogte van de subsidiemogelijkheden, maar dit betekent niet dat er wordt overgegaan tot aanplanting. Uit de gesprekken komt naar voren dat er een bepaalde vorm van drempelvrees heerst. Het enthousiasme van de mogelijke subsidies ebt na enige tijd weg samen met het idee om nieuwe bomen aan te planten. Als gevolg gebeurt er niets. De respondenten die uiteindelijk overgingen tot heraanplant, waren doorgaans onder impuls van het Regionaal Landschap. Hiernaast blijkt ook duidelijk dat de werking van het Regionaal Landschap het voornamelijk moet hebben van mond-tot-mondreclame.

“Vorige week is er hier iemand van het Regionaal Landschap langs geweest en hebben we besproken voor hier naast de aanplanting te doen. Het perceel naast mij is nu ook van mij en dat was eerst een wildernis maar dat gaan we nu dus aanplanten met fruitbomen. Wij willen vooral inheemse soorten en hagen. Voornamelijk goed is voor vogels en insecten en iets wat paardvriendelijk is als zij er van eten dat het niet giftig zijn. Dat is voor volgend jaar.”

(R018, anoniem interview, 4 december 2017)

Een andere verzuchting van de eigenaars is dat de subsidies voor instandhouding ontoereikend zijn. De subsidies voor de aanplanting zijn doorgaans voldoende. Na de aanplant dienen deze bomen uiteraard ook onderhouden te worden. Opvallend is dat enkele respondenten aanhalen dat de eerste subsidies die zij voor onderhoud ontvingen op de eerste plaats laag is, maar daar tegenover staat dat de eerste jaren weinig onderhoud nodig is. Terwijl de bomen op latere leeftijd grotere en uitgebreidere zorg nodig heeft en dit niet gesubsidieerd wordt.

“Ja, maar die zijn niet toereikend. Wij hebben zo een paar jaar voor de premie gesnoeid. Wij lieten de mensen dan de premie aanvragen en ze gaven die gewoon aan ons. Op een zeker moment was dat 4 euro per boom. En zo in de eerste jaren kunde daar iets mee doen. Maar eens als hij 10 jaar is moet die ook nog gesnoeid worden. Dan kunde daar niet voor doen, dan kruipt daar veel tijd in. Dat zijn dan bomen waar 5 of 6 jaar niks meer in gebeurd is, juist in de periode als het heel hard nodig is dan gebeurt er niks in en dan kom je niet toe met 4 euro. En dan kost het geld en dan wordt het niet meer gesnoeid.”

(R005, anoniem interview, 28 mei 2017)

In sommige gevallen gaan eigenaars toch over tot nieuwe aanplant. In het geval van de personen die bevraagd werden gebeurde dit echter pas nadat het Regionaal landschap contact met hen opnam. Tijdens de interviews geven ze ook aan dat dit uit eigen beweging hoogst waarschijnlijk niet gebeurd zou zijn. Via deze weg kregen de respondenten ook gratis bomen aangeboden en ze werden voor hen geplant. Ook dit is een vorm van subsidiering maar word door de respondenten niet zo ervaren of niet op de zelfde wijze als een financiële steun gewaardeerd.

Doorgaans was dit echter wel doorslaggevend voor de respondenten om over te gaan tot aanplanten. Zoals eerder aangehaald is een van de grote struikelblokken de investering bij de nieuwe aanplantingen. Door het gratis aanbieden van bomen viel dit argument uiteraard weg. De mogelijkheid om subsidies te verkrijgen wordt aangehaald als een reden om over te gaan tot nieuwe aanplantingen. In de praktijk blijkt dit toch niet de belangrijkste reden te zijn.

“Ze hadden mij voorgesteld om nieuwe aan te planten. Ik ruimde ze wel op, maar planten er geen nieuwe meer. Je moet dan daar 100de euro's aan geven en je doet er niets meer mee. Ja, het wordt geplukt voor uw eigen, maar niet meer voor de opbrengst. Er valt meer op de grond dan we opeten hé. Ze doen nu veel, Wellen, voor subsidies. Doet Sint-Truiden dat ook? Ze zijn er bij mij verleden jaar gratis 17 geplant. Hoogstammen. Als je het niet uit de subsidies kunt halen dan doe je het niet. (...) Ene die dood ging of omviel die zaag ik nog om en stook ik op en ik plant gene nieuwe hé. Tja. Je steekt daar in hé. Wat kost tegenwoordig een boom? 14 - 15 euro? Dat is geld genoeg en dan nog een bescherming omdat er koeien inlopen enzo. En nu heb ik het wel gedaan omdat ik ze gratis gekregen heb.”

(R004, anoniem interview, 28 mei 2017)

Het verenigingsleven is op zijn beurt ook geïnteresseerd om zijn steentje bij te dragen tot de instandhouding van hoogstamboomgaarden. Zij komen echter niet in aanmerking voor subsidies of hebben niet genoeg slagkracht om in de praktijk plannen uit te voeren.

“Wij als natuurvereniging maken plannen maar door gebrek aan geld gebeurt er niks. Wij kunnen dat zelf niet betalen en zo gaat het idee verloren. (...) Eigenaars zijn doorgaans bereid om mee te gaan in het verhaal zolang ze zelf geen financiële inbreng moeten doen. Maar als verenigingen hebben wij geen zekerheid dat onze inspanningen lonen.”

(R008, anoniem interview, 23 mei 2017)

Conclusie

Het onderwerp is duidelijk actueel gezien de opstart van het 'Onroerenderfgoedrichtplan hoogstamboomgaarden in Haspengouw' in 2016 door het 'Agentschap Onroerend Erfgoed' (Brussel, Vlaamse Overheid) waaraan dit onderzoek hoopt toe bij te dragen. Al werd er getracht een bredere toepasbaarheid van de resultaten te bekomen om een meerwaarde te vormen binnen het algemeen landschaps- en erfgoedbeleid.

Als doel had het onderzoek een basis te vormen voor een maatschappelijk gedragen waarderingskader voor het landschap van Haspengouw, meer bepaald tot hoogstamboomgaarden. Doormiddel van een uitgebreide literatuurstudie en kwalitatieve onderzoeksmethodes werd afgetoetst hoe de verscheidene stakeholders denken over het landschap van Haspengouw. De startvraag van het onderzoek was: 'Hoe ervaren verschillende gebruikersgroepen het landschap met betrekking tot hoogstamboomgaarden?'

Vanuit literatuurstudie kon men afleiden dat voornamelijk de ontwikkelingen na 1950 de grootste impact hebben gehad op het landschap van Haspengouw. De opkomst van de intensieve laagstamcultuur, de rooipremies, de ruilverkavelingen en de steeds grotere drang naar schaalvergroting heeft er voor gezorgd dat hoogstamboomgaarden, samen met andere kleine landschapselementen, steeds meer onder druk komen te staan. Over het algemeen heeft het agrarische erfgoed te lijden gehad onder deze ontwikkelingen.

Ook kunnen we vaststellen dat hoogstamboomgaarden meer zijn dan een verzameling of groep bomen op een stuk grond. Hoogstamboomgaarden werden goed doordacht ingeplant in het landschap, op geschikte gronden en hellingen. De percelen werden omzoomd met hagen of heggen en werden afgesloten met sierlijke hekwerk en *Barrieren*. Een goed en mooi aangelegde hoogstamboomgaard was een statussymbool.

Door de veranderingen in teelttechniek en andere economische factoren verloren de hoogstamboomgaarden aan belang. Toch betekend dit niet dat zijn niet meer belangrijk zijn, integendeel. De hoogstamboomgaarden vormen een uniek ecosysteem dat zowel waardevol is voor dieren, vogels en insecten, maar evengoed voor de mens. De werkactiviteit in de hoogstamboomgaard bied de mens de mogelijkheid om de voeling met de natuur weer aan te gaan, ze bied plaats voor unieke recreatie en geeft een meerwaarde aan de leefomgeving.

Historisch weerspiegelen hoogstamboomgaarden een belangrijke periode in de ontwikkeling van de geschiedenis van Haspengouw. Ze herinnerd ons waar we vandaan komen en geeft ons een binding met onze voorouders en de geboortestreek. Hiernaast kan et ons een weg bieden in de toekomst om aan verantwoorde landschapontwikkeling te doen. Met een goed ontwikkelde en aangename leefomgeving is iedereen gebaad.

Op basis van de literatuurstudie kan er dus een waarderingskader gevormd worden, echter door het gebrek aan kwalitatieve gegevens voor de streek ontbreekt het aan gegevens voor een maatschappelijk gedragen waarderingskader. Daarom werd er gekozen om een casestudiegebied te selecteren en voor de toepassing van een kwalitatief onderzoek. Aan de hand van interviews werd gepolst naar de leefwereld van de stakeholders die op een actieve manier betrokken zijn met dit landschap. Dankzij deze interviews zijn er vier belangrijke overkoepelende onderwerpen naar voorgekomen die voor de stakeholders een belangrijke rol spelen. Deze onderwerpen bestaan uit verscheidene sub onderwerpen die onderling gerelateerd zijn en samen de visie vormen van deze stakeholders voor dit landschap.

Uit het kwalitatief onderzoek komt naar voren dat er voornamelijk binnen de groep van 'actief betrokkenen' een waardering bestaat binnen de groep van recreatieve telers en binnen de groep

‘actief beleid’. Het is duidelijk dat de waardering doorgaans uit een nostalgische of esthetische hoek komt. Op het vlak van erfgoedkennis is de kennis beperkt. Ook als streekeigen element en met uitbreiding de streekidentiteit worden hoogstamboomgaarden nauwelijks vernoemd. Door de gebrekkige kennis van de erfgoedwaarde van hoogstamboomgaarden is de waardering of het toekennen van deze waarde beperkt. Voornamelijk komen het fruit met de bloesems en de glooiingen als belangrijkste factor naar voren.

Binnen de groep ‘actief betrokken’, voornamelijk de groep professionele fruittelers, blijft de waardering beperkt. De boomgaarden worden meer beschouwd als een last en indien er geen bescherming zou zijn, kan men concluderen dat het voortbestaan van hoogstamboomgaarden binnen deze groep niet verzekerd is. Hiernaast wordt de landschappelijke- en erfgoedwaarde sterk in vraag gesteld en genuanceerd, al wordt niet getwijfeld aan de landschappelijk aantrekkelijkheid op zich. Voor professionele telers blijft de benadering van het landschap voornamelijk vanuit een economisch standpunt ingegeven.

Ook de ontwikkeling binnen de landbouw en de Ruimtelijke Ordening zal in vraag gesteld moeten worden. De respondenten geven aan dat ze steeds meer nieuwe structuren in het landschap als verontrustend ervaren. Het gaat dan over de verdichting door intensieve laagstamaanplantingen en het verdwijnen van geanimeerd leven op de velden als verontrustend ervaren. Dat neemt niet weg dat de respondenten het agrarische gebied als het werkveld van de landbouwers en fruittelers blijven beschouwen en dat de innovatie een noodzaak is voor de economische rentabiliteit en het overleven van de landbouw- en fruitteeltsector. Zoals eerder aangehaald in het onderzoek zijn het voornamelijk de opkomende “hagelnetten” die naar voren geschoven worden als een nieuw storend element.

Het steeds meer inkrimpende areaal aan hoogstamboomgaarden worden door alle respondenten als betreurenswaardig ervaren. Het verdwijnen van hoogstamboomgaarden worden algemeen toeschreven door de respondenten aan het ontbreken van economisch nut. Op dit ogenblik wordt de toekomst van hoogstamboomgaarden ook somber voorgesteld. Voor de professionele sector is er geen economische toekomst meer voor hoogstambomen. De respondenten uit het ‘actief beleid’ en de recreatieve telers zijn het er over eens dat zonder ingrijpende beleidsmaatregelen hoogstamboomgaarden zullen verdwijnen. Men spreekt hoofdzakelijk over subsidies en over striktere handhaving. De vraag is echter hoe dit verwezenlijkt zal moeten worden in de praktijk. Publieke middelen staan steeds meer onder druk. De landbouw- en fruitteeltsector lijden steeds meer onder de crisis, strengere wetgeving en de oplopende arbeidskosten. Kan men een landbouwer nogmaals belasten met cultuurerfgoed? Een mogelijkheid is door hen aan te spreken op hun beroepsfierheid om nog een inbreng van deze groep te verwachten.

Het onderhoud van hoogstamboomgaarden is vaak arbeidsintensief en verlieslatend. Dit wordt door een groot deel van de eigenaars gezien als een last, voornamelijk door respondenten die een ander gebruik wensen voor hun grond. De actoren schuiven op de eerste plaats deze lasten richting de overheid. Desalniettemin zal ook de ‘burger’ zijn steentje moeten bijdragen voor de instandhouding van het landschap. In de toekomst zal er moeten worden ingezet op het maatschappelijk draagvlak en het creëren van, het zij kleinschalig, een economische meerwaarde.

Daarnaast kan de arbeidsdruk worden verlaagd door het toepassen van een andere beheersvorm. Alle respondenten passen nu een “intensieve” of “cultuurhistorisch beheer” toe. Dit betekent dat er veel en intensief onderhoud nodig is. Dit soort beheer is enkel zinvol als de hoogstamboomgaard wordt gezien als opbrengst- of sierboomgaard. Door het toepassen van een “Extensief” of “Ecologisch beheer” kan de arbeidsdruk aanzienlijk verminderd worden en krijgt de boomgaard een ruiger karakter. Al is hier wel een mentaliteitswijziging nodig om dit

“extensief” of “ecologisch beheer” te aanvaarden als gelijkwaardig aan het “intensief” of “cultuurhistorisch beheer” en niet te beschouwen als verwaarlozing.

Bijkomend moet de particuliere groep eigenaars worden aangesproken op hun fierheid. Ze zijn terecht fier op het werk dat zij verwezenlijkt hebben, al is het duidelijk dat er een blijvende stimulans nodig is. Door deze groep mensen rechtstreeks aan te spreken ontstaat er een gevoel van meer waardering en het creëert de gelegenheid om meer kennis over te brengen op het vlak van beheer en handhaving. Dit zou in de praktijk tot interessante mogelijkheden kunnen leiden die gunstig zijn voor de instandhouding van dit cultuurerfgoed. Enkele respondenten gaven aan dat ze benaderd werden door het ‘Regionaal landschap Haspengouw & Voeren’ die gratis bomen ter beschikking stelden voor de heraanplant van verdwenen bomen.

Om deze groep extra te stimuleren zou het interessant kunnen zijn om meer bomen gratis ter beschikking te stellen, dit zou eventueel goedkoper zijn dan het toekennen van subsidies en kan drempelverlagend werken aangezien er als particulier niet eerst geïnvesteerd moet worden. Dit werkingsprincipe kan ook werken voor potentiële nieuwe locaties die interessant zijn om nieuwe boomgaarden aan te leggen. Door mensen aan te schrijven die goed gelegen percelen in bezit hebben kan er onder bepaalde voorwaarden, zoals de levensduur van de eventuele nieuwe aanplanting contractueel vast te leggen, nieuw, gezond areaal aan hoogstamboomgaarden gegenereerd worden. De levensvatbaarheid voor een dergelijk project dient daarvoor dieper te worden onderzocht.

Voor de instandhouding en onderhoud zou de mogelijkheid moeten worden onderzocht of er geen samenwerkingsverband mogelijk is tussen verenigingen of gemeentes. Dit zou de onderhoudslast voor de eigenaars beperken. Uiteraard dient dergelijk samenwerkingsverband contractueel vastgelegd te worden. Het werk van bijvoorbeeld vrijwilligers kan niet zomaar in de praktijk door een ondoordachte beslissing van een instantie of persoon worden teniet gedaan. Uit het onderzoek blijkt dat dit in de hedendaagse praktijk soms wel het geval blijkt te zijn. Verder onderzoek moet uitwijzen hoe deze samenwerkingsverbanden tot stand kunnen komen. Het verenigingsleven kan heel ruim genomen worden. Dit kan gaan van specifieke verenigingen die zich bezig houden met hoogstamboomgaarden (zoals: Natuurpunt Aulenteer, Gingelom en Sint-truiden) of andere verenigingen zoals jeugdbewegingen die arbeid verrichten in ruil voor sponsoring van hun verenigingskas.

Op het vlak van beschermingen zijn respondenten uit de groep “actief beleid” en de recreatieve telers uit de groep “actief betrokken” het eens dat dit noodzakelijk is voor de overleving van hoogstamboomgaarden. De groep “professionele telers” zijn van mening dat men niet moet beschermen, maar stimuleren en het vrijblijvend aan de mensen overlaten of zij al dan niet een hoogstamboomgaard in stand willen houden. Het is duidelijk dat de professionele teler het voornamelijk uit zijn persoonlijk standpunt bekijkt. Daarom kiest het beleid er ook voor om toch over te gaan tot beschermen. Het beleid is er tot het nut en goed van het algemeen. Binnen de groep professionele telers is dit nog niet helemaal doorgedrongen.

Alleen de manier waarop de bescherming gebeurt is het niet altijd even duidelijk. Ook moet duidelijk de vraag gesteld worden welke schaal deze boomgaarden(gordels) moeten aannemen. In de praktijk leeft sterk het idee dat een perceel een waardervemindering zou kennen door het opleggen van een bescherming. Dit is echter tot op heden nog niet bewezen of ontkracht. Hiervoor is ander onderzoek noodzakelijk. In de praktijk moet worden onderzocht welke percelen er in gebruik zijn bij professionele telers en welke in particulier bezit zijn. Er moet eventueel bestudeerd worden of er hier geen strengere selectieprocedure noodzakelijk is en in deze percelen uitzonderlijke gevallen te gaan beschermen. Een particulier heeft per definitie minder last, vaak ook voordelen met een bescherming. Ook hiervoor is meer onderzoek noodzakelijk.

Er zal ook gezocht moeten worden naar een balans tussen het financiële luik voor de instandhouding, dit inrekening gebracht met de relevantie voor toeristische sector en dit gekoppeld aan een ecologisch nut. Door dit te analyseren kan er bepaald worden welke omvang hoogstamboomgaarden in de toekomst moeten aannemen binnen het landschap om de financiële inbreng te verantwoorden. Hiervoor is uitgebreid onderzoek noodzakelijk. Over het algemeen zijn de respondenten tevreden met de toegekende subsidies.

Een ander aspect op het vlak van beleid is het gebrek aan eenvormigheid en een duidelijke instantie die de eindverantwoordelijkheid draagt. Op dit moment is het niet duidelijk voor de respondenten wie verantwoordelijk is. Uiteraard is dit complex omdat het landschap ook niet kan toegeschreven worden aan een sector. Een nieuwe instantie is per definitie niet noodzakelijk, een bestaande organisatie (of een groepering van organisaties) die zich opwerpt als beheerder en de nodige financiële middelen toegezegd krijgt zou voldoende moeten zijn om het gebrek aan duidelijkheid en handhaving op te lossen. Dit kan door middel van uitgebreide brochures, handleidingen of online platform waar zowel de particulier als de landbouwer- en fruitteler terecht kan voor specifieke informatie.

Op het vlak van toerisme komt uit recent onderzoek in Borgloon de waardering van hoogstamboomgaarden ten voordelen van toerisme wel positiever tot uiting. Een verklaring hiervoor kan zijn is dat Borgloon op de eerste plaats “de hoogstamboomgaarden gemeente” van Haspengouw is. De hoogstamboomgaarden zijn er nog veel nadrukkelijker aanwezig en veel dichter gelegen bij de woon en dorpskernen. Daarnaast wordt er in Borgloon al veel langer campagnes gevoerd op het vlak van behoud van hoogstamboomgaarden.

Als slotsom kunnen we stellen dat hoogstamboomgaarden een waardevol cultureel-historisch, esthetisch en landschappelijk component is van het landschap van Haspengouw dat dringend aan herwaardering toe is. Niet alleen voor het toerisme, maar ook voor de bewoners van Haspengouw zelf en dit om de kwaliteit van de leefomgeving te vrijwaren. Het zal van groot belang zijn om de lokale bewoners bewust te maken van de waarde van dit erfgoed. Mag het duidelijk zijn dat dit onderzoek nog maar een start is voor meer toekomstig onderzoek.

Aanbevelingen en ideeën voor de toekomst

Uit het onderzoek komt naar voren dat er in de toekomst nog veel werk zal moeten verricht worden om de instandhouding van dit cultuurerfgoed te kunnen verzekeren. Daarom volgen hier enkele concrete aanbevelingen en bevindingen die in de toekomst zouden kunnen helpen om het voortbestaan van hoogstamboomgaarden te bevorderen en de handhaving te verbeteren.

Hieronder volgt een opsomming van losse ideeën die binnen de literatuurstudie en interviews naar voren kwamen en in de praktijk misschien nieuwe perspectieven bieden:

- Educatieve projecten: aan de hand van educatieve projecten kan men de jongere generatie terug meer inzicht geven op wat een boomgaard in het algemeen is en wat de waarde er van is (of kan zijn). Dit is een manier om een band te creëren met deze generatie.
- Bij de aanleg van nieuwe boomgaarden zoveel mogelijk proberen het fietsroutenetwerk te hanteren in combinatie met belangrijke (historische) locaties . Dit zorgt ervoor dat dit erfgoed heel zichtbaar en herkenbaar wordt.
- Zelfplukboomgaarden en recreatieboomgaarden. Dergelijke projecten bestaan al reeds in Borgloon. Het uitbreiden en verder ontwikkelen van dergelijk projecten kan interessant zijn. Hiervoor moeten de gemeentes meer gemobiliseerd worden. Speelboomgaarden zouden er voor kunnen zorgen dat de jongere generatie zich in de toekomst terug meer verbonden zullen voelen met dit erfgoed.
- Op dit moment hebben de eigenaars (voornamelijk professionele fruittelers) weinig economische of financiële voordelen bij een instandhouding. Naar het voorbeeld van de boscompensatie maatregelen, aangezien deze boomgaarden een heel eigen ecosysteem hebben en dus ook van grote ecologische waarde. Vanuit dezelfde filosofie zou voor deze eigenaars een eventueel belastingvoordeel kunnen worden toegekend op voorwaarde dat ze hoogstamboomgaarden in stand houden.
- Lokale wachters: Via sociale tewerkstelling of aan de hand van vrijwilligers die de gebieden kennen kan er via deze weg een beter handhaving worden gevoerd. Deze mensen kunnen ook een rechtstreeks aanspreekpunt vormen voor eigenaars en zouden snel kunnen worden ingezet na een korte opleiding.
- Opbouwen van een uitgebreide inventaris met meetbare parameters zal in de toekomst voor een goede handhaving noodzakelijk zijn. Dit kan door alle percelen met hoogstamboomgaarden in kaart te brengen en het aantal bomen op de percelen te tellen. Dit kan eventueel ook een open register zijn waar eigenaars bijvoorbeeld zelf aangeven hoeveel bomen er op hun percelen aanwezig zijn. Ook het opnemen van de gemiddelde leeftijd of een (schatting) aanplantingsdatum kan interessante gegevens verstrekken op welke locatie er in de toekomst meer uitval zal te verwachten zijn door veroudering.
- Het imago van hoogstamboomgaarden: Uit het onderzoek blijkt dat het imago van hoogstamboomgaarden vooral naar beneden gehaald wordt door het idee dat er geen economisch nut aan verbonden is. Door het bredere publiek kennis te laten maken met de nieuwe mogelijkheden (en waarden) van hoogstamboomgaarden kan de waardering er van op een positieve manier beïnvloed worden.

- **Naturbegravenis:** Een nieuwe trend is het idee rond naturbegravenissen die steeds meer in opmars zijn. Mensen kiezen er meer voor om in een natuurlijke of landschappelijke omgeving begraven of uitgestrooid te worden. Voor hoogstamboomgaarden kan hier een toekomst zijn als natuurlijke begraafplaats. In Borgloon (Limburg) is dit al reeds mogelijk sinds 2010 om begraven te worden tussen de fruitbomen.³⁸⁵

---

³⁸⁵ (Het belang van Limburg, 2010)

Bibliografie

Literatuur

- Allemeersch, L., Berten, R., Lisec, Denis, P., Dupae, E., Gabriels, J., et al. (1990). Kleine landschapselementen in Limburg. In L. Allemeersch, R. Berten, Lisec, P. Denis, E. Dupae, J. Gabriels, et al., *Kleine landschapselementen in Limburg*. België.
- Antrop, M. (1989). Het landschap meervoudig bekeken. In M. Antrop, *Het landschap meervoudig bekeken*. Antwerpen, Antwerpen, België: Stichting Leefmilieu vzw.
- Antrop, M. (2016). Perspectieven op het landschap, achtergronden om landschappen te lezen en te beschrijven. In M. Antrop, *Perspectieven op het landschap, achtergronden om landschappen te lezen en te beschrijven*. Gent, Oost-Vlaanderen, België: Academiapress.
- Beenakker, J. (1989). Historische geografie: Landschap en nederzetting. In J. Beenakker, *Historische geografie: Landschap en nederzetting*. Nederland: De Walburg Pers.
- Bosch, J. V. (2014). Landschappen voor het leven, verleden, heden en toekomst van regionale landschappen in Vlaanderen en elders. In J. V. Bosch, *Landschappen voor het leven, verleden, heden en toekomst van regionale landschappen in Vlaanderen en elders*. Genk, Limburg, België: Regionaal landschap Kempen en Maasland vzw.
- Brand, H., & Minkjan, P. (2014). *Hoogstamfruit*. Landschapsbeheer Nederland. Utrecht: Landschapsbeheer Nederland.
- Brand, J. (1985). Hoogstamvruchtboemen. In J. Brand, *Hoogstamvruchtboemen*. Utrecht, Nederland: Stichting Landelijk Overleg Natuur- en Landschapsbeheer.
- Burm, P., & Haartsen, A. (2003). Boerenland als natuur. Verhalen over historisch beheer van kleine landschapselementen. In P. Burm, *Boerenland als natuur. Verhalen over historisch beheer van kleine landschapselementen*. Utrecht, Nederland: Matrijs.
- Casagrande, L., & Croughs, J. (2015, januari 26). Al kapvergunning voor 180 besmette kersenbomen. *Het Belang van Limburg*.
- Cassaert, M. (2015). Landschapsdoeboek, ontdek de greenspots van het Regionaal Landschap. In M. Cassaert, *Landschapsdoeboek*. Kortesseem, Limburg, België: Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren.
- Ceunen, N. (2011). Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, De mens vormt zijn land. In N. Ceunen, *Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, De mens vormt zijn land*. Kortesseem, Limburg, België.
- Ceunen, N. (2011). *Het landschap vertelt. Sporen van twee eeuwen wonen en werken in het Haspengouwse landschap 1800 - 2011*. Onderzoeksrapport, Centrum Agrarische geschiedenis, Leuven.
- Ceunen, N. (2010). Sappig verteld. Het verhaal achter de fruitteelt in Haspengouw. In N. Ceunen, *Sappig verteld. Het verhaal achter de fruitteelt in Haspengouw*. België: Erfgoedcel Sint-Truiden.

- Collen, J. (1977). Beschrijvende en verklarende Gids van de Haspengouwroutte rond Borgloon. In J. Collen, *Beschrijvende en verklarende Gids van de Haspengouwroutte rond Borgloon*. Hasselt, Limburg, België: v.z.w. Streekontwikkeling Zuid-Limburg.
- Cools, S. (2012). Visbestand in het deelbekken van de Melsterbeek. Inventarisatie en maatregelen tot verbetering. *Visbestand in het deelbekken van de Melsterbeek. Inventarisatie en maatregelen tot verbetering*. Geel, België: Katholieke Hogeschool Kempen.
- Daems, S. (1992). Het hart van Haspengouw. In S. Daems, *Het hart van Haspengouw*. Leuven, België: Davidsfonds.
- De Maegd, C. (2001). Kijken naar regel, spijl en stijl. In C. De Maegd, *Grondstof, stof tot nadenken Metaal*. Stichting Kunstboek, Oostkamp, Stichting Vlaams erfgoed, Brussel.
- Diriken, P. (2013). Het Haspengouws landschap in evolutie. In P. Diriken, *Het Haspengouws landschap in evolutie*. Kortesseem, Limburg, België: Georeto.
- Diriken, P. (2004). Het Sint-Truidense landschap. In *Sint-Truiden, NATUURLIJK een monument. Natuur*. Sint-Truiden, Limburg, België: Stadsbestuur Sint-Truiden.
- Diriken, P. (sd). Leeruitstap Haspengouw. Kortesseem, Limburg, België: Georeto-Geogidsen.
- Diriken, P., & Van Nuffel, S. (2000, december 31). De ruimtelijke landschapkenmerkenkaart Limburg. Limburg, België.
- Dufour, F. (1949). Volledig Handboek over fruירboomteelt. In F. Dufour, *Volledig Handboek over fruירboomteelt*. Sint-Amandsberg-gent, Oost-Vlaanderen, België: Van Doosselaere.
- Evers, J. (2016). Kwalitatieve analyse: Kunst en kunde. In J. Evers, *Kwalitatieve analyse: Kunst en kunde*. Amsterdam, Nederland: BOOM.
- Gelaude, F. (2016). Genese van onze cultuurlandschappen. *Interventietechnieken landschap*. Antwerpen, Antwerpen, België: Universiteit Antwerpen.
- Geysenbergh, M., & Robijns, J. (1987). De open ruimte in Vlaanderen, Haspengouw. In M. Geysenbergh, & J. Robijns, *De open ruimte in Vlaanderen, Haspengouw*. Wommelgem, België: Den Gulden Engel.
- Goffings, M. (s.d.). Zuid-Limburg fruit. In M. Goffings, *Zuid-Limburg fruit*. België.
- Hiemeleers, J. (1964). Sint-truidense kersen. *Vlaamse toeristische bibliotheek*.
- Hiemeleers, J. (1946). Waardebepaling van fruitboomen. In J. Hiemeleers, *Waardebepaling van fruitboomen*. Leuven, België: Boerenbond.
- Jacobs, V. (1992). Geschiedenis van de fruitteelt. Sint-truiden, Limburg, België: Stadsbestuur Sint-Truiden.
- Jacobs, V. (1997). Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie. In V. Jacobs, *Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie*. Borgloon, Limburg, België: Fruitstreekmuseum.

Landschappen, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap - Afdeling Monumenten en landschappen. (2001). *Nieuwe impulsen voor de landschapszorg*. In M. v.-A. Landschappen, *Nieuwe impulsen voor de landschapszorg*. Brussel, België.

Migchelbrink, F. (2016). De kern van participatief actieonderzoek. In F. Migchelbrink, *De kern van participatief actieonderzoek*. Amsterdam, Nederland: SWP.

Nationale Boomgaarden Stichting. (s.d.). *Cursus hoogstamboomgaarden*. Vliermaal: Nationale Boomgaarden Stichting.

Nationale Boomgaarden stichting. (s.d.). Little Cherry virusziekte.

Nationale Boomgaardenstichting. (s.d.). *Cursus Hoogstamboomgaarden*. Ontstaan - Evolutie - Betekenis - Aanleg - Onderhoud - Snoei. *Cursus Hoogstamboomgaarden*. België.

Nationale Boomgaardenstichting. (2015). De sapmobiel en perskalander 2015. *Hoogstamnieuws* (3).

Pcfruit. (2017). *Bacterievuur, een plaag van tuin tot fruit*. Limburg, België: Provincie Limburg.

Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw & Voeren. (2009). *Leren Beheren, Agrarisch natuur- en landschapsbeheer*. Kortesseem, Limburg, België: Regionaal landschap Haspengouw & Voeren.

Provincie Limburg. (sd). *Een kersenboom zonder Littele Cherry virus?*

Provincie Limburg. (2017). *Bacterievuur, een plaag van tuin tot fruit*. Limburg, België.

Ramaekers, J. (s.d.). Hoogstamfruitbomen, praktische handleiding voor snoei en beheer. In J. Ramaekers, *Hoogstamfruitbomen, praktische handleiding voor snoei en beheer*. België.

Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren. (s.d.). Hagen en heggen. *Kleine landschapselementen*. Kortesseem, Limburg, België.

Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren. (s.d.). Hagen en heggen. *Hagen en heggen*. Kortesseem, Limburg, België.

Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren. (s.d.). Hoogstamfruitbomen. *Kleine landschapselementen*. Kortesseem, Limburg, België

Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren. (s.d.). Landschapsloket. *Landschapsloket*. Korteseem, Limburg, België.

Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren. (s.d.). *Nood aan een stimulerend beleid voor de historische hoogstamboomgaarden en de bijhorende fruitgeschiedenis*.

Ritchie, N., Vodegel, G., & Melgers, C. (2005(?)). *Daarom Haspengouw*. In N. Ritchie, G. Vodegel, & C. Melgers, *Daarom Haspengouw*. Maastricht, Nederland: WEAN International b.v.

Royen, L., Hubert, B., De Borgher, M., Van den Bossche, H., & Van Den Bremt, P. (2001, januari). Fruitteelt en hoogstamboomgaarden in Zuid-Limburg. *Monumenten en landschappen* .

Royen, L., Van Laer, P., & Vets, E. (2001). Fruit-wijzer, plantadvies voor streekeigen hoogstamfruitbomen in de provincie Antwerpen. In L. Royen, P. Van Laer, & E. Vets, *Fruit-wijzer, uitgave van de deputatie van de provincie Antwerpen in samenwerking met de Nationale Boomgaardenstichting* vzw. Antwerpen, Antwerpen, België.

Rutte, R. I. (2007, november). Natuur in de hoogstamboomgaard. *Vakblad Natuur, Bos en Landschap* , 20 - 23.

Segers, Y., & Van Molle, L. (2004). Leven van het land, Boeren in België 1750-2000. In Y. Segers, & L. Van Molle, *Leven van het land, Boeren in België 1750-2000*. Leuven, Vlaams-Brabant, België: Davidfonds NV.

Stangl, M. (2009). Fruitbomen snoeien op de juiste manier. In M. Stangl, *Fruitbomen snoeien op de juiste manier*. Aartselaar, België: Zuidnederlandse Uitgeverij.

Van de Vijver, M., Stadsbader, T., & Geerts, P. (2004). *Fruit als smakelijk erfgoed*. Regionaal landschap Pajottenland & Zennevallei, Gaasbeek.

Van den Ban, J. (2008). Deel 1 Basiskennis hoogstamfruit. In J. van den Ban, *Handboek hoogstamfruit* (pp. 6 - 72). Gelderland: Landschapsbeheer Gelderland.

Van der Flaas, J., & Tollenaers, W. (2014). *De Limburgse Land- en Tuinbouw in kaart*. Rapport, Provincie Limburg, Economie en Internationale Samenwerking , Hasselt.

Van Driessche, T., Van den Bremt, P., Van den Bossche, H., Himpe, K., & Metdepenninghen, C. (2015). Methodologie voor het beheer van historische tuinen en parken in Vlaanderen. In T. Van Driessche, P. Van den Bremt, H. Van den Bossche, K. Himpe, & C. Metdepenninghen, *Methodologie voor het beheer van historische tuinen en parken in Vlaanderen*. Brussel, België: Vlaamse Overheid - Agentschap Onroerend Erfgoed Vlaanderen.

Van Hecke, Vanderhallen, & Callemeyn. (2012). Wolters Algemene Wereldatlas. In V. C. Van Hecke, *Wolters Algemene Wereldatlas*. België: Plantyn.

Vandommele, H. (1989, april). Fruit voor miljoenen: De boomgaarden van Karel de Grote. *Fruitteelt, berichten uit wetenschap en praktijk* .

Vannoppen, H. (2007). Enkele aspecten van de geschiedenis van boomgaarden en fruit in Vlaanderen. *Ons heem* , 3.

Venken, J. (1993). Oud Sint-Truiden en omgeving. In J. Venken, *Oud Sint-Truiden en omgeving*. Gent, België: Stichting Mens en Cultuur.

Vlaamse Landmaatschappij. (2014, oktober). *Landinrichting* . ir. Toon Denys. Vlaamse Overheid. (1996). *Decreet betreffende de landschapszorg*. Wettekst, Vlaamse Gemeenschap, Brussel.

Vlaamse Overheid. (2013, juli 12). Decreet betreffende het onroerend erfgoed. *Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013* . Brussel, België: Vlaamse Overheid.

Vlaamse Overheid. (2012). *Groenboek Vlaanderen in 2050: mensenmaat in een metropool? Beleidsplan Ruimte Vlaanderen*. Beleidsdocument, Vlaamse Overheid, Departement Omgeving, Brussel.

Vuylsteke, W. (sd). *Bacterievuur herkennen en ingrijpen*. Sint-Andries, Brugge, België: Provinciebestuur West-Vlaanderen.

Weyts, J. (2003). *Ontwerp van Decreet houdende instemming met het Europees Landschapsverdrag, ondertekend in Firenze op 20 oktober 2000*. Vlaams Parlement, Brussel.

Krantenartikelen en media

Anoniem. (2017, oktober 12). 300 gezinnen plukken zelf appels omdat ze anders aan de bomen blijven hangen. *Het Belang van Limburg*.

Anoniem. (2007, mei 15). Boomgaard. *De Standaard*.

Anoniem. (2015, januari 26). Kaalkap hoogstambomen vermijden. *Het Nieuwsblad*.

Anoniem. (2016, mei 6). Vandaal vernielt volledige fruitboomgaard (Merelbeke). *De Redactie*.

BKH. (2011, mei 31). Vandalen slaan toe in geboorteboomgaard (Ternat). *Het Nieuwsblad*.

Decock, E. (2014, maart 26). Hoogstamboomgaarden Borgloon schreeuwen om hulp. *Het Belang van Limburg*.

Decock, E. (2012, juli 4). SOS hoogstamboomgaarden in Borgloon. *Het Belang van Limburg*.

Hennens, K. (2017, februari 22). Gemeente geteisterd door 'boomvandaal'? Het belang van Limburg. (2010, maart 25). *Graf tussen fruitbomen*. Opgeroepen op augustus 12, 2017, van Borgloon: <http://www.hbvl.be/cnt/aid913668/graf-tussen-fruitbomen>

Kapvergunning voor 180 besmette kersenbomen. (2015, januari 27). *De Standaard*

Vandewalle, E. (2014, januari 20). Vandalen vernielen jonge fruitbomen in Moretusbos. *Gazet van Antwerpen*.

Van Liefferinge, J. (2011, mei 31). Vandalen vernielen opnieuw geboorteboomgaard. *Persinfo.org/ Regionaal nieuws*.

Thesissen en doctoraten

Aerts, S., Janssen, T., & Van Renterghem, F. (2009). *Inleiding: Kadering van het onderzoeksterrein*. Thesis, Universiteit Antwerpen, Monumenten en landschappen, Antwerpen.

De Meyer, J. (2014). *Apple-producing Family Farms in South Tyrol, an agriculture innovation case study*. Paper, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Italië.

Janssen, T. (2009). *Ontsluitingsstrategieën voor Haspengouw*. Thesis, Universiteit Antwerpen, Monumenten en Landschappen, Antwerpen.

Joly, S. (2016). *Analyse van landschapsidentiteit en bezoekersprofielen in drie toeristische gebieden in Vlaanderen*. Thesis, Universiteit Antwerpen, Faculteit wetenschappen: Master Geografie.

Messely, L. (2014). *On regions and their actors. An analysis of the role of actors and policy in region-specific rural development processes in Flanders*. Doctoraatsproefschrift, Universiteit van Gent.

Vaes, R. (2017). *Socio-economische evaluatie van publieke goederen voorzien door landbouw: een casestudy over hoogstamboomgaarden in Haspengouw*. Thesis, KULeuven, Agro-and Ecosystems Engineering, Leuven.

Van Blitterswijk, H., & Baeten, J. (2006). *De hoogstamboomgaard natuurlijk! Een oriënterend onderzoek naar natuurvriendelijk beheer en inrichting van hoogstamboomgaarden*. Universiteit Wageningen, Research. Wageningen: Wetenschapswinkel Wageningen.

Van Damme, S. (2013). Landschapsonwerp in Vlaanderen. Landschap als narratief en integrerend medium in de ruimtelijke ontwerppraktijk. In S. V. Damme, *Landschapsonwerp in Vlaanderen. Landschap als narratief en integrerend medium in de ruimtelijke ontwerppraktijk*. Antwerpen, Antwerpen, België: Garant.

Onderzoeksrapporten en niet gepubliceerde documenten

Agentschap Onroerend Erfgoed. (2015, januari 23). SCOPE Hoogstamboomgaarden in Haspengouw. Brussel, Brussel, België.

Agentschap Onroerend Erfgoed. (2017). Het afwegingskader dat gehanteerd wordt om hoogstamboomgaarden op te nemen in de erfgoedinventaris. Brussel, België.

Agentschap Onroerend Erfgoed. (2014). Kadering OERP binnen Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019. Brussel, Brussel, België.

Agentschap Onroerend Erfgoed. (2016). Nota opmaak OERP Hoogstamboomgaarden. Brussel, België.

Anoniem. (s.d.). *Haspengouw*.

Anoniem. (s.d.). Interviewen, reflectie II, taken en houding van interviewer.

Boonstra, B., Bouma, G., Rijnveld, M., van der Giessen, A., Gijsbers, G., & van der Zee, M. (2012). *Trendanalyse Technologie Vlaanderen 2020 - 2050*. Vlaamse Overheid, Departement Ruimtelijke Ordening, woonbeleid en onroerend erfgoed.

- De jeugdbond voor natuur en milieu vzw. en Vrije Universiteit Brussel. (2006). *Beheerplan voor de oude hoogstamboomgaard van de vrije universiteit Brussel*. Vrije Universiteit Brussel.
- Demeyer, R. (2014). *Huidige en gewenste landschapsgebruik in De Cirkel. Een Maatschappelijke bevraging*. Instituut voor Natuur- en bosonderzoek. Brussel: Jurgen Tack.
- Demeyer, R., & Turkelboom, F. (2017). *Identificatie van ecosysteemdiensten en stakeholders van hoogstamboomgaarden*. Vlaamse Overheid, Instituut voor Natuur- en bosonderzoek, Brussel.
- Departement Landbouw & Visserij. (2017, februari 2). Behoud genetische diversiteit hoogstamfruitbomen campagne 2017.
- Digneffe, A., Hermans, K., & Rijvers, T. (2016). *Intergemeentelijke Onroerend Erfgoeddiest Haspengouw-west. Informatie en werking*. Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren vzw, Kortesseem.
- Druart, p. (1992, augustus). Nieuwe ontwikkelingen bij de opkweek van intensieve kersenaanplantingen en bij het rassenassortiment van zoete kers. *Fruitteelt, berichten uit wetenschap en praktijk*.
- Europees Parlement. (2003, oktober 18). Verordening inzake genetisch gemodificeerde levensmiddelen en diervoeders. *VERORDENING (EG) Nr. 1829/2003 VAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD van 22 september 2003 inzake genetisch gemodificeerde levensmiddelen en diervoeders*.
- Europese landschapsconventie. (2000). Europese landschapsconventie. *Europese landschapsconventie*.
- Kinnaer, A. (sd). Analyse boomgaarden landbouwteellingen . *versie 1*. Brussel, België: Agentschap Onroerend Erfgoed Vlaanderen.
- Kinnaer, A., & Agentschap Onroerend Erfgoed. (2016, December 2). Hoogstamboomgaarden in Haspengouw, Onroerend erfgoedrichtplan. Brussel, België.
- Leadersecretariaat. (2015). *Lokale ontwikkelingsstrategie Haspengouw*. Europees landbouwfonds voor plattelandsontwikkeling, Afdeling Economie en internationale samenwerking. Hasselt: Provincie Limburg.
- Messely, L., & Dessen, J. (2010). *Betekenis en mogelijkheden van streekidentiteit als mobiliserende factor in de Westhoek*. Onderzoeksrapport, Instituut voor landbouw- en Visserijonderzoek.
- Provincie West-Vlaanderen. (2008). *Afsprakennota aanpak bacterievuur*. Nota, Provincie West-Vlaanderen.
- Provinciebestuur West-Vlaanderen & De Nationale Boomgaardenstichting. (2005). Hoogstamfruitbomen in West-Vlaanderen. In P. W.-V. Boomgaardenstichting, *Hoogstamfruitbomen in West-Vlaanderen*. Brugge, West-Vlaanderen, België: Dienst Milieu, Natuur en Waterbeleid.

Raap, E. (2017). *Farming the Historic landscape*. Reflection group EU and Cultural Heritage.

Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren. (2012). *Duurzaam behoud van het Haspengouws landschap, LEADER 2009-2012*. Eindrapport, Limburg.

Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren. (2016). *Jaaroverzicht 2016*. Jaarverslag, Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, Kortesseem.

Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren. (2014). *Jaarverslag 2013 - Programma 2014*. Rapport, Kortesseem.

Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren. (2016). *Jaarverslag 2016 - Programma 2017*. Kortesseem.

Regionaal Landschap Pajottenland & Zennevallei. (2017). Hoogstamboomgaarden, een praktische gids. In R. L. Zennevallei, *Hoogstamboomgaarden, een praktische gids*. Leuven, Vlaams-Brabant, België: Provincie Vlaams-Brabant.

Regopnaal Landschap Haspengouw & Voeren. (2015). *Jaaroverzicht 2015*. Rapport, Kortesseem.

Studiegroep Omgeving. (2000). *Gemeentelijk ruimtelijk structuurplan, structuurplanning Sint-Truiden*. Onderzoeksrapport, Stad Sint-Truiden.

Studiegroep omgeving. (2006). *R.U.P. groene waarden*. Stad Sint-Truiden.

Studienst Vlaamse regering. (2016). *Gemeentelijke profielschets*. Vlaamse Agentschap Binnenlands Bestuur. Brussel: Vlaamse Overheid.

Thoonen, M., De Meyer, R., Desmet, L., & Turkelboom, F. (2017). *Sociale waardering van het Voerense landschap*. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Vander Vennet, B., & Messely, L. (s.d.). *Kwalitatief interviewen*. Gent, België.

Verdonck, S., de Krom, M., & Desein, J. (2011). *Sociale aspecten van duurzaamheid van landbouw en platteland in Vlaanderen, een verkennende studie*. Onderzoeksrapport, Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek.

Vlaamse Landmaatschappij (VLM). (s.d.). *Ruilverkaveling. Ruilverkaveling als instrument, een (be)leefbaar platteland als doel*. België.

Elektronische bronnen (webpagina's)

Agentschap Onroerend Erfgoed Vlaanderen. (sd). *Onroerenderfgoedrichtplan*. Opgeroepen op augustus 1, 2017, van Agentschap Onroerend Erfgoed:
<https://www.onroerenderfgoed.be/nl/beheer/onroerenderfgoedrichtplannen/>

Agentschap Natuur & Bos. (2017). *Hoogstamboomgaarden*. Opgeroepen op augustus 15, 2017, van Natuur en Bos:
<https://www.natuurenbos.be/helpdesk/hoogstamboomgaarden>

Agentschap Onroerend Erfgoed. (sd). *Ankerplaatsen in de inventaris*. Opgeroepen op augustus 8, 2017, van Agentschap Onroerend Erfgoed:
<https://www.onroerenderfgoed.be/actueel/nieuws/ankerplaatsen-in-de-inventaris/>

Agentschap Onroerend Erfgoed. (2016). *Boomgaarden*. Opgeroepen op november 10, 2017, van Thesaurus:
<https://thesaurus.onroerenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/73>

Agentschap Onroerend Erfgoed. (2017). *Gekruiste hagen*. (B. Vlaamse Overheid, Producent) Opgeroepen op november 9, 2017, van Thesaurus:
<https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1672>

Agentschap Onroerend Erfgoed. (2016). *Hoogstamboomgaarden*. (b. Vlaamse overheid, Producent) Opgeroepen op november 10, 2017, van Thesaurus:
<https://thesaurus.onroerenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/1702>

Agentschap Onroerend Erfgoed. (2016, januari 1). *Visie op hoogstamboomgaarden in Vlaanderen*. Opgeroepen op november 27, 2017, van Agentschap Onroerend Erfgoed:
<https://www.onroerenderfgoed.be/nl/actueel/projecten/visie-op-de-hoogstamboomgaarden-in-vlaanderen/>

Anoniem. (2014, februari 26). *LEADER*. Opgeroepen op augustus 10, 2017, van Europese Commissie: http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/leader/nl/leader_nl.html

Anse, K. (2017). *Fruitteelt in Haspengouw*. (Agentschap Onroerend Erfgoed) Opgeroepen op maart 9, 2017, van Inventaris Onroerend Erfgoed:
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/133>

Antrop, M., & Van Eetvelde, V. (s.d.). *Het landschap onderzocht*. Opgeroepen op augustus 8, 2017, van Agentschap Onroerend Erfgoed:
https://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be/onderzoeksbalans/landschap/proloog/het_landschap_onderzocht

Ausloos, V. (2013, januari 28). *Onroerenderfgoeddecreet goedgekeurd door Vlaamse regering*. Opgeroepen op augustus 9, 2017, van Agentschap Onroerend Erfgoed:
<https://www.onroerenderfgoed.be/actueel/nieuws/onroerenderfgoeddecreet-goedgekeurd-door-vlaamse-regering/>

Belgische Senaat. (sd). *Bulletin 1- 84. Zitting 1998-1999*. Opgeroepen op mei 10, 2017, van Senate.be.

Cautaerts, D. (2016, mei 4). *Boomgaard in de vernieling (Schelderode, Merelbeke)*. *AVS Oost-Vlaamse Televisie*.
Centrum voor agrarisch geschiedenis. (sd). *Waarom laagstam?* Opgeroepen op augustus 1, 2017, van Het virtuele land:
http://www.hetvirtueleland.be/cag/exhibits/show/fruiteelt/fruiteelt/waarom_laagstam

De Flevotuin. (2009). *Bacterievuur*. Opgeroepen op mei 10, 2017, van Flevotuin.nl:
<http://flevotuin.nl/files/bacterievuur.pdf>

De Haan, A., Heyn, M., & Leinfelder, H. (2008, december 11). *Landschapsbeheer*. Opgeroepen op augustus 9, 2017, van Agentschap Onroerend Erfgoed:
<https://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be/onderzoeksbalans/landschap/integrerend/landschapsbeheer>

Delvaux, E. (s.d.). *De waterlopen van Gingelom*. Opgeroepen op november 20, 2017, van Heemkundige kring "Het drie Swaenenland": <http://www.heemkundegingelom.net/index.html>

Edialux nv. (2017). *Witten van fruitboomstammen*. Opgeroepen op november 18, 2017, van Edialux: <http://www.edialux.be/nl/info/witten-van-fruitboomstammen>

Erfgoed Gelderland. (sd). *Hoogstamboomgaarden*. Opgeroepen op augustus 9, 2017, van Mijn Gelderland: <http://www.mijngelderland.nl/inhoud/routes/cultuurhistorie-in-het-land-van-maas-en-waal/hoogstamboomgaarden>

ESTO (European Specialist in Traditional Orchards). (sd). *Traditional orchards in Europe*. Opgeroepen op augustus 15, 2017, van European Specialist in Traditional Orchards: <http://www.esto-project.eu/index.php?id=125>

European Cider & Fruit wine association. (sd). (Canadean, Producent) Opgeroepen op augustus 15, 2016, van cideruk: <http://cideruk.com/wp-content/uploads/2016/07/CiderTrends2016.pdf>

Eurostat. (2014, september). *Agricultural production - orchards*. Opgeroepen op augustus 16, 2017, van Eurostat, statistics explained: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Agricultural_production_-_orchards#Apple_trees

Fruitabc. (2013, december 31). *Inheems- en uitheems fruit*. Opgeroepen op november 2, 2017, van Fruitabc: <http://fruitabc.blogspot.be/2013/12/>

Fruitstreekmuseum. (2017). Opgeroepen op november 25, 2017, van vzw Fruitstreekmuseum: <http://www.vzw-fruitstreekmuseum.be>

Heyerick, P. (2011). *Vorstschade aan fruitbomen*. Opgeroepen op november 2017, 2017, van hoogstamboomgaard.be: <http://www.hoogstamboomgaard.be/vorstschade%20aan%20fruitbomen.html>

Instituut voor Natuur- en bosonderzoek. (2017). *Missie en visie van het INBO*. (Vlaamse Overheid) Opgeroepen op november 20, 2017, van Instituut voor Natuur- en bosonderzoek: <https://www.inbo.be/nl/missie-en-visie-van-het-inbo>

Kennes, H. (2005). *Hoger Rijksinstituut voor Tuinbouw*. Opgeroepen op December 3, 2017, van Agentschap Onroerend Erfgoed: Agentschap Onroerend Erfgoed

National Trust. (sd). *An apple a day*. Opgeroepen op augustus 15, 2017, van National Trust: <https://www.nationaltrust.org.uk/features/an-apple-a-day>

Nationale Boomgaardenstichting. (2014). *Doelstellingen*. Opgeroepen op december 3, 2017, van Nationale Boomgaardenstichting: <http://www.boomgaardenstichting.be>

Nationale Boomgaardenstichting. (2014). *Hoogstamboomgaarden in Haspengouw, vroeger en nu*. Vliermaal, Limburg, België.

Natuurpunt. (2017). *Over Natuurpunt*. Opgeroepen op december 3, 2017, van Natuurpunt: <https://www.natuurpunt.be>

Pattyn. (sd). *Fruitteelt in Europa/België*. Opgeroepen op augustus 15, 2017, van pattyn.nu: <http://www.pattyn.nu/sub1/>

- Pcfruit. (s.d.). Een kersenboom zonder Little Cherry Virus? Limburg, België.
Pcfruit. (s.d.). *Home > ziekten en plagen > Little Cherry Virus*. (Pcfruit, Producent, & Pcfruit) Opgeroepen op mei 10, 2017, van Pcfruit: <https://www.pcfruit.be/nl/ziekten-en-plagen/little-cherry-virus>
- Pôle Fruitier de Bretagne. (sd). Opgeroepen op augustus 10, 2017, van Pôle Fruitier de Bretagne: <http://www.polefruitierbretagne.fr>
- Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren. (2017). *Goedgeplukt.be*. (R. L. Voeren, Producent) Opgeroepen op november 28, 2017, van Goedgeplukt.be: Goedgeplukt.be
- Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren. (2017). *Landschapsloket*. Opgeroepen op november 25, 2017, van Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren: <http://www.rlh.be>
- Stichting Landschapsbeheer Gelderland. (sd). *Vrijwilligers*. Opgeroepen op augustus 10, 2017, van Stichting Landschapsbeheer Gelderland: <http://landschapsbeheergelderland.nl/soorten-vrijwilligerswerk/>
- Toerisme Limburg vzw. (2017). *Limburg beleven*. Opgeroepen op januari 4, 2018, van Toerisme Limburg: <https://www.toerismelimburg.be/nl/fruit>
- Tubbing, L. (2014, augustus 16). *Onderzoeksmethoden: Steekproef bepalen*. Opgeroepen op januari 5, 2018, van de afstudeerconsultant: <https://deafstudeerconsultant.nl/afstudeertips/onderzoeksmethoden/steekproef-bepalen/>
- Van Laer, P. (2013, oktober 14). *Hoogstamfruit verdient zijn plaats in het landschap*. Opgeroepen op augustus 15, 2017, van Vilt: http://www.vilt.be/Paul_Van_Laer_Nationale_Boomgaardenstichting_Hoogstamfruit_verdient_zijn_plaats_in_het_landschap
- Vandenhove, L. (2017, juni 19). *Onroerend Erfgoedrichtplan hoogstamboomgaarden voor Haspengouw*. Opgeroepen op november 25, 2017, van Ludwig Vandenhove: <http://www.ludwigvandenhove.be/nieuws/onroerend-erfgoedrichtplan-hoogstamboomgaarden-voor-haspengouw>
- VILT. (2015, januari 27). *Haspengouw worstelt met zieke hoogstambomen*. Opgeroepen op april 9, 2017, van Vlaams infocentrum land- en tuinbouw: <http://www.vilt.be/haspengouw-worstelt-met-zieke-hoogstambomen>
- VILT. (2016, februari 11). *DDPO-project doet Haspengouws fruitlandschap herleven*. Opgeroepen op april 9, 2017, van Vlaams infocentrum land- en tuinbouw: <http://www.vilt.be/pdpo-project-doet-haspengouws-fruitlandschap-herleven>. Vlaamse landmaatschappij . (1999). *Ruilvekaveling Wellen Vlaamse landmaatschappij - landschapsvisie*. Vlaamse landmaatschappij .

Herkomst Illustraties

Voorblad: Onbekend. (2017, 13 augustus). *Mooiste luchtfoto's van Vlaanderen*. Geraadpleegd van: <http://nieuwsblad.typepad.com/sinttruiden/2008/12/>

Afbeeldingen

Afbeelding 1: *De Fruitstreek in Haspengouw*. Bron: (Richie, Vodegel & Melgers, 2005 (?) blz. 6

Afbeelding 2: Mentens J. (2018, 5 januari). *Hoogstamboomgaard omgeving Gelinden, Limburg*. Geraadpleegd van: <http://faunaflora.blogspot.be/2010/04/een-dagje-naar-de-haspengouwse-bloesems.html>

Afbeelding 3: *Boomvormen*. Bron: (Brand, 1985) blz. 64

Afbeelding 4: *Hoogstamboomgaard*. Bron: (Nationale boomgaardenstichting, 2014) blz. 25

Afbeelding 5: *Laagstamboomgaard*. Bron: (Nationale boomgaardenstichting, 2014) blz. 25

Afbeelding 6: Onbekend. (2017, 1 november) *Links: blad van de eenstijlige meidoorn. Rechts: blad van de tweestijlige meidoorn*. Geraadpleegd van: http://www.floravannederland.nl/planten/tweestijlige_meidoorn

Afbeelding 7: Onbekend. (2017, 1 november) *Kruishaag in Gele kornoelje. (Cornus mas)*. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/130704>

Afbeelding 8: Onbekend. (2017, 18 augustus). *Scheren van hagen met armmaaier*. Geraadpleegd van: <http://www.boerenlandschap.be/ScherenHagen.aspx>

Afbeelding 9: *Schematische voorstelling van een barrier*. Bron: Claes, J. (2017, november).

Afbeelding 10: *Schoorpalen*. Bron: (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 145

Afbeelding 11: *Rooien van hoogstamboomgaard*. Bron: (kaalkap hoogstambomen vermijden, 2015) blz. 20

Afbeelding 12: *Sleunen van fruitbomen*. Bron: (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 38

Afbeelding 13: Onbekend. (2017, 1 november). *Het witten of kalken van fruitbomen*. Geraadpleegd van: <http://www.hoogstamboomgaard.be/vorstschade%20aan%20fruitbomen.html>

Afbeelding 14: Onbekend. (2017, 1 november). *Hoogstamboomgaard met gekalkte stammen*. Geraadpleegd van: <http://www.hoogstamboomgaard.be/vorstschade%20aan%20fruitbomen.html>

Afbeelding 15: Fonds Achille Thijs. *Praktijkles in de boomgaard. (Anno 1900)*. Bron: (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 158

Afbeelding 16: Tréfois, C. (2017, 13 augustus). *Hoogstam fruitboom in bloei*. Geraadpleegd van: <http://www.hetvirtueleland.be/items/show/62016/>

Afbeelding 17: Onbekend. *Mandenvlechter op het Begijnhof van Sint-Truiden*. Bron: Postkaart verzameling J. Claes

Afbeelding 18: Vandormael, W. (2017, 13 augustus). *Sorteren van geplukte kersen, twee vrouwen sorteren de geplukte kersen in de boomgaard van dr. Schepers in Sint-Truiden (1935-1939)*.

Geraadpleegd van: <http://www.hetvirtueleland.be/items/show/62010/>

Afbeelding 19: Vandormael, W. (2017, 13 augustus). *Een paardenkar met lage bodem om fruit te vervoeren, in een hoogstamboomgaard in bloei te Sint-Truiden*. Geraadpleegd van:

<http://www.hetvirtueleland.be/items/show/62010/>

Afbeelding 20: Onbekend. *Rooien van hoogstambomen in de jaren 1960*. Bron: (Ceunen N., 2010) blz. 27

Afbeelding 21: Onbekend. *Hoogstambomen worden massaal gerooid en ter plaatse verband in de jaren 1970*. Afkomstig uit: Ceunen, Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, 2011) blz. 141

Afbeelding 22: Onbekend (TDS?). (2017, 13 augustus). *Titel onbekend*. Geraadpleegd van: <http://www.trudofm.be/news/1535/>

Afbeelding 23: Vandewalle (2014). *Vandalisme op jonge hoogstamaanplanting. (Moretusbos, Stabroek)*. Bron: (Vandewalle, 2014)

Afbeelding 24: Onbekend. *Boomvormen*. Afkomstig uit: Nationale boomgaardenstichting. (sd). *Cursus Hoogstamboomgaarden. Ontstaan - Evolutie - Betekenis - Aanleg - Onderhoud - Snoei. Cursus Hoogstamboomgaarden . België. Blz. 22*

Afbeelding 25: Onbekend. (2017, 13 augustus). *Landschapsonderzoek* Geraadpleegd van: <https://www.natuurenbos.be/helpdesk/hoogstamboomgaarden>

Figuren

Figuur 1: *De ondergrond in Haspengouw*. Bron: (Diriken, Het Haspengouws landschap in evolutie, 2013) blz. 44

Figuur 2: Onbekend. *Kenmerken van de klassieke boomgaard*. Bron: Nationale boomgaardenstichting. (sd). *Cursus Hoogstamboomgaarden. Ontstaan - Evolutie - Betekenis - Aanleg - Onderhoud - Snoei. Cursus Hoogstamboomgaarden . België. Blz. 15*

Figuur 3: *Opbouw hoogstamboom*. Bron: (Provinciaal Centrum voor Landbouw en Milieu v.z.w. & Regionaal landschap Haspengouw & Voeren, 2009) module 7, blz. 7- 03

Figuur 4: Onbekend,(2018, 5 januari) *Entknobel*. Geraadpleegd van: http://www.houtwal.be/fruitteelt_images/enthoogte.jpg

Figuur 5: Onbekend. *Boomvormen*. Bron: Nationale boomgaardenstichting, s.d. *Cursus Hoogstamboomgaarden. Ontstaan - Evolutie - Betekenis - Aanleg - Onderhoud - Snoei. Cursus Hoogstamboomgaarden . België. Blz. 22*

Figuur 6: Onbekend. *Kroonvormen*. Afkomstig uit: Van den Ban, 2008. Blz 22

Figuur 7: Onbekend. *De levensfasen van een hoogstamfruitboom*. Afkomstig uit: Brand, 1985. Blz 64

Figuur 8: *Techniek voor het rechten van een scheefgegroeide kroon*. Bron: 1985. Blz 83

Figuur 9: *Technieken voor het stutten van scheve bomen*. Bron: 1985. Blz 83

Figuur 10: *Het procentueel aandeel van de provincies in de Belgische fruitproductie*. Bron: (Ceunen N., 2010) blz. 27

Figuur 11: Zelf samengestelde figuur aan de hand van: (Kinnaer, 2017) & (Ceunen, Het landschap vertelt, Haspengouw & Voeren, De mens vormt zijn land, 2011) blz. 118

Kaarten

Kaart 1: *Geografische streken/bodemkaart, 2012*. Bron: (Van Hecke, Vanderhallen, & Callemeyn, 2012) blz. 14

Kaart 2: *Bodemkaart Haspengouw*. Bron: (Diriken, Het Haspengouws landschap in evolutie, 2013) blz. 44

Kaart 3: *Reliëfkaart Haspengouw*. Bron: (Diriken, Het Haspengouws landschap in evolutie, 2013) blz. 40

Kaart 4: *Hydrografische kaart Haspengouw*. Bron: (Diriken, Het Haspengouws landschap in evolutie, 2013) blz. 26

Kaart 5: *Haspengouw, Zuid-Limburg*. Bron: Limburg.be. Eigen inkleuring naar voorbeeld kaart Regionaal Landschap. Geraadpleegd van:
<http://www.limburg.be/Limburg/limburginkaart/Kaartenbak-van-Limburg>

Kaart 6: *Waterlopen van Sint-Truiden, Gelegen in het Getebekken*. Bron: (Diriken, 2004) blz. 10

Kaart 7: *Fruitgebieden en centra in België (1944)*. Bron: (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 17

Kaart 8: *Hoogstamboomgaarden in Haspengouw, 1950* (Cijfers landbouwtelling 1950). Bron: (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 22

Kaart 9: *Hoogstamboomgaarden in Haspengouw, 1995* (Cijfers N.I.S.) Bron: (Jacobs, Limburgs-Haspengouw, een fruitstreek met traditie , 1997) blz. 25

Kaart 10: *Ligging Haspengouw in België. Casestudiegebied: Sint-Truiden* Bron: Bron: © J. Claes

Foto's

Foto 1: Claes, J. (2016, 31 augustus). *Haag van meidoorn. (Kuttehoven, Borgloon, Limburg)*

Foto 2: Claes, J. (2016, 31 augustus). *Barrier van een verdwenen boomgaard. (Kuttehoven, Borgloon, Limburg).*

Foto 3: Claes, J. (2016, 31 augustus). *Barrier aan een boomgaard. (Kuttehoven, Borgloon, Limburg)*

Foto 4: Claes, J. (2016, 31 augustus). *Barrier van een verdwenen (kasteel)boomgaard. (Kuttehoven, Borgloon, Limburg)*

Foto 5: Claes, J. (2016, 31 augustus). *Barrier aan een boomgaard. (Kuttehoven, Borgloon, Limburg)*

Foto 6: Claes, J. (2017, 8 augustus). *Restanten pruimenboomgaard met scheve bomen. (Kerkom, Naamsesteenweg, Sint-Truiden; Limburg).*

Foto 7: Claes, J. (2017, 13 oktober). *Hoogstamboomgarden binnen dorpsgebied, beschermd RUP gebied. Landschap verdwenen achter lintbebouwing. (Bevingen, Naamsesteenweg, Sint-Truiden; Limburg).*

Foto 8: (2017, 13 augustus). *Verkavelde hoogstamboomgaard aan de rand van een woonkern (Klein-Gelmen, Luikersteenweg Heers, Limburg)*

Foto 9: Claes, J. (2017, 13 augustus). *Hoogstamboomgaard binnen dorpsgebied (Bevingen, Naamsesteenweg Sint-Truiden, Limburg). Deels bebouwd en verwaarlozing van de restanten.*

Foto 10: Claes, J. (2017, 13 augustus). *Afgestorven kersenboom. Kersenboomgaard (Kerkom-bij-Sint-ruiden, Vallei van de Cicindria, Limburg)*

Foto 11: Claes, J. (2016, 31 augustus) *Ankerplaats Kuttehoven . Zicht op de Sint-Jan de Doper kerk. (Borgloon, Limburg). Beschermd sinds 12/07/2005*

Foto 12: Claes, J. (2017, 13 augustus). *Zicht op de aanloop van de Vallei van de Cicindria (Bevingen, Sint-Truiden, Limburg)*

Tabellen

Tabel 1: *Vergelijking hoogstam- en laagstamboomgaard.* Bron: (Nationale boomgaardenstichting, 2014) blz. 25

Tabel 2: *Plantafstand per fruitsoort.* Bron: (Ramaekers, s.d.) blz. 7

Tabel 3: *Gemiddelde verwachte levensloop van hoogstamfruitbomen.* Bron: Hiemeleers, 1946. Blz. 59

Tabel 4: *Aanplant en herstel hoogstamboomgarden door het Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren.* Bron: (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, 2014) blz. 52, (Regopnaal Landschap Haspengouw & Voeren, 2015) blz. 5 & (Regionaal Landschap Haspengouw & Voeren, 2016) blz. 17

Tabel 5: *Overzicht respondenten.* Bron: © J. Claes

Bijlagen

Interview vragen

1. Kan u voor mij het landschap van Haspengouw beschrijven?
  - a. (Sint-Truiden uitzonderingen? Zaken die Sint-Truiden anders maken?)
2. Veranderingen in het landschap de laatste 10-20 jaar?
  - a. Wat vindt u van de veranderingen?
  - b. Waar vonden deze veranderingen vooral plaats
  - c. Wat vindt u daarvan?
3. Wat vindt u van hoogstamboomgaarden?
  - a. Indien niet vermeld bij landschap – vragen waarom?
  - b. Indien wel vermeld, dieper op ingaan
    - i. Wat goed ?
    - ii. Wat niet goed?
4. Wat moet in de toekomst gebeuren met de HSBG?
  - a. (Landschap
  - b. Identiteit
  - c. Esthetisch
  - d. Recreatie
  - e. Laagstamboomgaarden?
  - f. ...)
5. Indien eigenaar – wat doet u nu met HSBG? Hoe loopt dat? Wat gaat goed? Wat gaat minder goed?
6. Indien eigenaar – op de hoogte van subsidiemogelijkheden voor snoei/instandhouding (heraanplanting)? (TIP: informatie daarover meenemen naar interview)
  - a. Indien ja: Welke?
  - b. Vraag je er zelf aan? Waarom wel/niet?
  - c. Indien niet: Wat zou er moeten veranderen opdat je ze wel zou aanvragen?
7. Indien eigenaar - wat bent u van plan in de toekomst met HSBG?
  - a. Waarom? Onderliggende motivatie?
  - b. Verwachtingen naar andere actoren?
8. Beschouwt u HSBG als erfgoed? Beschouwt u het landschap dat u beschreef als erfgoed?
9. Andere personen die ik hierover kan interviewen?